

R 447
2

МИЦРЕЛЬСКАЯ АЗБУКА

Одобрена Попечительскимъ Советомъ Кавказскаго учебнаго округа къ употребленію въ школахъ для мицрельцевъ (см. Собр. распор. по управл. Кавк. учебн. окр. Т. VI).

ТИФЛИСЪ.

1899.

~~Slavica~~
29. IX 22

499,96210

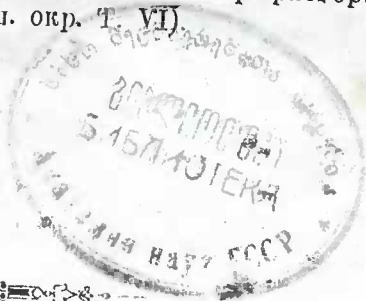
МИНГРЕЛЬСКАЯ

АЗБУКА

УЧЕБН.

Одобрена Попечительским Советом Кавказского учебного округа къ употребленію въ школахъ для мингрельцевъ (см. Сбор. распор. по управл. Кавк. учебн. окр. Т. VI)

Одобрена Попечительским Советомъ Кавказскаго учебнаго округа къ употребленію въ школахъ для мингрельцевъ (см. Сбор. распор. по управл. Кавк. учебн. окр. Т. VI)

ТИФЛИСЪ.

Типографія Канц. Главнонач. гр. ч. на Кавк., Лорисъ-Мел. ул., домъ казен.
1899.

Печатано по распоряженію Попечителя Кавказскаго Учебнаго
Округа.

Мингрельская азбука состоитъ изъ слѣдующихъ буквъ:
а, б, в, г, ѓ, д, е, ж, ц, з, з, н, ѝ, і, ѓ, к, к, л, м, н, о,
ѣ, п, р, с, ѣ, т, у, х, ц, ц, ч, ч, ш, ү.

Онѣ служатъ для обозначенія звуковъ гласныхъ и согласныхъ.

Гласные

звуки, производимые при открытой полости рта:

А, а—произносится при почти совершенно спокойномъ, безразличномъ положеніи языка и гортани, при широко раскрытыхъ челюстяхъ; губы участія не принимаютъ (не напряжены).

У, у—языкъ сильно отодвигается назадъ, при чемъ корень его поднимается къ задней поверхности неба; гортань опускается; челюсти узко раскрываются, губы выдвигаются впередъ и дѣлаютъ малое, круглое отверстіе.

І, і—языкъ впередъ и вверхъ (между твердымъ небомъ и поверхностью языка образуется узкій желобокъ, края котораго прикасаются къ небу); гортань приподнята; челюсти узко раскрыты; губы прилегаютъ къ деснамъ (углы губъ отодвинуты вбокъ и внизъ; отверстіе продолговатое и узкое).

Е, е—получается, если при произнесеніи а сужить отверстіе рта, равномерно отодвигая губы назадъ и поднимая языкъ вверхъ и впередъ (а—е—і).

О, о—получается, если, при произнесеніи а, суживать полость рта, вытянувъ губы впередъ, образуя округленное отверстіе и отодвинувъ языкъ назадъ (а—о—у).

У, ү—обозначаетъ звукъ смѣшанный, при произнесеніи коего губы принимаютъ положеніе почти то же, что и при

произнесеніи і, а языкъ—почти то же, что при у; иногда губы принимаютъ болѣе безразличное положеніе какъ при а, а языкъ среднее между положеніемъ для гласнаго е и положеніемъ для гласнаго і. Мингрельскій *v* произносится съ менѣе раскрытыми челюстями, чѣмъ русскій *ы*. Какъ русскій *ы* иногда приближается къ и—о, такъ мингрельскій *v* подходитъ къ і—е.

Гласные основные: і—а—у.

„ средніе: е о.

„ сложный *v*.

Согласные

произносятся при болѣе или менѣе тѣсномъ сближеніи или смыканіи органовъ рѣчи въ полости рта.

Если два какихъ либо органа рта, приблизившись другъ къ другу, образуютъ узкую щель, черезъ которую проходить струя воздуха, то получается *спирантъ* (иначе: проторный, проточный, длительный *)).

Если два органа рта производятъ въ какой-либо точкѣ полости рта совершенное закрытіе (плотное смыканіе), и струя воздуха мгновенно прорываетъ это закрытіе, то при взрывѣ получается согласный *взрывной* (иначе: смычный, мгновенный).

При образованіи согласныхъ спирантовъ и взрывныхъ принимаетъ участіе голосовая щель: голосовыя связки натягиваются, щель суживается, проходящій воздухъ, пробиваясь, приводитъ натянутыя связки въ дрожаніе,—получается согласный *звонкій*; голосовая щель широко раскрыта, связки не натянуты, и воздухъ проходитъ свободно,—получается согласный *глухой*.

*) Спирантъ—придувной, дутый.—Длительный: *длится* все время, пока отверстіе (щель) остается открытымъ и пока воздухъ черезъ него проходитъ.—Проторный, проточный: воздухъ протекаетъ, протариваетъ путь черезъ отверстіе.

Сближаются и смыкаются разные органы рта.

1. Обѣ губы смыкаются; при взрывѣ получаются *губо-губные*: п, п̣*)—глухіе и б—звонкій взрывной. Если губы смыкаются, какъ при б, но небная завѣска опускается и воздухъ выходитъ паружу черезъ носовой каналъ, то получается *носовой* губо-губной звонкій м.

Губа нижняя сближается съ верхними зубами. *Губо-зубной* спирантъ звонкій в.

2. Языкъ сближается и примыкаетъ разными своими частями къ разнымъ органамъ рта; получаются согласные язычные.

а) Кончикъ (передняя часть) языка α) примыкаетъ къ зубамъ; взрывные: т, т̣*)—глухіе, д—звонкій. Если преграда такая же, какъ при д, но воздухъ проходитъ черезъ носовой каналъ, какъ при м, то получается носовой звонкій—н; β) приближается къ переднимъ зубамъ, а боковые края языка прижимаются къ верхнимъ кореннымъ зубамъ; воздухъ проходитъ продольнымъ желобомъ по поверхности языка,—получаются проторные свистящіе: с—глухой и з—звонкій; γ) приближается къ верхнимъ зубамъ (къ переднему небу у альвеоль), а боковые края языка къ верхнимъ кореннымъ зубамъ; при подъемѣ кончика языка образуется углубленіе,—получаются согласные проторные шипящіе: ш—глухой, ж—звонкій.

*) П, П̣; т, т̣.—Русскіе п, т въ мишгфельскомъ языкѣ п̣т̣т̣. Русскіе п—т образуются при *открытой* гортани; при закрытіи (губъ при п; языка и зубовъ при т) воздухъ изъ легкихъ давитъ и сгущаетъ воздухъ въ полости рта, но давленіе это прекращается со взрывомъ. Мишгфельскіе П̣ и т̣ образуются при открытой гортани, какъ и русскіе п и т, но давленіе воздуха сильнѣе и продолжается нѣкоторое время послѣ взрыва (слышится выдуваніе воздуха): при П̣, т̣ взрывъ съ *придыханіемъ*. Мишгфельскіе п и т образуются при *закрытой* гортани; п̣т̣т̣ давленія воздуха изъ легкихъ на воздухъ въ полости рта, п̣т̣т̣ и сгущенія воздуха; при взрывѣ одновременно открываются гортань и преграда въ полости рта (губы, языкъ и зубы), и получается взрывъ твердый, рѣзкій (отсѣченный).

Эти язычные называются *передне-язычным* (кончикъ языка). Иногда они называются по тѣмъ органамъ рта, къ которымъ примыкаетъ или приближается кончикъ языка: д, т, з, с—зубными; ж, ш—небными.

Къ этому же разряду относятся и *сложные* согласные: ч, ч̣; ц, ц̣; ц̣, з̣. При произнесеніи этихъ согласныхъ происходитъ то же *сближеніе*, что и при ж, ш или з, с, но ему предшествуетъ *миновенное смыканіе*, нужное для взрывнаго т, д:

т—ш—ч; т—с—ц

т—ш—ч̣; т—с—ц̣ (т съ твердымъ взрывомъ)

д—ж—ц̣; д—з—з̣.

Къ *передне-язычнымъ* относятся и *главные* л, р. При произнесеніи *л* передняя часть языка примыкаетъ къ верхнимъ зубамъ, какъ при д, но воздухъ проходитъ по бокамъ языка, между его краями и коренными зубами*). При произнесеніи *р* кончикъ языка поднимается вверхъ и приближается (но не примыкаетъ) къ верхнимъ деснамъ; воздухъ, идущій изъ легкихъ по углубленію языка, приводитъ въ замѣтное колебаніе переднюю часть языка.

б) Задняя часть языка образуетъ преграды съ задней частью твердаго нёба или съ мягкимъ нёбомъ (граница твердаго и мягкаго):

Задне-язычные: задняя часть языка, *приблизившись* къ заднему нёбу, образуетъ щель, по которой проходитъ воздухъ; конецъ языка удаленъ отъ нижнихъ зубовъ,—получается глухой спирантъ *х*. Мингрельскій *х* произносится при приближеніи задней части языка ближе къ небной занавѣскѣ.

Если задняя часть языка *примыкаетъ* къ нёбу, то при

*) Въ мингрельскомъ языкѣ преобладаетъ то среднее л, при произнесеніи котораго одновременно съ прижатіемъ къ верхнимъ зубамъ передней части языка края языка нѣсколько опускаются, а средняя часть языка приближается къ нёбу.

взрывъ получаются звонкіе: г, б (б у небной занавѣски) и б, к, к: б—къ болѣе передней части твердаго неба, к—болѣе задней, а к—у небной занавѣски *).

3. Если преграда образуется въ самой гортани, то получаютъ гортанные шумы 8, h: голосовая щель крѣпко замкнута, взрывъ даетъ 8; голосовая щель сужена меньше, чѣмъ для произведенія голосового тона, но больше, чѣмъ для дыханія,—получается спирантъ h.

			Губныя.		Язычныя.		Гортанные шумы.
			Губогубныя.	Губозубныя.	Передне-язычныя.	Задне-язычныя.	
					Язычно-зубныя, альвеолярныя.	Язычно-небныя, велярныя.	
Шумные.	Простые.	Смѣнные.	Глухіе.	(2) (3) ѣ п	(2) (7) б т	(1) (6) (9) б к к	8 (8)
		Звонкіе.		б (6)	д (7)	г (2) б (7)	
	Прогорные.	Глухіе.			(6) (7) с ш	х (6)	h (3)
		Звонкіе.		в (3)	з (8) ж (9)		
Шумные.	Сложные.				(4) (5) (6) (7) ч ц; ц ц		
Сонорные.	Звонкіе	Носовый.		м (2)		н (6)	
			л (4) р (5)		л (7) р (8)		

*) Русскаго к въ мингрельскомъ иѣтъ: мингрельскій к съ твердымъ взрывомъ (какъ п, т), а б—съ придыханіемъ.—Небная занавѣска=velum palati; velares—велярныя.

„Мингрельская“ Азбука“ издается исключительно съ цѣлью облегчить дѣтямъ-мингрельцамъ усвоеніе русской грамоты.

Нѣтъ надобности пояснять г.г. учителямъ, какъ пользоваться настоящей книгой при обученіи русскому языку. Это имъ хорошо извѣстно изъ наставленій ихъ руководителей и изъ практики.

Приношу искреннюю благодарность всѣмъ, принимавшимъ участіе какъ въ составленіи Азбуки, такъ и въ переводѣ статей изъ книги Вольпера и рассказовъ про старое время на Руси.

М. З.

а	б	в	г	д	е	ж	з	и	к	л	м	н	о	п	р	с	т	у	ф	х	ц	ч	ш	щ	ъ	ы	я
а	б	в	г	д	е	ж	з	и	к	л	м	н	о	п	р	с	т	у	ф	х	ц	ч	ш	щ	ъ	ы	я
а	б	в	г	д	е	ж	з	и	к	л	м	н	о	п	р	с	т	у	ф	х	ц	ч	ш	щ	ъ	ы	я
а	б	в	г	д	е	ж	з	и	к	л	м	н	о	п	р	с	т	у	ф	х	ц	ч	ш	щ	ъ	ы	я
а	б	в	г	д	е	ж	з	и	к	л	м	н	о	п	р	с	т	у	ф	х	ц	ч	ш	щ	ъ	ы	я
а	б	в	г	д	е	ж	з	и	к	л	м	н	о	п	р	с	т	у	ф	х	ц	ч	ш	щ	ъ	ы	я
а	б	в	г	д	е	ж	з	и	к	л	м	н	о	п	р	с	т	у	ф	х	ц	ч	ш	щ	ъ	ы	я
а	б	в	г	д	е	ж	з	и	к	л	м	н	о	п	р	с	т	у	ф	х	ц	ч	ш	щ	ъ	ы	я
а	б	в	г	д	е	ж	з	и	к	л	м	н	о	п	р	с	т	у	ф	х	ц	ч	ш	щ	ъ	ы	я
а	б	в	г	д	е	ж	з	и	к	л	м	н	о	п	р	с	т	у	ф	х	ц	ч	ш	щ	ъ	ы	я

Въ настоящей азбуцѣ употреблены буквы, употребляемыя въ русскомъ языкѣ, и потому она можетъ быть полезна не только для мингрельцевъ, но и для русскихъ, желающихъ выучиться мингрельскому языку.

и шшш.

и шшш.

И — ш — и.

И — ш — и.

Ш. ш. — И. и. — Н. н.

Шшш. — Шшш. — Ишш. — Ишш шшш. — Ишш шшш
ишш иш.

о шшш.

о шшш.

Н — о — ш — о.

Н — и — н — а.

Ошш. — Шшш шшш. — Шана. — Ншшш. —
Шшш. — Шшш.

Ишш — иголка. Ишш — лодка. Шшш — страхъ. Шшш —
вспомнить. Ишш — внизъ. Ишш шшш — иголку можно до-
стать. — Ишш шшш ишш — его лодка внизъ шла (плыла).

Ношш — вѣтвѣ съ сухими листьями. Ишш — языкъ.
Ошш — сто. Шшш шшш — ш-ш, скворецъ! Шана — зада-
токъ. Ишшш — признакъ, примѣта.

г. гини.

г. нуга.

Г—і—н—і.

Н—у—г—а.

Г. г.—І. і.—Н. н.—Ш. ш.—А. а.—О. о.

Гу.—Гіні.—Гані.—Га.—Гошіна.—Ігі.—Гініі—
гі.—Гаганіа.—Гагона.—Гініігі гіні.—Нуга.

п. панапа.

П—а—п—а—н—а.

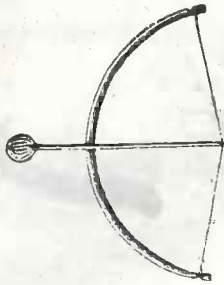
т. т.

П. п.—Т. т.

Т—у.

Гіні — теленокъ. Нуга — поддойникъ. Гу — вальд-
шнелъ. Гані — ширина. Га — холмъ. Гошіна — напоми-
нать. Ігі — плати. Гініігі — заплати. Гаганіа — рѣзвый.
Гагона — слушать. Гініігі гіні — заплати теденкомъ.

Тітіні. — Пінті. — Патоні. — Тані. — Нтіна. —
Потіні. — Тітоні. — Гіні ітітонґ. — Шошіа іті-
шонґ. —

e. сені.

с. сагані.

С — е — н — і.

С — а — г — а — н — і.

С. с. — Е. е.

Носа. — Паантее. — Огіне. — Гееніа. — Іангее. —
Сашіші. — Остаті шанґнс нішіс. — Нана ні-
шенс сенс. — Шошіа ітішонґнс танс. — Гіго
ношос анішенс саганс.

Папана. Тґ — вымя. Тітіні — шопоть. Пінті — тряпва.
Патоні — баринґ. Тані — туловище (тѣло). Нтіна — бѣ-
жать. Потіні — силиться. Тітоні — щипать траву. Гіні
ітітонґ — теленокъ щиплетъ траву. Шошіа ітішонґ —
скворецъ чистится.

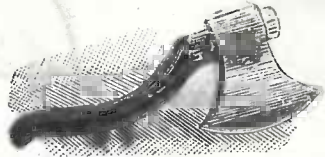
Сагані — стрѣла. Сені — тарелка. Носа — невѣства.
Паантее — дикая груша. Огіне — телятникъ. Гееніа —
пламя. Іангее — притча. Сашіші — страшный. Остаті
шанґнс нішіс — мастеръ дѣлаетъ дно лодки. Нана нішенс
сенс — мать осматриваетъ тарелку. Шошіа ітішонґнс
танс — скворецъ чиститъ своё туловище. — Гіго ношос
анішенс саганс — Гіго стрѣлою цѣлится въ вѣточку.

Г-р-р-р-н-і.

Г-р-р-р-н-і.

У-а-р-у-н-і.

Р. р.—У. у. А—р—г—у—н—і.

Гері.—Ура.—Гурі.—Шурі.—Гври.—Ангаріа.
—Шара.—Сура.—Соро.—Осаре.—Осурі.—
Осерішо.

Гврні гере гас.	Осельъ стоить на холмѣ.
Гврні норго угунурі, нйргаре, іро іні ірінтинанс.	Осель, отъ природы, глуць, невѣжа; всегда внизъ смотрить. По вели-
Іна ангаріаше гінсѣ гв.	чинѣ, похожъ на теленка.
Тура геріші норго ре.	Шакаль породы волка.
Іна ірі орѣнс он. Тура ші-	Онъ вредить всякому жи-
нууріші тері ре. Тура сер-	вотному. Шакаль врагъ
серс ішоренс ес іс; сері гі-	

Гврні—осель. Аргуні—топоръ. Гері—волкъ. Ура—недоуздокъ. Гурі—сердце. Шурі—душа. Гври—сыворотка. Ангаріа—видъ. Шара—дорога. Сура—сума. Соро—оврагъ. Осаре—рубаха. Осурі—женщина. Осерішо—ужинъ.

нуурсі; іна сороша інуур-
су; ешені турас огорана,
іро горвна, соні сороѣ ре-
ні геегена; іна ітотінѣ ін-
тасі, ішени ошагоша ору-

уна. (фигура) (фигура) (фигура)
отъ (фигура) (фигура) (фигура)
стоаше (фигура) (фигура) (фигура)
отон (фигура) (фигура) (фигура)
—II— (фигура) (фигура) (фигура)
—III— (фигура) (фигура) (фигура)
—IV— (фигура) (фигура) (фигура)
—V— (фигура) (фигура) (фигура)

Гері сорос іноре (фигура) (фигура)
Жіше тіні гіноре. (фигура) (фигура)

Гіні нуре рунтѣ, шері, (фигура) (фигура)

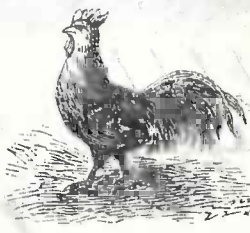
Употіуансѣ гері! (фигура) (фигура)
Оре гері іші тері. (фигура) (фигура)

домашнихъ птицъ и жи-
вотныхъ. Шакаль по но-
чамъ достаетъ то и се (до-
бычу), какъ ночь прохо-
дитъ, онъ уходитъ въ ов-
рагъ; за это шакала бра-
нятъ, всегда преслѣдуютъ,
узнаютъ, въ какой норѣ
онъ находится; хотя онъ
и старается убѣжать, все-
таки его иногда одолѣва-
ютъ (убиваютъ, ловятъ).

Волкъ въ оврагѣ внизу,
Вверху теленокъ стоитъ.

Да не будетъ теленокъ глу-
пымъ, безумнымъ,

Волкъ хочетъ его схватить!
Волкъ его врагъ.

Л-а-и-т-і.

Л-а-и-т-і.

М-у-м-у-л-і.

М-у-м-у-л-і.

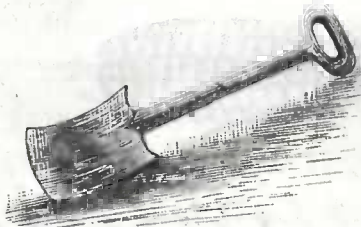

Лулу.—Лоу.—Луга.—Оле.—Омане.—Молі.—
Мере.—Руме.—Ошумеші.—

Л. л.—М. м.

Мумулі алонсу ігунанс.
Муші ршіалеу ірі орінсу
гаагоненс. Ішо лаіті лурі-
ші уамаші ре. Іро ірвтон
лаітіс. Іна мангарі гуріші
ре; міша ілвнс, малумурс
суас гаатуннанс. Іна шуро
ушішарі ре. Мішасі міоран-
танс: ішо ашо ішеер, місв
аші, місв еші урашуанс.

Пѣтухъ раньше всѣхъ
привѣтствуетъ (узнаетъ)
зарю. Шумъ (крикъ) его
даетъ знать всѣмъ живот-
нымъ. Кукуруза для него
приятнѣе (слаже) сна. По-
стоянно клюетъ онъ куку-
рузу. Онъ храбръ, воюетъ,
крылья (перья) обрываетъ
тому, съ кѣмъ дерется. Онъ
вполнѣ безстрашенъ. Когда
выступаетъ (идетъ), гордо
несетъ свою голову: гро-
зится на всѣхъ, всѣхъ за-
дѣваетъ.

л. л.

Л - у.

м. м.

М - і - а - р - і.

Лулу—грудное дитя. Лоу—нѣмой. Луга—глупецъ.
Оле—сушильня (для гоми). Омане—берлога. Молі—
трава. Мере—озеро. Руме—темнота. Ошумеші—усь.

Ѓуму. — Ѓалв. — Рѳолі. — Ѓарѳалі. — Сарѳа. —
Огаѳа. — Уѳу. — Пѳіюші.

Ѓ. ѳ. — Пѳ. ѳѳ.

Огаѳа іріші умосі сар-
го моѳее ре. Огаѳаше ма-
шііна іріѳелі: латі, ѳуму,
ѳері. Ѓуму, ѳері, латіші
умушо Самаргалос іріѳелі
ѳуру. Огаѳа аѳунс (марті,
апрілі, меесіс) іро мушеенс.
Огаѳаше муша ѳіюшеѳс
міаро ѳареѳі ашііна.

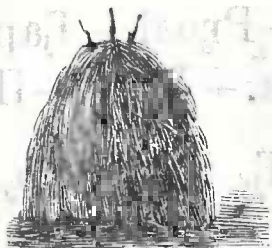
Соха весьма полезное
орудіе (вещь). При помо-
щи сохи мы получаемъ
все: кукурузу, гоми, соло-
му. Безъ гоми, соломы и
кукурузы все умретъ въ
Мингреліи. Соха весною—
въ мартѣ, апрѣлѣ и маѣ—
постоянно работаетъ. Соха
даетъ много денегъ крестъ-
янамъ.

ѳ. ѳу. н. ѳ. і.

Ѓ — у — н — ѳ — і.

Ѓу — сова. Пѳіарі — допата. Ѓуму — гоми. Ѓалв —
рѳчка. Рѳолі — душло. Ѓарѳалі — межа. Сарѳа — большая
деревянная миска. Огаѳа — соха. Уѳу — потъ. Пѳіюші —
крестьянинъ.

Ц. Нацала.

Н — а — ц — а — л — а.

Ъ. Ҙ. — Ц. ц.

Бу. — Туҗа. — Барҗи. — Цү. — Цоцо.

Бунҗиші тани җумаҗ го-
цорілі ре; ісу уҗу җарҗо —
җарҗо җоҗеҗі. Бунҗи, умо-
со, голас гүмаре, міҗінее-
ша гүме гүмееленс ола-
ітешані, міарос он. Җелі
җурас, аҗуніші мунуула-
ша, сорос інолурсү. Аҗунс,
еуре ішееленсі, гилеєҗараш
җауре җеуре, умосо горҗн-
сү җоҗурс. Орінсү іна, ге-
рішоро, муҗас он.

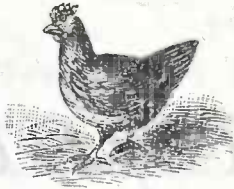
Туловище медвѣдя по-
крыто шерстью; онъ имѣетъ
очень большія (широ-
кія) лапы. Медвѣдь, боль-
шею частью, живетъ въ
горахъ, иногда сходитъ
внизъ и причиняетъ мно-
го вреда. Все время снѣ-
га, до наступленія весны,
онъ спитъ въ берлогѣ.
Весною, когда выходитъ
изъ нея, онъ производитъ
вездѣ опустошенія; больше
всего ищетъ меду. Жи-
вотнымъ онъ, какъ волкъ,
не вредитъ.

Бунҗи — медвѣдь. Нацала — сѣно. Бу — поросенокъ. Туҗа — луна. Барҗи — черкесска. Цү — вязъ. Цоцо — горшочекъ.

S. o s e.

O — s — e.

V. v a p i s a.

V — a — p — i — s — a.

8. 8. — В. в.

8а.— 8умурі.— Новорі.— 8орі.— 8вере.— Ве.—
8вана.

Соша 8умусу 8асунані, лаітіші 8асуасу гаасурена: 8умусу гвіано міо8асана, мара ішені лаітіші муулаша муурс. 8умус іро 8асуна 8атарі царцілі нобо-нііс. У8і 8ванас 8умусу ва-8асуна, 8ешені наму8і мо-лі муулуанс, 8умус гілаа-луанс.

Гоми с8ють тогда, ког-да пос8в8 кукурузы кон-чають: гоми поздно с8ють, но оно пос8в8аеть вм8ст8 с8 кукурузой. Гоми с8-ють всегда на разрыхлен-ной пахатной земл8. На новин8 гоми не с8ють, потому что трава закры-ваеть и портит8 гоми.

О8е—дудва. Варі8а—курочка. 8а—в8тка. 8умурі—
дикая слива. Ноборі—рот8. 8орі—свинья (самка). 8вере—
сл8пой. Ве—поляна. 8вана—поле, зас8янное кукурузой.

дуді.

Д-у-д-і.

баді.

Б-а-д-і-д-і.

Д. д. — Б. б.

Дуді.—Даді.—Дуделі.—Дузіа.—Дузі.—Доца.—
—Боші.—Біа.—Боріа.—

Бабу до даді будеші дуді рена; інеціші умушо на на до баба муџунс ваарџуна. Баба до нана муџунс орџудані, інеці сумареџс умосееџуна. Дадіс моџалеџі набетанс уворс; іро џінеџс гаалабаџу, аірџуанс до одіаруанс. Бабу умосо

Дѣдушка и бабушка суть главы семьи; безъ ихъ разрѣшенія отецъ и мать ничего не дѣлають. Когда отецъ и мать чѣмъ-нибудь заняты, они разговаривають съ гостями. Бабушка очень любитъ внучать,— всегда балуетъ, забавляетъ

— Даді—бабушка. Дуделі—колосъ. Дузіа—күрочка. Дузі—локоть. Доца—зола. Боші—мальчикъ. Боріа—вѣтеръ. Дуді—голова. Бадіді—старикъ.

орінс меѳунсѳ, міѳінееша
моѳалеѳс ѳароніша іѳу-
нанс, саганс уѳолунсѳ до
ѳоѳамас огуруанс. Мудос
нана соѳіні гале гііленсі,
даді іро ѳудес дурѳ, ндо
іріѳеліші ѳо-ѳус орѳ.

и кормитѳ. Дѳдушка боль-
шею частію скотѳ пасетѳ,
иногда внуковѳ съ собою
въ лѳсъ беретѳ, дѳлаетѳ
имѳ копье и учитѳ ихъ
стрѳлять. Если мать куда
уйдетѳ, бабушка всегда
дома и за всѳми присмат-
риваетѳ (глазѳ уши дѳ-
лаетѳ).

К. Оркoлi.

О-р-к-о-л-і.

К. К. Оркoлi.

К-о-р-г-а.

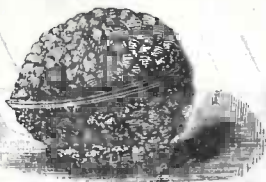
К. к. — К. к.

Кв. — Кото. — Кума. — Кврѳбі. — гікі. — Қара. —
Қомолі. — Қула. — Қума. — Коло. — Қоло.

Кв — жолудѳ. Кото — горшѳкѳ. Кума — дымѳ. Кв-
рѳбі — ягненокѳ. гікі — гребень цѳтуха. Қара — коль. —
Қомолі — мужчина, Қула — хромой. Қума — воронка. Ко-
ло — горькій. Қоло — кадка. Оркoлi — кувшинѳ.

Орколі, кото, дергі до лагвані маакнебелі моѳеецї рена. Інецс акеѳена мекотуецї ганге ѳоламїрі лешаше. Дїо дотатурана ѳїнецїші ѳормас укулі галеоскурруана, ндо укулі курас кемѳодвана ндо гвалогумокїрвна. Кураше геклешананї укулі іѳана қалақїша. Еқї моула қаѳа мабїдецї до ыдулена мїс муоконї: мїс меуѳу лагванї, мїс кото до мїс орколї. Кото ре лебїашо, кардїла ѳумушо, дергі ывалїшо до лагванї ѳвїнішо.

З. Неці.

Н — е — з — і.

З. з. — З. з.

Кувшинъ, горшокъ и винный кувшинъ суть посуда. Ихъ дѣлають горшечники изъ особоприготовляемой глины (грязи). Сначала выѣпливають ихъ по формѣ, потомъ сушатъ во дворѣ, затѣмъ кладуть въ печь, и обжигаютъ. Какъ выйдуть, несуть на базаръ. Сюда приходятъ покупатели, и покупають—кто что хочетъ: кто беретъ винный кувшинъ, кто горшокъ, а то кувшинъ. Горшокъ предназначается для лобїи, котелокъ для гоми, кувшинъ для сыру, винный кувшинъ для вина.

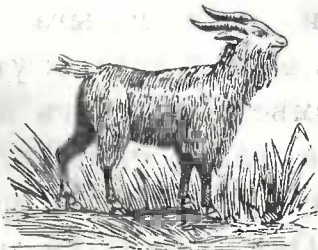
З. Крзї.

К — р — з — і.

Зара. — Заѳана. — Зеерї. — Рзенї. — Закалі. — Зесқвї. — Зоѳонї. — Нузу. — Зїзее. — Загварї. — Занза. — Зацї.

Зескві ре галені црінвелі. Іна ре тано зума, цѣро морумѣ до вуделі цартѣ. Іна мішасі вемедгуне кваріа цало, варі мецѣвунсу вѣшо-вішо. Зесквіс марѣвѣцї мунімавунсу ацунсу. Ішеедгунс іна будес умо-со бардіша, мара міцінееша нобелашаці гілеедгунсу. Гегмоскунсу марѣвадецїсі, вішо цомнабонуу ндо гемнівунанс марѣвеецс. Марѣвеецс іна одіаруанс мунтурецїц, царѣаліецїц до гакецѣбулі гілацунрїнунс; мара міароша убадо бошецї будес іцуурѣвана, ндо марѣвеецс мїдуу-ѣана.

Дроздъ (есть) дикая птица. Его есть мало, тѣло цвѣтъ-черноватый хвостъ широкій. Когда ходитъ, то не шагаетъ, какъ ворона, а прыскаетъ (все) дальше и дальше. Дроздъ выводитъ дѣтеньшей весною. Гнѣздод ѣлаетъ онъ большею частью въ чащѣ, но иногда и на вѣткѣ. Положетъ туда (въ гнѣздо) всѣ яйца, сядетъ и выведетъ дѣтеньшей. Дѣтеньшей онъ кормитъ червяками, бабочками и радостно летаетъ, но иногда злыя дѣти разрушаютъ его гнѣзда и дѣтей отнимаютъ.

ч. очі.

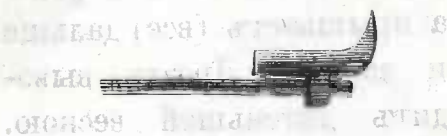
ч. чіркѣ.

Ч — і — р — к — а.

О — ч — і. Ч. ч. — Ч. ч.

Зара — колоколь. Зацана — перець. Зеері — тѣсто.

Очі.—Оче.—Чілі.—Черіа.—Чіламури.—Чуані.
—Чу.—Ча.—Чуа.—Ларчемі.—Чуну.—Чубу-
рі.—Мечечі.

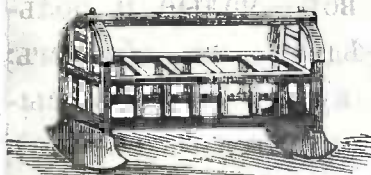

Бурчулс чвадѣна чваду-
ещі очвадѣреѣс ркінаше.
Бурчулі бергіші мабалеѣ,
варімогвердіеѣ іѣвалуу
ѣваналас; ѣшені ре ѣоѣі
нарагадѣ: „бергі бурчулі-
ні намушеері кїібідасі ва-
ра ѣвіні іѣінда вара му бѣо-
лаѣіа“. Бурчуліѣ чварѣна
ѣванас, чваруас гаасурена-
ні кваѣуна чунус до ѣобу-
на ѣванас мукѣмукїі; уку-
лі ѣелі ѣваналас бергі до
бурчулі арѣо гілуула віщо
до ашо: очумарес арѣо гі-
нілена ѣванаша, діісерууні
арѣо діірѣууна ѣудеша. Іне-
ѣі умучілаѣ мабалеѣі ре-
на арѣіаніші.

Сѣкиру выковывають
изъ желѣза кузнецы въ
кузницахъ. Во всѣхъ по-
левыхъ работахъ сѣкира
считается товарищемъ, да-
же половиною мотыги; по-
этому вѣрно говорятъ: „для
мотыги и сѣкиры лишь
бы было что работать, а
если вина не будетъ, такъ
что же дѣлать“. — Сѣки-
рой очищаютъ поле; ког-
да вончатъ очищать, нарѣ-
зываютъ хворостъ и ого-
раживаютъ поле кругомъ;
послѣ, во все (время) об-
работки поля мотыга и
сѣкира вмѣстѣ ходятъ: ут-
ромъ вмѣстѣ выходятъ на
поле, а какъ стемнѣетъ
вмѣстѣ возвращаются до-
мой. Онѣ неразлучные
друзья.

Рзені—равнина. Закалі—пальма. Зесѣві—дроздъ. Зоѣо-
ні—зима. Нузу—сосна. Зізее—кормилица. Загварі—
щетина. Занза—мѣшокъ. Заѣі—нити.

Очі—возель. Оче—большое поле. Чілі—жена.
Черіа—веретено. Чіламури—слеза. Чуані—котель. Чу

Ч. Чхоми.

Ч — х — о — м — і.

Ц. Онце Ци

Ц. ц.

Х. х.

О — н — ц — е.

Цу.—Цана.—Онцаре.—Цурцуца.—Хамі.—
Чхоми.—Чхвері.—Орхуу.—Хе.

Чху ре шінуурі оѣхікуч-
хамі сарго шурдгума. Іс
убу шху дуді, моѣула ка-
деѣці, ѣарѣо кісері, шху бід-
валі ѣора, ѣораші ѣудо тѣ,
до тѣс отхі кіѣѣці. Чѣчч-
ѣувамі махоробашо чхууші
маѣаса муѣуні варе. Очу-
марес ѣвалс гешееѣанана,

Корова есть домашнее
четвероногое полезное жи-
вотное. Она имѣетъ боль-
шую (толстую) голову,
кривые рога, широкую
шею, толстое раздутое чре-
во, вымя, а на вымени
соски. Для семьи съ дѣть-
ми ничего нѣтъ дороже

—вишка. Ча—солома (кукурузы). Чуа—боль. Ларче-
мі—свирель. Чуну—хворость. Чубурі — каштанъ. Ме-
чечі—бородавка.

Онце—колыбель. Чхоми — рыба. Цу—годъ (теку-
щій). Цана — годъ. Онцаре—болото. Цурцуца — сѣра.
Хамі—ножъ. Чхоми—рыба. Чхвері—зерно гоми. Орхуу
—коверъ. Хе—рука.

цакас чкучкүвещі цїткю ді-
 цунуана до деекакалена;
 ъвалс арзо—чїче до кабе-
 ді—садїлс міочкумана; чкү-
 ні қаана зоҗонїші мето гва-
 ло җїші ъвалїт сқудү,—җо-
 җї җїшені нарагадү ре:
 „Чвала вауҗуні, іс Самга-
 ріо ваутүбуніа“,—„Іші җіс
 цоло гочїлаҗїлі муҗа іца-
 лууніа“.

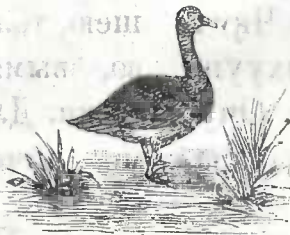
коровы. Утромъ, какъ вый-
 муть сыръ, дѣти дѣлають
 себѣ кашу изъ сыворотки;
 сыръ всѣ—малые и боль-
 шіе—ѣдятъ за обѣдомъ;
 нашъ край только ея сы-
 ромъ питается (все время),
 кромѣ зимы, а потому
 и говорится: „(кто) мо-
 лочныхъ продуктовъ не
 имѣетъ, того Гавріиль не
 жалуетъ“,—„въ его дворѣ
 ничего не найдется съ раз-
 двоенными копытами“ *).

Ж. ж. в а б у

Ж. ж.

Ж — в — а — б — у.

Ц. ц.

Б. о. р. ъ. о. н. ц. і.

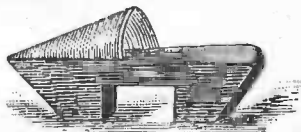
Б — о — р — ъ — о — н — ц — і.

*) Хоть шаромъ покати.

Бжа.—Бже.—Кажі.—Нажvруа.—Жвері.—
Бжалара.—Ціма—Нца.—Онцуа.—Цанпі.—
Онціруу.—Цаваші.

Ѓорѳонці ре дінохлені
ѳрінвелі. Іна аарзо дінох-
лені ѳрінвелеѳіші умосі ре,
гарда кокушіші; кучхеѳі
кунта-кунта іѳодгv, мара
вісері рівалі гедгv. Ѓеро
умосо че івііна мара міѳі-
нееша акатууна ѳеро-ѳе-
ро. Ѓорѳонці сѳунсv мар-
ѳвалс аѳунсv. Оѳанаѳеѳ,
до мунііѳунанс жінтеѳс.
Іші жінті, озіраѳало, зала-
мі сѳвамі ре. Бзархулс ѳор-
ѳонс жірсуміша пvторvна
ндо ѳіші бурѳаше акеѳе-
на, балішеѳс до бумбулеѳс.

Гусь есть домашняя
птица. Она больше всѣхъ
домашнихъ птицъ, кромѣ
индюковъ; ноги имѣетъ
короткія, но шею длинную.
Цвѣта большею частью бѣ-
лаго, но встрѣчаются и сѣ-
раго. Гуси несутъ яйца
весною, къ Пасхѣ, и вы-
водятъ гусятъ. Гусенокъ,
на видъ, очень красивъ.
Лѣтомъ гуся скубятъ раза
два-три и изъ пуха его
дѣлаютъ подушки и пе-
рины.

к. какеді.

К — а — к — а — б — і.

Бжа—молоко. Бже—уксусъ. Кажі—ремень. На-
жvруа—близнецы. Жвері—мокрая трава. Бжалара—
лучъ. Ціма—братъ. Нца—дерево. Онцуа—вечеръ. Цан-

Какабі. — Кіа. — Керці. — Кама. — Чколірі. —
Цаква. — Коркелі.

Һаері. — Һаламо. — Һамо. — Ацшірһа.

Ацшірһа ре чкуді, ондо
какабі—кучхімодвал. Ёі-
нецс җолгна хе орчүні җе-
рі каҗа нҗаше: какабіс
умосо нҗаше, до ацшір-
һас:—леҗоні, цу до цац-
хуше.

Ацширға есть посуда, а
сандалий—обувь. Ихъ дѣ-
лають мастера изъ дерева:
сандалии чаще изъ туть,
а ацширгъ—изъ вяза и
липы.

Һі—шелковица. Онцируу—постель. Цаваші—фрукты.
Жвабу—лягушка. Җорҗонци—гусь.

Какабі—башмакъ (сандалий). Кіа—животь. Кер-
ці—черешокъ, Кама—кинжалъ. Чконі—дубъ. Чколірі
—рана. Цаква—ножикъ.

Һаері—воздухъ. Һаламо—вдругъ. Һамо—сладкій.
Ацшірһа—деревянный сосудъ для кислаго молока.

1. Цгґрґрґшені цгґрґрі.

Чкґчкґртґас маадуменґ. Ѓіқґ ділеелґ ґалґша. Іна унело ґііхґамулуу хґрчґқґ до діічкґ шґґвіда. Ѓі мінґтіс ґалґсґ мінґмеқґурґнґндґ торонці. Ѓісґ меуқґуду чхверкі. Гґрґі мечу торонс чкґчкґртґақґ. Ѓіқґ ґнґуууоқґу ґіс чхверкі до ґнаатуу. Ѓалґші зґасґ мақґнґ чоқґунду бадеқґ чітеқґс. Торончқґ холо мґіқґлу бадеша кавалґші окґконґша. Мақґнґсґ окорду іґаашқґуко баде до доқґу-чуко торонціні, ґеші чкґчкґртґақґ ґіміохох до нцараас ґаачґ мақґнґс кучхіс. Мақґнґқґ гаалґ до ґегцґууолґ бадеқґ. Торончқґ дііцарґхалґу до қоқґурґнґ.

Добрò за добрò.

Муравей захотѣлъ пить. Онѣ спустился къ ручью. Вдругъ его захлеснула волна. Муравей сталъ тонуть. Въ эту минуту пролетѣла надъ ручьемъ голубка. Она несла вѣтку. Сжалилась голубка надъ муравьемъ. Она бросила ему въ ручей вѣтку. Муравей сѣлъ на вѣтку и спасся. Около ручья охотникъ ловилъ сѣтью птицъ. Голубка тоже вошла подъ сѣть поклевать зеренъ. Охотникъ уже хотѣлъ захлопнуть сѣтью голубку. Это замѣтилъ муравей. Онѣ подползъ къ охотнику и больно укусилъ его за ногу. Охотникъ ôхнулъ и уронилъ сѣть. Голубка вспорхнула и улетѣла.

2. Чукі.

Қошоқґеніа—қошоқґеніа арґі дедґбі до бадґді. Гінод-гена арґі дгґвндґвіші ґуде. Арґі сқґбу ецґері ноқґвена: морзгґвіше мукуурґандґні—ошумалі до очкумалсґ ел-

норѣваѣуе; кварчхіше мукуурѣандвні—орѣо до варч-
хілсв. Арѣішах ѣенеѣсв жврї сумарѣв ѣумаакаѣес. Со-
ледїгардвні гаквласхаѣу чукїѣв до оѣебурес гемкїрулу.
Амарї мушахе катуні гаїѣааѣхозв чукїсв до, хвімурїші
міѣууласв амарї кігіочїшуасї, ѣїсв ѣїмкааѣабу. Дедв-
біѣв діїцхванталуу, мучомї катуѣв мїдвнуа, до, гекнї-
рулу кунѣхушанї, ѣїсв ѣїмкааѣабу. Бадвдіѣв, муѣ аѣолв
дедвбісїа, до, мерѣуо, ѣїс ѣїмкааѣабу. Муѣ аѣолв мїн-
зелсїа, до, мерѣв арѣї сумарѣо, бадвдіс ѣїмкааѣабу.
Муѣ аѣолв маѣалесїа, до, мерѣв мажїра сумарѣо, ѣїсв
ѣїмкааѣабу. Сумарѣв сумарсв моѣквнв, сумарѣв ба-
двдісв моѣквнв, бадвдіѣв дедвбісв моѣквнв, дедвбіѣв
катус моѣквнв, катуѣв чукїс моѣквнв до гамкозїндес
чукі.

М Ы Ш К А.

Жїли-были одна старуха и старикъ. У нихъ былъ домъ.
Онї имѣли одїнъ такїй жерновъ: повернешъ его впрѣ-
во—выброситъ питьє и пїщу; повернешъ его влѣво—зо-
лото и серебрѣ. Однажды къ нимъ пришлї два гѣстя. Отгү-
да-то выскочила мышъ и пробѣжала ѣколо очага. Сидѣвшая
здѣсь у очага кѣшка погналась за мышкой и, совсѣмъ еѣ
догнавъ при вхѣдѣ подъ фундаментъ, прилїпла къ ней (ухва-
тилась за нее). Старуха обезпѣдилась, что такая кѣшка по-
гїбнетъ, и, подбѣжавъ къ углу, ухватилась за нее. Старикъ, го-
воря: что стало со старухой,—подошелъ и ухватїлся за нее.
Говоря: что случїлось съ хозяїномъ,—одїнъ гѣсть подошелъ
и ухватїлся за старїка. Говоря: что случїлось съ товѣрищемъ,
другїй гѣсть подошелъ и ухватїлся за перваго. Гѣсть потя-
нулъ гѣстя, ѣтотъ послѣднїй потянулъ старїка, старикъ потя-
нулъ старуху, старуха потянула кѣшку, кѣшка потянула и
вытащила мышку.

3. Ђалиері вачарі до уђоно мечеќме.

Ѓаргвалсв мулардв уђоно мечеќме. Ѓіші херђе олаћарес ілуухорандв ђалиері вачарі. Мечеќме ордв за-ламі мхіарулі кочі. Очумареше окосеруаша іро мука-абірду саќварс. Вачарі іріћеліћ бедінері рдв. Хвале арћіћв рдв нцвалебулі: мезобеліші біра ваарулуандв сер-серіћв. Муќімініас ћакі? Аріша вачарћв ќуміічануу мечеќме до ћаачућу сакіші ећша ћара. Мечеќмећв гі-нііртв ћалиеро. Мара ће дќаші укулі іс меудіну лур-ћућі до біраћвті: мечеќме іро ћіћрендв ћарећіші ге-ша до укаруулудв ћінећсв. Мара укулі іћв ќімехвандв чвуас: гећоћу сакі до мідарћв вачаріша. Ѓіћв ќімећв вачарсв сакі до ућуу: — „Дііртінее квні сќані ћара! Інећішах ма бсќудвді учірало до ваміморсебу урулуо-ба. Ѓарећіћкала ма мемідвнв лурћу до мосвандвћв. Ућгуші ре, ћудіібчка цмахіаніцало саќваруас, до ге-ућердвћв чќімі бес.

Богатый купецъ и бѣдный сапожникъ.

Въ хіжинѣ жилъ бѣдный сапожникъ. Съ нимъ изъ ок-на въ окно жилъ богатый купецъ. Сапожникъ былъ человекъ очень веселый. Съ ранняго утра до поздней ноци онъ безъ ўмолку пѣлъ пѣсни за работою. Купецъ всѣмъ былъ счастливъ. Однимъ только онъ былъ недоволенъ: пѣсни сосѣда не давали ему спать по ночамъ. Что тутъ дѣлать? Разъ купецъ призвалъ сапожника и подарилъ ему мѣшокъ денегъ. Сапожникъ сталъ богатъ. Но съ этого же дня его оставили и сонъ и пѣсни: сапожникъ не переставалъ думать о деньгахъ и все караулилъ ихъ. Наконѣцъ онъ хватился за умъ: взялъ мѣшокъ и пошелъ въ купцу. Онъ подалъ купцу мѣшокъ и сказалъ: „Возьми назадъ свой деньги! До нихъ я жилъ беззаботно и не зналъ бессонницы. Съ деньгами же я потерялъ сонъ и спокойствіе.

Начну́ лучше рабѣтать попрѣжнему и довольствоваться своѣй судьбой“.

4. Чѣче цѣраші залімі.

Во, муѣуно гѣнморѣїнуасіа!
Маѣшалаіѣ гѣнморѣїнуасіа,
Маѣшалури кудмогуруасіа
До те баѣус кенмохунуасіа!

Желаніе маленькой дѣвочки.

Ахъ, какъ я желала бы во что нибудь превратиться! Я желала-бы превратиться въ соловья, выучилась-бы пѣть по соловьиному и жила-бы въ этомъ саду!

5. Журі моѣгиреѣї.

Стеѣпане до Петре мѣшес ѣаронсу до унедо шоріше кѣзѣрес ѣунѣї. Стеѣпанеку инту до нѣаша ішеелу. Петреку кѣгѣласкуду шарас. Му око кѣмінку — кѣгѣлееху ѣура кудмѣгону. ѣунѣїку кѣмерѣу ѣїша до дуучку гошураѣа: Петреку шуріші ѣалаѣї мѣтуу. ѣунѣїку іѣїѣру, ѣурелі реніа до ішо мѣтуу до мѣдарѣу. ѣїцкума. Стеѣпанеку гмеелу нѣаше до кѣѣху: — „Му рду сі ѣунѣїку ѣус дѣлгопурѣїнѣні?“ — „ѣунѣїку мѣцуу: — Веергу сѣані маѣале! Іна гачѣребас мѣногеебуе моѣгѣрес“.

Два пріятеля.

Стеѣпанъ и Петръ шли по лѣсу и вдругъ увидѣли издали медвѣдя. Стеѣпанъ бросился бѣжать и влѣзъ на дерево. Петръ же остался на дорогѣ. Дѣлать ему было нечего — онъ упалъ на землю и притворился мертвымъ. Медвѣдь подошелъ къ нему и сталъ обнюхивать: Петръ и дышать пересталъ. Медвѣдь принялъ его за мертвого и отошелъ. Тогда Стеѣпанъ слѣзъ съ дерева и спрашиваетъ: „Что тебѣ медвѣдь на ухѣ“.

сказаль? — Медвѣдь сказаль: „Негодный у тебя товарищъ! Онъ въ опасности оставляетъ друга“.

6. Ма8але.

Цгирі ма8алѣ тїна ре,—
Ндо уцоле ма тїсія,—
Ма8алеші гурішені
Мі квлурсі данчхүрсіа.

Товарищъ.

Хордшій товарищъ тотъ (и я буду это признавать),—
кто за товарища пройдетъ сквозь огонь.

7. Жвабу.

Жвабу маалүк довербү. Жвабук ісоцү, ікекү, мара
згаша вакүнәрбү. Мудос җеҗачинү, муҗа гәледүні, іҗі
рагадуу: „Уї, ішені җумоводү Чохатиша ула!“

Лягүшка.

Лягүшку понесла рѣка. Лягүшка рвалась, металась, но
въ бѣрегу не могла приплыть. Когда убѣдилось, что ничего
не добьется, проговорила про себя: „Ну что-жъ, все же я хо-
тѣла отправиться въ Чохаты!“

8. Меткуранҗе.

Іване җхиландү цогіс җароніші холос. Унело маан-
домінү даашқурінууко 8азахеҗіні, до діічкү җвараҗі.
— „Нҗереҗі! нҗереҗі!“ — Ғүміірулес 8азахеҗкү цоҗорамо,
тунвамо, орцқена веепалү нҗереҗі. Ондо Іване җігерендо
җігіізіцанс. Мажіра дҗас Іване күні җеҗі җхиландү цогіс.
Унело тебіше гевлаалесү жүрі нҗереҗкү. — „Нҗереҗі!
нҗереҗі!“ — міоҗваруу Іванеҗкү. Мара асе іс міҗінкү ва-
дууҗерү до вamorҗкү маахваребуша, до нҗереҗкү ікү-

усоцу міаро шхуреці. Ђудоходу Іванеку до гурічвіло інгару.

Л г у н ь.

Пасъ Ваня стадо подлѣ лѣса, недалекò отъ деревни. Вдругъ вздѣмалось ему напугать мужиковъ. „Волки! волки!“ закричалъ онъ. Сбѣжались мужики съ собаками, съ дубинами. Видятъ—нѣтъ волковъ. А Ваня стоитъ и смѣется. На другой день Ваня опятъ пасъ тамъ стадо. Вдругъ изъ лѣсу показались два волка. „Волки, волки!“ закричалъ Ваня. Но на этотъ разъ никто ему не повѣрилъ и не пришёлъ на помощь, и волки передошли много овецъ. Сѣлъ Ваня и горько заплакалъ.

9. М о к о.

Ђотомку чхіркуу, чхіркуу до муші обвіларі хамі кебурс гелачхіркуу.

П о с л о в и ц а.

Ђурица рѣлась, рѣлась въ очагѣ и дорѣлась до ножа, котрымъ её зарѣзали. („Языкъ мой—врагъ мой“).

10. Гурацілі шошіа.

Бадуді—мацінес ђунду шошіа, намусуці ђудаагурруу тѣку рагаді намѣнее сѣтквеціші. Мацінѣша шхіраас гілеешу мезобеліші сѣуа орчқілѣша моркулі чітіші. Умосо охіолуду бошіс тѣна, мудос бадуді кітхунду:—„Со реку, шошіа?“ — шошіа хеѣе міозаханду:— „Амарі!“

Арѣша бошіку ђуморѣу, мудос бадуді варду ђудесі. Ешмавіку іцірку, муші мабалеѣс қаазіркуе узіраѣу чіті до кііхвამілуу до кімлеедву лѣбаша. Аѣе борціс мунілу ђудеша бадудіку. Іку марді гінаагв бошіс

до тїс ахіолееніадо діізаху:— „Шошіа, со реку?“ — „Ама-рі!“ — міісуму дунга хонарку бошіші лубаше. Теші уку-лі бошіс онцѳоре учкуду бадудіші дудеші муулаша.

Учѳеный скворецъ.

У старика охотника былъ скворецъ, котораго онъ вы-училъ произносить нѳсколько словъ. Къ охотнику часто при-ходилъ сынъ сосѳда послушать чѳудную птичку. Осѳбенно нра-вилось мѳльчику, какъ старикъ, бывало, спроситъ: „Гдѳ ты, скворушка?“ а скворецъ тотчасъ и крикнетъ: тутъ!

Однѳжды мѳльчикъ пришѳлъ, когда охотника не было въ избѳ. Плутишка задѳумалъ показатъ своимъ товарищамъ рѳдкую птицу, схватилъ еѳ и проворно сунулъ въ карманъ. Въ эту самую минуту въ избу вошелъ старикъ. Онъ лѳсково кивнулъ мѳльчику головой и, чтѳбы позабавить егѳ, спросилъ: „Скворушка, гдѳ ты?“ — Тутъ! послышался глухой гѳлосъ скворца изъ кармана мѳльчика. Пѳслѳ этого слѳчая мѳльчику уже стѳдно было ходитъ къ охотнику.

11. Цка.

Кїіідѳ дїдаку дамазеці до окорду тїнеці дууригѳко чїцанецс насадїлсѳ. Ванїас дѳас ваучкуму дамазі, тешї шурсѳ унѳхуандѳ вара. Мудосѳтї кочи вамїларду саха-бакосї, іс вемїанчїрінѳ, кїїхвамїлуу артї дамазі до оч-куму. Садїлобаша дїдаку довороцхѳ дамазеціні, орцке — артї варенї. Іку ена мумас кууцуу. Садїлобас му-маку уцуу чїцанецс:— „Аба, чїцанецї, намуѳїнсѳ ва-гїчкѳомунано дамазі?“ Арзоку тѳвїіс:— „Варѳ!“ Ванїаку гочїѳондѳ, мучо кїбо, до тѳуу:— „Вар, ма вамїчкуму“. Тїцкала мумаку тѳуу:— „Тѳванде намуѳїнку очѳвумуда, ена вѳргѳ; уѳураші ре тїна, намда дамазіс мїшазѳ цка, до мїсѳтї ваучку тїші чѳкумуавї, гїакїнтуаѳу цка, до тїна мажїра дѳас добуру. Ма теша мошѳуру“. Ванїас

цѣрку геуолу до тѣуу:— „Вар, ма цѣа акошѣаше кут-
тѣувобоѣ“. Арзоку гѣзѣцес, до Ванѣаку кѣнгару.

К о с т о ч к а.

Купѣла матъ сливъ и хотѣла ихъ дати дѣтямъ послѣ
обѣда. Ваня никогда не ѣлъ сливъ и все обнѣхивалъ ихъ.
Когда никого не было въ горничѣ, онъ не удержался, схва-
тилъ одну сливу и съѣлъ. Передъ обѣдомъ матъ сосчитала сли-
вы и видитъ—одной нѣтъ. Она сказала объ этомъ отцу. За
обѣдомъ отецъ и говоритъ: „А что дѣти,—не съѣлъ ли кто
нибѣдь одну сливу?“ Всѣ сказали: „Нѣтъ“. Ваня покраснѣлъ,
какъ ракъ, и сказалъ тоже: „Нѣтъ, я не ѣлъ“. Тогда отецъ
сказалъ: „Если съѣлъ кто нибѣдь изъ васъ, то это не хоро-
шо; но не въ томъ бѣда. Бѣда въ томъ, что въ сливахъ есть
кѣсточкѣ, и если кто не умѣетъ ихъ ѣсть и проглѣтитъ кѣ-
сточку, тотъ черезъ день умретъ. Я этого боюсь.“ Ваня по-
блѣднѣлъ и сказалъ: „Нѣтъ, я кѣсточку бросилъ за окѣшео“.
Всѣ засмѣялись, а Ваня заплакалъ.

12. У д у д е К о с т а.

Коста ахазуренду урокѣ мажѣра дѣашо. Гааѣуу
саѣваринѣ, ику мѣдарѣу олаѣаѣууша мѣндорѣша, вембу-
унѣкѣу гѣгураѣалѣ баргеѣѣ тѣши. Аѣе дрос чѣче цѣма
ѣишѣ Петѣаку кѣмерѣу до карандашѣѣу дѣѣазурѣу арѣѣ
тетрадѣ. Мажѣра очумарес Костаку вѣчуаѣѣло кѣнишѣа-
карѣу чанѣаша арзо цѣнгеѣѣ до тетрадеѣѣ, до мѣдеерулу
класѣша. Начареѣѣишѣ гоѣѣинашѣ дрос магураѣалѣку кѣу-
зѣру Костас икоѣѣабѣлѣ тетрадѣ до кѣкнѣрѣнуу ѣна кун-
тѣхусу. Дѣрѣу ѣудешанѣ, Костаку ѣолѣѣѣламурамо учѣ-
бѣу дѣдаѣкума цѣмаѣас. Мара дѣдаку уѣуу ѣис:— „Акѣ
ѣула Петѣа варе,—сѣ реку: сѣ кѣгѣбордѣуко мѣконѣкуала
до вакогѣрѣваѣудуко сѣанѣ баргеѣѣ согѣуда—согѣуда, аѣе
убедурѣба вагаѣоледѣу“.

Неисправный Костя.

Костя готовилъ урокъ къ слѣдующему дню. Окончивъ работу, онъ пошелъ на дворъ играть, не убравъ на мѣсто своихъ учебныхъ вещей. Въ это время маленькій братъ его, Петья, взялъ карандашъ и исчертилъ одну изъ его тетрадей каракулями. На слѣдующее утро Костя торопливо собралъ со стола въ сумку все свои книги и тетради и побѣжалъ въ школу. При повѣрѣннѣ письменнымъ работъ, учитель увидѣлъ исчерченную тетрадь Кости и поставилъ его въ уголъ. Вернувшись домой, Костя со слезами на глазахъ пожаловался матери на брата. Но мать сказала ему: „Тутъ виноватъ не Петья, а ты самъ: если бы ты любилъ порядокъ и не разбрасывалъ своихъ вещей куда попало, то этой бѣды не случилось-бы.“

13. Мадені.

Зазахіс окордѣ муші сѣуалеці қіміорчѣванууко хандасі. Мудос қіміодѣрѣѣ ѣурасі, қуміічануу қінеці до уцуу:— „Аі, сѣуалеці, ѣѣва гіталентѣ ѣацѣха до міндорс; іконѣхоріѣѣ цѣгуро міндорі, ѣақі дінонѣхорѣ мадені; іхандіѣѣ до қозірѣнѣі қіс“. Доѣуру бадѣдіѣѣ. Сѣуалеціѣѣ гурігедваліро іконѣхорес міндорі, мара мадені вазірес. Мара міндорс ѣері мунаціѣѣ қігііѣѣуу, і цѣгура дѣас ваѣоѣені. Тіцѣкала қімехвадесѣ қінеціѣѣ, му маденішені норагадѣудѣ мума.

Кладь.

Крестьянинъ хотѣлъ приучить своихъ дѣтей къ труду. Когда онъ сталъ умирать, позвалъ ихъ и сказалъ: „Вотъ, дѣти, вамъ въ наслѣдство избѣ и поле; вскопайте поле хорошенько, тамъ зарытъ кладъ; потрудитесь—и тогда найдете его. Умеръ старикъ. Дѣти усердно вскопали поле, но клада не

нашли. За то поле дало такой урожай, какого они не видавали. Тогда они догадались, о каком кладѣ говорилъ отецъ.

14. Мокоецѣи.

Міті хес векніікарѣансія, іна веібшанс харѣасіа.
Ні гіоціне гечас, Ѓоронѣі ꙗіс мечанс.
Вахачѣіда—вагабініа; вабаргіда—тка габініа.
Вахачѣела, вабаргела, гѣмас ѣурчудеіа!

Пословицы.

Кто не засучитъ рукавъ, тотъ не наполнитъ своего мѣха.—Кто слѣдитъ за запрудой для рыбъ, тому Богъ дастъ рыбу.—Не сѣявшій, не полѣвшій, веселісь во время жатвы!

15. Зескъві.

Ђурчулуу—зескъві уча,
Нѣнзгѣ морче, куделі ꙗіча!
Онѣѣас ꙗеѣѣ вадіѣурча:
Вара чуме ма сі му рча?
Вагоконі ча до ꙗурча?

Дроздъ.

Пѣвецъ—чѣрный дроздъ, бѣлый носикъ, распущенный хвостъ! Рано съ вечера не располагайся отдыхать: завтра что я дамъ тебѣ ѣсть? Вѣдь, ты не желаешь солѣмы и шелухи?

16. Дедѣбі до ціра.

Дедѣбіѣѣ уѣуу цірас:—Гееді, ѣуде гоѣосі!“ Ціраѣѣ угааму:—„Ма амарі мідаміѣунана ѣомонѣіша, до ѣосѣнда, вара цірі вамоче“. Дедѣбіѣ іѣітумінуу:—„Ма амарі добѣуруѣѣ: ваѣосѣнда—вазірѣнѣѣ“.—Ціра міѣѣѣ іѣуну дедѣбіѣѣ ваѣуру, до ѣудеѣѣ нахверіѣ ііѣшѣѣ.

Старуха и дѣвица.

Старуха говоритъ дѣвицѣ: „вставай, подмети домъ“! Дѣвица отвѣчаетъ: „меня скоро возьмуть замужъ, и если ты не подметешь, то мнѣ все равно.“ Старуха сказала: „я скоро умру; увидишь, что придется тебѣ подметать.“ Дѣвицу никто не взялъ замужъ, старуха не умерла, а домъ наполнился нечистотой.

17. Н а л і .

Міишв ариша базахі қалақіша сқуаламо.— „Гіюцінуда, Кімоѣе“, уцуу мумақв:— „е шарас гілазв налі; гѣчоці қіна“.— „Әуһв, бабай!“ угааму Кімоѣев:— „қі цгура акабуцхашені вағурв доквна.“ Мумас шурі ваўқалвні қеші, гѣчоцу муқу до қумлѣдву лѣбаша. Шарас қіқв қімебідв қі налі чкадвсв капейкеқіша до қі қареқіша қібідв булі.

Міишес інеці ішо. Сінче дѣа рдв: мук-мукі вѣналѣду варці нца до феле. Кімоѣе қуруду Әуменс до зіуқв ікоқхозвдв мумас. Унело мумақв гарзахв ітамв гвцуолвконі қеші қудабоқв арті булі. Кімоѣев хеѣе гѣчоцу до очкуму. Қіқв мусхіці рдвні муушқу Әумені. Тқміквнес чені қіқв холо қудубоқв мажіра булі, укулі ма-сума до қаші-қаші арзо; ондо Кімоѣе іріарқо ікіокоробандв. Мудос қіқв гѣчоцу до қімлѣчкуму уконасқелі буліні қіцвала, мумақв даарқв до уцуу зіцебуло:— „Қаарцкеқо, сі арқіша қудогіквнѣдвконі, наліші іочо-цѣушані, сі вагабідрв қесхішахв дааквнали буліша“.

П о д е б а .

Шѣль однажды крестыинивъ со своимъ сѣномъ въ городъ. „Посмотри-ка, Тимѣша“, сказалъ отецъ: „вонъ на дорогѣ лежитъ подкова; подними еѣ“ — „И, тятенька!“ отвѣчалъ Тимѣша: „изъ-за такой малости не стоитъ нагибаться.“ Отецъ

не возразилъ ни слова, самъ, поднялъ подкову и положилъ её за пазуху. По дорогѣ онъ продалъ подкову кузнецу за нѣсколько копѣекъ и на эти деньги купилъ вишень.

Пошли они дальше. День былъ жаркій: солнце такъ и жгло, а кругомъ ни дѣрева, ни ручья. Тимошу мучила жажда, и онъ еле-еле тащился за отцомъ. Вдругъ отецъ, какъ будто невзначай, уронилъ одну вишню. Тимоша тотчасъ же поднялъ её и съѣлъ; она нѣсколько освѣжила его. Пройдя нѣсколько шаговъ, отецъ обронилъ другую вишню, затѣмъ третью и такъ до послѣдней; а Тимоша все подбиралъ одну за другой. Когда онъ съѣлъ послѣднюю, поднятую имъ, вишню, отецъ обернулся къ нему и сказалъ смѣясь: „Видишь, если-бъ ты только одинъ разъ нагнулся, чтобы поднять подкову, тебѣ не пришлось бы нагибаться столько разъ за вишнями“.

18. Жүрі кінахона.

Аржі ркінаше до аржі очвадүрес рдес чваділі жүрі кінахона. Аржіүчү қешүолү мебванес до хеҗе мідартүчү сасақвароша; мажіра міаро ханс усақвареҗү гүҗозүдүчү вачаріші дуғанс. Гүшарҗү ханҗі, жіріхоло начінебуеҗүчү аржіанс қааухвадес. Кінахона базахі мебванес убудуні рдқінүндү, мучо варчхілі, до җіше уңғушо, мудос очвадүреше гүҗорҗүні. Кінахона дуғанс гүҗозүдүні, іна даўчоребе до данҗагебе.

— „Җоміңіі, махаріа, мушені ре, сі җаші рдқінүңҗі?“ кіҗхү җангірі кінахонақү муші җвеші начінебусу. — „Хандаше, шүрікіа“, угааму җіқү: — „сі дәнҗангі до рдіні җіші уңурашо гінірҗідо, енақү җішені гаҗолү на-муда ірі арҗо елаҗанүді усақвареҗүні.“

Два плүга.

Изъ одного и того-же куска желѣза и въ одной и той-же мастерской были сдѣланы два плүга. Одинъ изъ нихъ по-

паль въ руки земледѣльца и немедленно пошёлъ въ работу; другой же долго и совершенно бесполезно провалялся въ лавкѣ купца. Случилось черезъ нѣсколько времени, что оба земляка опять встрѣтились. Плугъ, бывшій у земледѣльца, блестяль, какъ серебрѣ, и былъ даже ещё лучше, чѣмъ въ то время, когда онъ только что вышелъ изъ мастерской. Плугъ же, пролежавшій безъ дѣла, потемнѣлъ и покрѣлся ржавчиной. „Скажи, пожалуйста, отчего ты такъ блестяшь?“ спросилъ заржавѣвшій плугъ у своего стараго знакольца.—Отъ труда, мой милый, отвѣчалъ тотъ: а если ты заржавѣлъ и сдѣлался хуже, чѣмъ былъ, то это потому, что ты все время пролежалъ на боку, безъ всякаго дѣла.

19. Ѓ а л а.

Арѣи уфоне боши кочку қаухваду муши цумахиани магурацалсу до гурчвилѣ ицанарку тис муши убедурѣ бедиши геша. Муши класиши намабалуетьку гиниртес балiereцѣ до чинецули каѣату, тичкала мудосу мус мушунѣ вѣпалууни.—„Марѣало сѣ тецгура уфоне қорекѣ, мучоѣ рагаданѣ?“ кѣху тис магурацалку:—„муда сѣ горшкеѣ залами тѣлѣ реку,—до аѣе хе кѣниерѣ ле до шеулебу сақваруа“, уцуу магурацалку, муши намогурацусу меузѣмѣ хе марзгвани хесудо.—„Сѣ тис миѣкваѣауанѣ анѣасѣ манаѣиша?“—„Ғоронѣку машорѣ, вѣѣанѣасѣишаѣ!“ угааму боши кочку.—„Аба, муша кѣмечандѣ тѣ сқани марѣве тѣлеѣс, намутѣ тѣши цгүроорѣкена Ғоронѣиши кѣванасѣ,—сқани цѣвѣтѣ рѣѣилас до сқани мангарѣ кучхеѣс? Ма цѣбкѣре, намуда сѣ тѣнеѣс вагоѣура мушунѣ маденѣиша кѣванас?“—„Му рагадѣ око—варѣ“, угааму бошику.—„Аба, мучо инарѣвѣку сѣ уфоновас, мудосутѣ қогѣу тѣсхѣи дѣдебани?“

Богатство:

Одинъ бѣдный молодой человекъ встрѣтился со своимъ

прѣжнимъ учителемъ и горько жаловался ему на свою несчастную судьбу. Изъ его школьныхъ товарищей многіе сдѣлались уже богачами и людьми извѣстными, тогда какъ онъ во всемъ терпѣлъ недостатки.— „Неужели ты въ самомъ дѣлѣ такъ бѣденъ, какъ говоришь?“ спросилъ его учитель: „вѣдь ты, кажется, вполне здоровъ, — и вотъ эта рука сильна и способна къ работѣ“, прибавилъ учитель, указавъ на правую руку своего бывшаго ученика. „Позволилъ бы ты отрѣзать ее за тысячу рублей?“ Сохрани, Бѣже! Даже за десять не позволилъ бы!“ отвѣчалъ молодой человекъ.— А за сколько бы отдалъ ты свои зоркіе глаза, которые такъ ясно видятъ Божій міръ, — твой острый слухъ и крѣпкія ноги? Я думаю, что ты не промѣнялъ бы ихъ ни на какія сокровища въ мірѣ?“ — „Конечно, нѣтъ!“ отвѣчалъ юноша.— „Какъ же ты жалуешься на свою бѣдность, въ то время, когда обладаешь такими богатствами?“

20. Базахі до Курдгелі.

Мішнѣ уѣзоно Базахі міндорс, ґозірк Курдгеліні, ахіолѣ до ґууу:— Аһа Ғоронґі ма бедіс марзенс! Ғімувотґкоба ма ґе Курдгелсѣ, допілґнґу біґаґу, гегмобча ґалаґіс до ґі ґареґіша ґііпіде ґесѣ. Ғеґі ґоміхāнс віґожґурі ґулеґс; ґулеґсі мірдґна до ґоміхāна холо віґожґур-віґожґурі ґулеґс. Ғі ґулеґс ма дувоґвануа, допілґ, хорґіс гегмобча, одо еначоґа ґінеґіше ґараша ґодіібдґу ґудесѣ. Аї ґімґеґма маґіі ріна!“ Ғецкала Базахіґу заламі ґіміоґваруу, ґаші, намуда Курдгелґу еенґху до ішо інтѣ ткаша.

Мужикъ и заяцъ.

Шѣлъ бѣдный мужикъ по полю, увидалъ зайца, обрадовался и говоритъ: „Вотъ Богъ мнѣ счастье даетъ! Подкрадусь-ка я къ этому зайцу, убью его палкой, продамъ его въ

городѣ и на эти дѣньги куплю себѣ свинку. Свинка принесётъ мнѣ двѣнадцать поросятъ. Этихъ поросятъ я выкормлю, убью, мясо продамъ, а на вырученныя денежки выстрою себѣ домъ. То-то будетъ житьё!“ При этомъ мужикъ такъ громко крикнулъ, что заяцъ испугался и ускакалъ въ лѣсъ.

21. Чхомі до мечхоме.

Мечхомеку чіче ціту очоцу. Цітуку уцуу мечхомес:—Вѣрцкецо, мучомі чіче вореці; ака лука вагабїрку. Їанмохунѣ кунїі, до кабетї мїібрдууці, арці діара қуґа-дїірку.“ Мечхомеку уцуу:—„Укулі мучо рчоца ма сі?“—Зґаша қоморці, до мучо қодомїзахуці, хеґе қїмеулу“, уцуу чхомку. Мечхомеку дууґер.

Ғушарґу мїаро ханку; мечхомеку ґегїахвілу чхомсу, қоморґу зґаша до дуучан. Чхомку қомончуру до уцуу:—„Чґїмі меґїнаґ жүрївара сумарї мїдґале ухеґеґу.“

Рыбка и рыба́къ.

Рыба́къ поймалъ маленькую рыбку. Рыбка сказала рыба́ку: Развѣ не видишь, какая я маленькая! ни одного глотка я тебѣ не составлю. Пусти меня опять въ воду, и когда я вырасту, то пригожусь на цѣлый обѣдъ“.—Рыба́къ спросилъ:—„А потомъ какъ я тебя поймаю?“—„Приходи на берегъ и лишь только ты меня позовешь, я тотчасъ придѣ“, отвѣтила рыбка. Рыба́къ повѣрилъ. Прошло много времени; рыбаку повѣдобилась рыба, подошелъ къ берегу и позвалъ. Рыба подплыла и сказала: „Въ ожиданїи меня гости у тебя не разъ уйдутъ безъ угощенїя“.

22. Бурчулі дґнаґїлі.

Мїдгенс бурчулуку мереша қанууолу. Бүрї ваґас уцуу, нам ґашї-ґашї маґолауа, до дґмогораґеґїа. Бүрї ваґаку қуморґес до уґїс, наму акано іноґїолауа. Бур-

чулі дванацілку мувіцішурін̄у аргуні,—еґе, еґеґіа!—до аргуні холо міодоґ.

Потерявшій сѣкѣру.

Нѣкто нечаянно уронилъ сѣкѣру въ озеро. Сосѣдамъ онъ сказаѣль о случившемся и просилъ помѣчь. Сосѣди собрались и спросили, гдѣ именно она упала. Потерявшій сѣкѣру швырнулъ топѣръ: вотъ тамъ!—и топѣръ потерялъ.

23. Мехвамілацїлі гүрүні.

Цїмуші харгелі гүрүнкү арґіша цкарс унело ґе-нәнґхү. Цїмуґү дондбулу, оґалкү дееґеґү до гүрүнкү ґеґасү геедүрґ. — „Ена цгүрі ґобоґе сі вадоміґуре“, ґүуу гүрүнкү: — „ґоґі моміргілуу до ґоґі моміґеґү. Авціанішо ес цгүро ґімібцоненкү.“ Гүшарґү ханкі ґе гүрүні дохаргеес до ґе шараґү малееґунес. Мучо ґү-морґү гүрүнкү ґе цкарішані, ішо ґаніінцїрү. Учүдү холо оґалү дееґеґе будуні, мара сагіозіцеґ асе монтґо-ріґі харгелкү ідуу до ґеґі ґанішкүвідү.

Догадливый осель.

Однѣжды осель, нагруженный солью, переходилъ по мѣстѣку чѣрезъ ручей. Вдругъ онъ оступился и упалъ въ воду. Часть соли въ водѣ распустилась, и осель почувствовалъ, что ноша стала легче. „Ну, сказаѣль осель, въ слѣдующій разъ, какъ только почувствую тяжесть ноши, сейчасъ же опущусь въ воду“. Вотъ пришлося ослү опятъ итти чѣрезъ ручей, но ужѣ не съ солью, а съ губками. Чтѣбы облегчить свою ношу осель нарѣчно брѣсился въ воду. Но онъ жестоко заплатился за своѣ невѣжество. Гүбки въ водѣ намѣкли и сдѣлались такъ тяжелы, что осель не могъ выйти изъ ручья, и утонулъ.

24. М о в о.

8уруші орзолі шқа шараша.

П о с л о в и ц а.

Глупому провізії хвátить тóлько на поль-путі. (Глупий не предусмотрителенъ).

25. Сзүді сқані чкүафү.

Очікү қігіагү ортүнсү. Мучо мафхилеңі гүтеендес цогіс, Васқа чқімі діо, мучо марфаліцало ішү, дус меуқанцуандү, црїмүлс меуцарфхуандү; до мучоңі чкү-чкүеңі соңі робус қінододоходүдес қуалеңіші олабафүсі, іна хеңе цуқуро гүсвандү лаханаша.

Арғіша мідарфү фікү муші шараша. Аңе дрос ге-чїлаф цогіс рүнтү шхурі до мїшүлү чучеліші бардіша, дүшаре сацодарі до дүшафварансү до іңіне ауре-еуре, вебіно мїғіні мардіані гегшөбунас фїнані цері. Қозірү очіні, ахіолү, ово узірүдео квірді цїмані феші до іңі-күрү: „Қекувафунүкү фїсіа. Бена гегшамїдунанс: ма іц-кала, мїарошахү гїламїрфүму; чкүфї цогіс очі пуна нцфверо.“ Қекаафуну чкүні шхуркү очісү. Фікү күрде қосхапуні—фїкүфї қосхапу; фїкү фобері қосхапуні—фї-күфї қосхапу до генәфуну фїс ортүніша.

Аңе дрос мудга рдүні меортүнекү қїізірү ортүні умосі адре до қенәхвілуу сумареңі. Қїхвамїлуу ікү гүнзе чүгү до гамаафхозү удупөдебуеңу сумареңс. Очікү, мучо уцквіташіні, қүчїшү гїносхапуа фоберіші, қіміопетелү до мідарфү муші дудішо мїндорїша; ондо цода шхуркү қүмвїборк, ісоңу, ікекү, мара ішені қү-носқудү, мїароқү гїанфхү очїшіс.

Қүморфү онцүас шхуркү фудеша цогїша до мїан-гар очісү. Очі урагадү:—„Сї мїкү гїцүу күделсү ікма-фхозіе? Ма ібді чқімі дудішо, аї чқімі рагаді; базахї

хасілас домізансуда, ма міґінсү вадуабраленкү, ібцінеркү шурбумуо до гінібчквідү. Сі мус ікмаціорүдү ма? Вамічануацуқи?”

Живї своймь умомь.

Козель повадился въ огородь: бывало, какъ только пастиухи выгоняютъ стадо, Васька мой сперва какъ добрый идётъ, головою помахиваетъ, бородой потряхиваетъ; а какъ только ребяташки засядутъ въ овражкѣ гдѣ нибудь въ камушки играть, Васька и отправляется прямо въ капусту.

Разъ пошёлъ онъ знакомымъ путёмъ. Въ это время отбилась отъ стада глупая овца, зашла въ чащу, въ кропиву, да въ лопушникъ; стоитъ сердечная, да кричитъ, да оглядывается, не найдётся ли какой добрый человекъ, чтобы вывелъ её изъ этой бѣды. Увидавши козла, обрадовалась она, какъ родному брату: „Пойдү, дүмаетъ, хоть за нимъ. Этотъ выведетъ: не въ первый разъ мнѣ за нимъ итти; у насъ впереди стада тоже козель вожакомъ ходитъ; за нимъ ступай смѣло!“ Пошла овца наша, увязавшись за козломъ. Онъ черезъ оврагъ—она черезъ оврагъ; онъ черезъ тынь—она черезъ тынь, и попала съ нимъ въ огородъ.

На этотъ разъ огородникъ заглянулъ какъ то пораньше въ капусту свою, да и увидалъ гостей. Схватилъ онъ хворостину предолгую и кинулся на незваныхъ. Козель, какъ проворнѣй, успѣлъ перескочить опять черезъ тынь, мемекнулъ, да и пошёлъ себѣ въ чистое поле; а бѣдная овца замоталась, стала видаться, оробѣвъ, во всѣ стороны, да и попалась. Пришла овца домой, въ стадо, да и плачетъ на козла. А козель говоритъ: „А это велѣлъ тебѣ за моимъ хвостомъ бѣгать! Я пошёлъ въ свою голову, такъ мой и отвѣтъ; а коли мужикъ отобѣтъ мнѣ бока, такъ я ни на когò плакаться не стану: а ужъ буду молчать, да терпѣть. А тебя зачѣмъ понесло за мной? Я тебя не звалъ“.

26. М о к о.

Камбешікү хулі зірү, до банда вазірү.

П о с л о в и ц а.

Буйволь увидѣль капүсту, но забора не примѣтилъ (т. е. всякое дѣло нүжно дѣлать осмотрительно).

27. Базахікү қуа мучо гиніігүні.

Аржі қалақис шқас дүшазүдү қверсемі қуа. Біс можнебулі аңуду міаро діха до мікула до мукүлас ула-сүндү кос. Мучогіда ібіірдіні око гегніґесүко қуані. Кіґхес орсатеґс; намґінеекү ґжвііс, намуда қуакү око іккіпучхоласі пучха-пучхаґ памаліґү до че-чеґү око гегнііґасі, до ґена іґүруаґу бруоші манаґішава; міґі-неґі рагаданес, намуда ово қуас қеґүкеркелуані ркі-наші уремі до ґеші око мідееґінасіе, до ґена іґүрүніа амшві анґасі манаґішава.

Мүрсү аґе дрос ткурайа Базахі до рагаданс:— „Ма гегніібґа ґе қуас оші манаґіша!“ Қеґәнґхор ґікү қуа-ші ґудо холосү діді қвібі, қінәргінуу қуа до діха ма-ґорү ішо-ашо. Базахіс қімеґес оші манаґі піцалаше до оші гаґіері моґіқребашені қаачуґес.

Какъ мужйкѣ убралъ камень.

Въ одномъ гѣродѣ на площади лежалъ огромный ка-мень. Онъ занималъ много мѣста и мѣшалъ ѣздѣ по гѣроду. Надобно бѣло какъ-нибудь убратъ этотъ камень. Спросили мастеровъ; однй изъ нихъ сказали, что камень надо разбить на кусочки порохомъ и по частямъ свезти его, и что это бу-детъ стоить восемь тысячъ рублей; другіе говорили, что подъ камень надо подвести вагонъ и свезти камень на каткѣ, и что это будетъ стоить шесть тысячъ рублей.

Приходить въ это время простой мужикъ и говоритъ: „а я уберу этотъ камень за сто рублей“! Выкопалъ онъ возлѣ самаго камня яму, свалилъ въ нее камень, землю разбросалъ и разровнялъ по площади. Мужикѹ заплатили сто рублей по уговору да дали еще сто рублей за умную выдумку.

28. Мучо базахікѹ борфонцеці рѣвнї.

Арѣи уѣоно базахіс рещелуу қобалкѹ. Ѓїкѹ іщїкрѹ қотхѹво қобалї муші патонсѹнї. Хе цалїоро вемерѣѹко патонїшанї, рѣкѹ очоѣу борфонці, дочу рїна до кїмууѣѹ. Патѹнкѹ мїѣѹ борфонці до уѣуу:— „Мардобелї, базахї, борфонцішенї; мара вамїкѹвна, мучо брѣаѣї сѣанї борфонцінї. Аї ма пунсѹ чїлї, жѹрї қомолїсқуа до жѹрї осурїсқуа. Мучо марѣена арѣїанїзѹма мїѣуданї рѣшї?“ Базахї рагадансѹ:— „Ма погїрѣвнѣѹ“. Гѣчоѣу хамї, мекваѣ дудї до урагадѹ патѹнсѹ:— „Сї релї ѣудешї дудї реѣѹ, сї—дудї.“ Укѹлї мекваѣѹ кѹртѹмо, арзєнс осурѹпатонсѹ:— „Сї ѣудєс око хєрдѣве, ѣудєс око уѣїневє, сї—кѹртѹмо“. Укѹлї мекваѣѹ кѹчхєѣї до арзєнс қомолїсқуалєѣс.— „Ѓѣѹва“, рагаданс,— „кѹчхєѣї—ѣабавуаѣѹ мумашї шарєѣїнї“. Ондо цїрасқуалєѣс қїмєчѹ суалєѣї.— „Ѓѣѹва“, урагадѹ,— „малѣс ѣудєшє гєгмоѣѹрїнѹнѣѹ, аѣа рѣѹва суалєѣї. Дѹнасқїлєдї ма қомїѣудас!“—до муѣѹ қудакѹнї релї борфонці. Патѹнкѹ гїїзїѣѹ; қѣчѹкѹ базахїс қобалїѣї до цѣараѣї.

Қогєгонѹ ралїєрї базахїкѹ, мучо патѹнкѹ борфонцішенї аѣуѣу уѣоносѹнї, дочу хѹрї борфонцеѣї до қємууѣѹ патѹнсѹ. Патѹнї урагадѹ:— „Мардобелї борфонцеѣїшенї, мара—аї ма пунсѹ жѹрї қомолїсқуа, жѹрї осурїсқуа до чїлї, арѣо амшїѹ вореѣѹ; мучо марѣена рѣамагваро сѣанї борфонцеѣїа?“ Дїїѣкѹ базахїкѹ цїрѣї, мара муѣаѣ мѣїрѣєбѹ.

Ѓѹмаачанаѣѹ патѹнкѹ уѣоно базахї до узоѣѹ горѣ

туконі. Іку гѣчоцу арті борфонці, кемечу осурпатунсу до қомолінатунсу до урагаду:— „Аһа тѣва борфонцамо сумі реѣу“; арті кімечу қомелісқуалеѣс— „Аһа тѣваѣі сумі реѣіа“; арті кімечу цірасқуалеѣс— „До тѣваѣі сумі ретв“; до муқу қудакуну жүрі борфонцеѣі.— „Аһава чқуѣі сумі вореѣіа борфонцеѣамо,—арзо артіанізума вореѣіа“.

Патунсу гаазіціну до қачуқу тес холо қобалі до ѣара, до і мумаѣаларі қараѣу.

Какъ мужикъ гусей дѣлйлъ.

У одного бѣднаго мужика не стало хлѣба. Вотъ онъ и задумалъ просить хлѣба у барина. Чтобы было съ чѣмъ итти къ барину, онъ поймалъ гуса, изжарилъ его и понесъ. Баринъ принялъ гуса и говоритъ: „Спасибо, мужикъ, тебѣ за гуса; только не знаю, какъ мы твоего гуса дѣлить будемъ. Вотъ у меня жена, два сына, да двѣ дочери. Какъ бы намъ раздѣлить гуса безъ обиды“? Мужикъ говоритъ: „Я раздѣлю“. Взялъ ножикъ, отрѣзалъ голову и говоритъ барину: „Ты всему дому голова, тебѣ голову“. Потомъ отрѣзалъ задокъ, подаётъ барынѣ; „Тебѣ“, говоритъ, „дома сидѣть, за домомъ смотрѣть, тебѣ задокъ“. Потомъ отрѣзалъ лапки и подаётъ сыновьямъ. „Вамъ“, говоритъ, „ножки—топтатъ отцовыя дорожки“. А дочерямъ далъ крылья. „Вы“, говоритъ, „скоро изъ дому улетите, вотъ вамъ по крылышку. А остаточки себѣ возьму!“—И взялъ себѣ всего гуса. Баринъ посмѣялся, далъ мужикѣ хлѣба и денегъ.

29. Нарамі цоѣорі.

Цоѣорі мінімішн балусн хінціѣу до кібірсу гіонз-гілуду звалі. Унело цозірн цкарс муші ланді до іцїқру, наму ена шхва цоѣорі реніа. Тїқу қінаанѣхн цкарс шхва цоѣоріші зваліші мїдааѣалнша. Варті шхва цо-

җорі, варті звалі іңу екі венаахвілуу, ондо мушіңуті меудуну. Аҗаші қігесқуду қіңу піңі еше.

Жадная собака.

Собака шла по доскѣ черезъ ручей и въ зубѣхъ несла кость. Вдругъ она увидѣла себя въ водѣ, и подумала, что она видитъ въ водѣ не себя, а другую собаку. Она бросилась въ воду отнимать кость у чужой собаки. Ни другой собаки, ни кости она въ водѣ не нашла, а свою кость потеряла. Такъ и осталась она ни при чемъ.

30. Лума мугідашені.

Жүрі қималеңі рдес до арғі лагвані қвині удғудес шецоро. Ёе қвиніші орғуша жүріхолоқу мінілес маравіша.— „Ма умосі бхвад“, рагадуу арғіңу.— „Вар, ма умосі“, інағачалуу мажірақу. Гекііласес дінохале до арғіані гозепес. Мерҗес лагванішані, холері қозірес.

Драка изъ-за ничего.

Были два брата и имѣли одинъ общій кувшинъ вина. Для раздѣла этого вина они оба вошли въ винный сарай.— „Мнѣ больше слѣдуетъ“,—сказаль одинъ.— „Нѣтъ, мнѣ больше“.—Они поспорили между собою и другъ друга побили. Подойдя къ кувшину, увидѣли, что онъ пустъ.

31. Пуха до боші.

Міішү шарас чіче кочі діді пухуамі. Ешмакі до вонцарі бошіңу қабоғу қіс қуа до цуқуро пухус қумахвاملу.— „Ой, мучомі боні боҗама норҗе, маха“, уцуу қіс пухақу:— „аһа сі қішені!“ до қуубоғу бошіс капейкі.— „Ма уғоно кочі вореқу до меті вѣмумаче, мара ай укохале генунсу қаліері: қомаҳвاملе қісүті

ѣши бонаас, мучо мані, до іна қутачуқенс сі, муѣі рхвадүні“.

Бошіқу гёчоцу мажіра қуа до җері морзгвās қа-адоқу, қумāхвамілуу җаліерс. Мара моѡвенці моінале җаліерішіқу қумāчішү бошісү до нцарās дүчкічқолу җудеңі. Аҗаші бошіс қаашү җіқу, муѣі хвадүдүні.

Горбұнъ и мaльчикъ.

Шель по ўлицѣ маленькій человекъ съ большимъ горбомъ. Шаловливый и злой мальчикъ пустилъ въ него камень и неожиданно попалъ прямо въ горбъ. „О, какъ ты мѣтко бросаешь, дружокъ“, сказалъ ему горбунъ: „вотъ тебѣ за это!“ и бросилъ мальчику копейку. „Я бѣдный человекъ“, прибавилъ горбунъ: „и не могу тебѣ дать больше, а вотъ идётъ богачъ! попади въ него такъ же ловко, какъ въ меня, и онъ дастъ тебѣ, чего ты стоишь“.

Мальчикъ поднялъ другой камень, и бросилъ его такъ мѣтко, что попалъ въ богача. Но слуга, сопровождавшій богача, догналъ мальчика и больно выдралъ его за уши. Такимъ образомъ мальчикъ получилъ то, чего стоилъ.

32. Мокоецї.

Лагванс мус інаазаханқі, җіс ішгозаханс.

Гуделс онтуудуа, до җварҗвалі гїазіцандуа.

П о с л о в и ц ы.

Что ты закричишь въ кувшинъ, то и онъ тебѣ закричитъ. („Какъ аукнется, такъ и откликнется“).

Корзина для винограда горѣла, и ея рѣчка издѣвалась. („Не смѣйся чужой бѣдѣ: свой на грядѣ“).

33. Мікмаалу.

Жүрі мешареңі мїшесү до гинїсересү арҗї соҗелс.

Серсү тїнецкү күгөгонес рекуа до кужїні: соџеле горчкїндү данчхүркү. Артї мешарекү діічкү нчуаџїло мукоџуна, мїдартукко маахваребушанї; мажїракү дүчкү гїлавараџа.— „Мїібшаџ уцгу чкүні шараша, екї учкїнеџтї мїаро каџа ре. Му мокона чкү шхвашї кїџанас!“ Мара маџалекү ваурчкїлү іс:— „Сї лamosї вагїбу!“ уцгу тїс до мїдеерулу хеџе. Мудос ікү морткүні іцкүма, артї џуде гвало горшвілі рдү данчхүрїші. Тїші цоцоло іцордү осурї до џваша ісоџуандү до ркїандү:— „Скүалеџї чкїмі, скүалеџї чкїмі!“ Ёе мешарекү артї кїнаацїнү џе осурсу до кїмшаасхапу алї данчхүрсү.— „Медүнү вочкү!“—рагадандес каџа; мара тї цанс ікү дудї гекларчкїнү данчхүрїше. Ёума куготману іс, муксқуналс онтууду, до хес укүнебуду жврї чкүчкүеџї: тїнеџї кудаккүнү сарало дідас. До тї цанс џудекү ікаатхү.

П р о х о ж и й.

Двџе проходїжихъ шли вмџстџ и остановїлись на ночлџгъ въ однџмъ селџ. Нџчью онї услышали крикъ и колокольный звонъ: въ селџ случїлся пожаръ. Одїнъ проходїжїй сталъ скорџе одџвџаться, чтоџбы иттї на пџмощь; другџй началъ егџ отговџривать. „Пойдџмъ лүчше своџю дорџгою“, говорїлъ онъ: „туть и безъ насъ людџй довџльно. Какџе намъ дџло до чужїхъ!“ Но товџрїщъ не сталъ егџ слүшать: „Сџвџсти въ тебџ нџтъ!“—сказалъ онъ и пошџлъ самъ скорџе. Когда онъ прибџжалъ на пожаръ, одїнъ домъ ужџ кругџмъ охватило пламенемъ. Передъ нїмъ стояла жџнщина, ломала рүки и кричала: „дџти мой, дџти мой!“ Проходїжїй тџлько взглянулъ на неџ, и кїнулся прїмо въ огџнь. „Пропалъ человекъ!“—говорїли людї; но чџрезъ мїнүту онъ снџва показался изъ пламени. Волоса егџ обгорџли, плџтье пылало на немъ, а въ рукахъ онъ держалъ двџйхъ дџтей: онъ џтдалъ ихъ несчастной мџтери. Въ тү же мїнүту горџвшїй домъ рүхнулъ.

34. Нцаре 8ороца.

Арті боші гініміруледу шарас. Унело қігіючішү фаетонку. Бошіс ікаахабақу до кеґаантху фаетонс; барбалку метаху тис кучхі. Ібедура қуміґес 8удеша. Ғіші діда орду лехі до, мудос қугеогону сқуаші кусаґіні, пішіґу гегласхапу логініше до гінііртү. Бошіку хеґе холо міотү кусаґі до, сондаро унцкндесу до укүрүндесі, арті вемүркіаґу.— „Вагачүво ґе сі?“ кіґху тис укулі меґамалеґ.— „Іварі набетанс мачу!“ цуцґініґу уцуу бошіку:— „мара ма вамоко ґіна нанас шевотквінуге: іна гвало геенцаребу“.

Сильная любовь.

Одинъ мальчикъ бѣжалъ черезъ улицу. Вдругъ наѣзжаетъ телѣга. Мальчикъ споткнулся и попалъ подъ телѣгу; колесо переломило ему ногу. Бѣдняжку принесли домой. Мать его была больна и, когда услышала стонъ сына, соскочила въ испугѣ съ постели и упала безъ чувствъ. Мальчикъ сейчасъ же пересталъ стонать, и, пока ему вправляли и перевязывали ногу, онъ ни разу не крикнулъ. „Развѣ тебѣ не больно?“ спросилъ его наконецъ докторъ.— „Даже очень больно!“ шепотомъ отвѣчалъ мальчикъ: „но я не хочу, чтобы мама знала объ этомъ: она очень огорчается“.

35. Макучхурі.

Арті зуґе махоро 8азахі рду. Муґуні іс вәркүду, іріґеліші цогі 8унду. Кучха очумарес геедүртү до око укучхуасі іріґелесу муґі, орцке—мідгасүрені қомууртүму ндо онхуулеша, оцхенеша, осқуша, оваріеша до іріґеліша қүкучхуаґу. Кучха гауґебуні, микүртін до мідүртүму муші ґіша. Наулері ґіохе түрсү.— „8оу, ена мідга рені, ґарсакі варе!“—іцкірү 8азахіку до қатхозу

ѣ наулерс. Ідѹ, ідѹ до арті гвала-до-гвала шѣаша гем-
шеѣѹ наулері; мімабуну робусу до арті љвібіша мі-
ѣілѹ. Міоцінѹні, орѣке—ѣімѣохе діді ѣримулами цхване
вочі до љверсемі, гѹнзе тарамі саѣуѣумоѣ љошунсу ѣу-
ѣумсѹ. Іѣѹ, љозірѹ е љазахіні, гѣзіцінѹ до кіѣхѹ, со љо-
ѣѣѣа. љазахіѣѹ марді гінаагѹ до маішінѹ: ѣаші-ѣаші
маѣолѹ, патоніа. Еѣѹ інаацінѹ до уѣуу:— „Іна, љогіѣѣѹ-
но, ма ворді. Сі муѣі љогіѣѹні, дроѣ гобарѣдѹ; вара
іріѣелі—ѣѣімі ре, до аяці мідагіѣѣ око. љазахісѹ нга-
раѣѹ дааѣѣаѣіѣнѹ до уѣуу: мушені? ѣері му меуѣѣрѣі
ѣоронсіа? Іѣѹ уѣуу:— „Рахан ѣесхіі нахандѹ реѣі, арѣі-
до-арѣі муѣѹні љобѣхіі, до ѣімерѣанѣѹ.“ љазахіѣѹ іѣіѣр,
іѣіѣр, мара муѣѣаѣ аѣѣуу; укулі міваартѹ до ѣхуу:—
„Неба љомучі ѣудеша мідабрѣѣ до чілі до сѣуас љобкіѣ-
хѣ—му уѣгѹ—ндѹ му варі“.— „ѣгѹрі, меу до ѣуме љо-
морѣі“, уѣуу ѣіѣѹ.

љазахіѣѹ ѣудеша ѣуміінгар. Аѣі чілі до сѣуалеѣѣѹ
віѣхесі,—ѣаші-до-ѣаші љоѣѣ ѣѣѹні саѣмева, уѣуу чілі
до сѣуалеѣѣс. Інеѣѣѹѣі шііѣѹхес; мара му ѣімінісѣѣѣѣ?
Говодоходес до сѣунес, му ісѣунеесѣѣѣѣ, мара вегнѣѣ-
ѣвідес. ѣочішурі ѣхуасі,—му аѣѹ, сінѣеле ваѣалуунда?
сіѣарібеѣѹ шѣѹренс доѣурунда? Орінѣі до ѣвала ѣхуасі,
—мушо око, вочішурі гѹѣѣордѹнда? Муѣі рені, гіноѣѣ-
ѣвідѹ холо вочішуріші ѣхуала.

Аѣес ахалі мунаѣѹнеѣі носа ѣунду. Мудос ѣіѣѹ гі-
нілѹні, носаѣѹ ѣѣуу:— „ѣѣімі муанѣілі гѣрѣінеесѣѹ, муд-
расѣрені вочінанѣѹ“. Гѣрѣінеес муанѣіліні, уѣуу моч-
ѣудуѣѹ:— „Сі љоѣхі ѣіс сѣані махоробаші љороѣа,—шхва
муѣѹні ваѣхуа“.

Муѣіірѣѹ до моларѣѹ љазахіѣѹ, до ѣаші љоѣхуу ѣіс:
— „ѣѣімі махоробаші љороѣа љоміѣѣолоѣі“. Іѣѹ гізіцінѹ до
уѣуу:— „Піці вагматахе, до љороѣа ѣімерѣіда, муѣі гі-
ѣѹні, іна ава вемдѹмаѣе. Мушеніда, соде махоробаші

«ороца рені, ꙗкі ііі балаці до вочішуріці», — до дохва-
му іці до іна, мідгазу даагуруні ꙗіці, до іріщелі квіні-
гӯрґінуу.

Первый новогодній посѣтитель *).

(Вѣстникъ судьбы).

Былъ одинъ очень богатый человекъ. Онъ ни въ чёмъ не нуждался, имѣлъ стада различныхъ животныхъ. На первый день новаго года утромъ всталъ и отправился поспать; захотѣлъ самъ посѣтить всѣхъ; видитъ—кто-то, оказывается, уже приходилъ и хлѣвъ, конюшню, свинятникъ, курятникъ и всѣ помѣщенія обсыпалъ. Этотъ неизвѣстный, оказывается, окончивъ свой обходъ, повернулъся и пошелъ во-свойси. Слѣды были замѣтны по снѣгу. — „Эхъ, это что-то не къ добру!“ — подумалъ крестьянинъ и погнался по томъ слѣду. Онъ шелъ, шелъ и по слѣду дошелъ до одного ущелья между двумя горами; онъ продолжилъ дальше путь и вошелъ въ одну котловину. Смотритъ,—видитъ:—сидитъ съ большою сѣдою бородою человекъ и куритъ табакъ изъ трубки съ большимъ длиннымъ чубукомъ. Увидѣвъ этого человека, онъ поневодѣ улыбнулся и спросилъ, гдѣ онъ былъ. Крестьянинъ поклонился и доложилъ: такъ-и-такъ случилось-де со мною, господинъ. Этотъ взглянулъ на него и сказалъ:—„это, знаешь ли, былъ я. Всё что ты имѣешь, было поручено тебѣ на время; а собственно—всё это моё, и теперь я всё это долженъ взять отъ тебя. Крестьянинъ прослезился и сказалъ: за что? Въ чёмъ-де такъ я согрѣшилъ передъ Богомъ? Тотъ сказалъ:—Колѣ столько ты уже потрудился, то попроси что либо одно, и я дамъ тебѣ“. — Крестьянинъ подумалъ, подумалъ, но ничего не могъ сказать; потомъ обратился и попросилъ:—„Дай позволеніе (позволь) пойти мнѣ домой и посоветоваться съ женой и

*) Первый посѣтитель въ 1-ый день новаго года, приносящій счастье или несчастье. Обычай „поспать“, какъ и въ Малороссіи (посыпаютъ гоми съ приговариваніями).

дѣтьми — что лучше и что хуже“. — „Хорошо, ступай и завтра приходи“, — сказалъ тотъ.

Крестьянинъ пришёлъ домой съ плачемъ. Здѣсь, когда жена и дѣти его спросили, — онъ разсказалъ имъ всё, что случилось. И тѣ опечалились; но что было дѣлать? Собрались въ кружокъ и начали рѣшать, что, имъ выбрать, — но не могли рѣшить. Если онъ будетъ просить о размноженіи и цѣлости семьи, то на что это, если не будутъ здоровы, если отъ бѣдности умрутъ съ голоду? если попросить скотины и богатства, то на что это ему, если у него семья перемретъ? Какъ бы то ни было, онъ всё-таки рѣшилъ просить о сохраненіи семьи. У него была, недавно привезённая, молодая невѣстка. Когда онъ ушёлъ со двора, невѣстка сказала: — „Верните моего тѣстя, я имѣю что то сказать“. — Когда вернули тѣстя, невѣстка сказала: — „Ты попроси у него любви въ твоёй семьѣ, — ничего другого не проси“. — Повернулся и пошёлъ крестьянинъ, и такъ попросилъ у него: — „Даруй мнѣ любовь въ моей семьѣ“. — Онъ улыбнулся и сказалъ: — Слова нарушить не могу, и если дамъ тебѣ любовь, то изъ того, что имѣешь, я ничего у тебя отнять не могу, ибо гдѣ въ семьѣ есть любовь, тамъ будетъ и богатство и цѣлость семьи; — и благословилъ его и ту, которая научила его этому, и всё опять ему вернулъ.

36. Бабу до моѣа.

Міакуло дірчуну бабуѣу. Іна убаѣу орцкедѣу, убаѣу ірчкімедѣу; хе до кучкі аданцалѣдѣу сірчкунуеше: меуѣудуко кѣзі піцішані, супі дѣцендѣу. Веехуѣес ѣкѣу скуа ѣіші, Іване, до носа Тасіас; куміотеес ѣінеѣѣу мумаші мунеѣіѣвала століші мукохунаѣа; дѣчкес ѣінеѣѣу ѣіс зохо діараѣа діхаші атаріше. Даданцалѣу бадѣдіс хеша, атарѣу гегѣуолѣу до гѣтѣрхѣу. Цѣмахіані

уцурашо гѣрѣвинѣс носа до сѣуаѣу, діічкес діараѣа мумаші цвеші нѣаші наатаріаѣ.

Іванес Ѣунду муші чіче сѣуа Васіа. Арѣіша Іванеѣу ѣозіру, мучо муші чіче Васіа мудгаренс ікіюцваранс нахаѣулеѣіше.— „Мусу ре орѣуѣу, Васіа?“ кіѣхуѣіс мумаѣу.— „Ѣочобіас“, урагаду боші:— „аі, сі до на на діірчуніѣі, ма годіаруанѣу аѣе ѣочобіаше“.—Інаѣінес діа до мумаѣу арѣіанс до гочіѣондесу. Туміотѣс інеѣуѣу ішіукулі рчуну мумаші зоху дохунаѣа до нѣаші атаріѣу діараѣа.

Дѣдушка и внучекъ.

Сильно одряхлѣлъ дѣдушка. Плѣхо онѣ видѣлъ, плѣхослѣшалъ; рѣки и нѣги у него дроѣали отѣ старости: несѣтъ лѣжку ко рѣу и ши расплѣскиваетъ. Не понрѣвилось ѣто сыну, и невѣсткѣ Настѣсѣѣ; перестѣли оні отѣа сѣ собѣю за столѣ сажѣтъ; стѣли кормітъ его отдѣльно изѣ глиняной чѣшки. Задроѣали рѣки у старика, чѣшка упѣла и разбиласѣ. Пуѣце прѣжняго разсерѣились сынѣ и невѣстка, стѣли кормітъ отѣа изѣ старѣй деревянной чѣшки.

У Івана былѣ малѣнькій сынѣекѣ Вася. Однаѣды Іванѣувидѣлъ, какѣ Вася на полѣ складываетъ что-то изѣ щѣпочекѣ. „Что ты дѣлаешь, Вася?“ спросилѣ у него отѣцѣ.— Корѣбочку, отвѣтилѣ мальчикѣѣ: вотѣ какѣ ты сѣ мѣмой составѣетесь, я и бѣду васѣ изѣ ѣтой корѣбочки кормітъ.— Переглянѣлись отѣцѣ сѣ мѣтерью и покраснѣли. Перестѣли оні сѣ тѣхѣ порѣ старика-отѣа отдѣльно сажѣтъ и изѣ деревянной чѣшки кормітъ.

37. Точіші таніші наѣілеѣі.

Наѣілеѣі ѣочіші танішіѣу арѣіша цѣкідес до вѣкордес арѣіанс ѣѣлчнесуѣоні.

— „Вамокона гілабрѣаѣ, вамокона гілагіѣаѣ ѣква арзоні“, рагадана кучхеѣі:— „Гіларѣіѣу ѣква“.

— „Вамокона саѣваруа ѣѣвано, кімініѣу дудо“, рагадана хееѣі.

— „Ѣ ма му боро вореѣу“, бурдѣінѣне пііі:— „годіаруанѣі ѣква: вамоко бѣаче ѣашішо очкумали“.

— „Аѣе чѣу му карулеѣі вореѣу ѣѣвано“, ѣѣвііс ѣолеѣу:— „вамокона ѣіна!“

Ѣаші ебунтес арзо наѣілеѣу до гініварес нінала. Муѣу гүшарѣу ѣеше? Ѣеші мучо ѣучхеѣу вегіларѣесі, хееѣу ваѣімінесі, піѣу вачкумуні, ѣолеѣу веѣінѣні, —ѣелі танѣу дѣзабуну до арзо наѣілеѣу дііѣку хумаѣа. Ѣіѣкала ѣінеѣу ѣііѣінес, мучо сунелоба ѣоѣе ѣакідані, мучо сачіро ѣоѣе арѣіаніші мохварані. Інеѣу кіні ѣігіѣкес арѣо ханда до күні досѣудес до геемаргесу.

Члѣны человѣческаго тѣла.

Члѣны человѣческаго тѣла однаѣды поссѣрились мѣжду собѣю и не захотѣли служіть другъ другу.

„Не хотімъ ходіть, не хотімъ носіть васъ всѣхъ“, говорѣть нѣгі: „ходіте сѣми!“

„Не хотімъ рабѣтать для васъ“, говорѣть рѣві: порабѣтайте сѣми!“

— „Что я за дурѣеъ“, ворѣіть ротъ: „что стану корміть васъ: не хочу жевѣть піщу для желудѣа“.

— „А мы что за сторожа для васъ“, сказѣли глаза: „не хотімъ смотрѣть!“

Такъ взбунтовѣались всѣ члѣны и отказались отъ слѣжбы. Что же вѣшло изъ этѣго? Такъ какъ нѣгі не хотѣли ходіть, рѣві рабѣтать, ротъ вѣшѣть, глаза смотрѣть, то всѣ члѣны нѣчали ослабѣвѣть, все тѣло сѣхнуть. Тогда оні пѣняли, что глѣпо ссѣрится, что нѣжно помогѣть другъ другу. Оні прінялись дрѣжно за рабѣту и снѣва окрѣпли и поздоровѣли.

38. Шквіті чандакеці.

Рд҃ до сқудд҃д҃ базахі. Ѓіс бунду шквіті қомолі-сқуалеці. Сқуалеці рдес ухуцуро. Ѓелі д҃ас ацудес л҃ма до бачалі. Аї ар҃іша бад҃ді мумақ҃ ікїчан҃ арзо муші қомолсқуалеці до ҃інецс қещубоц҃ шквіті чандакеці, ар҃о інок҃ріло, до урагад҃:— „Варзе оші мана҃іс ҃іс, міті ҃қванде ҃е к҃руас готах҃нсі“.

Сқуалец҃қ҃ мертсес ҃і҃о-҃і҃оц҃, усоц҃с-укекес, мара му҃ақ҃ ақімінес; арзо гі҃дванд҃ к҃руас до рагаданд҃: — „Вар, баба, ваг҃матахе!“ — „Наї, ҃қва умеухвამілуец҃і!“ уцуу ҃інецс мумақ҃. — „Му҃уні варе е чандакеціші гінотахуаші маец҃а“. Гечоц҃у, гонц҃к҃ к҃руа до д҃чк҃ тахуа чандакецс зозох҃. — „Не!“ міок҃жінес сқуалец҃қ҃, — „аші, му рагаді око, еці ре! Аші іс чқ҃чқ҃҃і готах҃нс҃!“

҃ецкала бад҃діц҃ уцуу:

— „҃қва, сқуалеці, ҃іна рец҃у, му інок҃рілі чандакеціні! Сондаро ар҃іаніша қімегіц҃х҃на хе мангароні, арзо ц҃г҃ро ібуац҃уц҃у: му҃уні убадо кос вегіаркитє ҃қванда; ондо мучо варено ҃қва ікәр҃ванц҃у цімалобасі, ҃іна га҃олена, му҃і а҃е чандакецсі.“

Семь прѣтевь.

Жиль-быль крестьянинъ У него было семь сыновей. Сыновья жили недрѣжно. Цѣлые дни у нихъ проходили въ ссдрахъ да спдрахъ. Вотъ однажды старіеъ-отецъ призываетъ всѣхъ своихъ сыновей, кладетъ передъ ними семь прѣтевь, крѣпко связанныхъ въ одинъ пучекъ, и говоритъ: „Дай сто рублей томѹ изъ васъ, кто переломитъ эту связку прѣтевь“.

Стали сыновья подчереда подходить къ связкѣ, пробовали переломить, — никому не удаётся; каждый клалъ связку обратно и говорилъ: „Нѣтъ, батюшка, не могу!“ — „Ахъ вы неразумные!“ — сказалъ имъ отецъ. „Нѣтъ ничего легче, какъ пе-

реломіть эти прутья". Взяль, развзяль пучёвъ и сталь ломать кáждый прутьикъ отдѣльно. „Э!“ закричали сыновья, „этакъ-то, вонѣчно, не трѣдно! Такъ и малый ребѣнокъ ихъ переломить“. Тогда старікъ сказыль:

— Вы, дѣти, то-же, что свѣзанные прутья! Покѣда бѣдете крѣпко держаться другъ за друга, всѣмъ бѣдетъ хорошд: ни одинъ лихдй человекъ не осилитъ васъ; а какъ тольео порвѣте дрѣзбу, бѣдетъ съ вами то же, что съ этими прутьями, котдрые всѣ полдманы и раскиданы здѣсь по полу.

39. Мокоецѣі.

Кос муші гура дѣаша, муѣа усхуну гураѣаша.
Цѣнци гураѣаші коло ре, мара цванді намо ре.
Міѣ іхонуа, тѣѣ іхоруа; міѣ вехонуа, тѣѣ вехоруа.

П о с л о в и ц ы .

1. Для человекá до сáмой смѣрти дордже всегд учёнье.
2. Кдрень учѣніа горекъ, но верхѣшка сладкá.
3. Кто воздержáлся, тотъ поселился; кто не воздержáлся, тотъ не поселился (т. е. вѣтерпѣвшій достѣгъ цѣли; не вѣтерпѣвшій не достѣгъ, „Терпѣі вазáкъ, атамáномъ бѣдешь“).

40. Дуделецѣі.

Бошіѣв мѣдааѣуну мумас ѣванаша. Ёна ордѣ зархулсѣ. Монѣаѣлі рдѣ борѣі гѣмаші. Монѣа дуделецѣс дуушѣумалѣна гѣме дудеѣі до вееѣанѣѣдес. Хвале арѣі дуделсѣ іше гееучоѣѣуду дуді до медудуро гѣніоѣінердѣ арзо муші маѣалеѣс. Бошіѣв кѣѣхѣ мумас:— „Мушені ре хвале тѣ арѣі дуделсѣ учоѣу іше дуді до вадѣркѣ гѣме?“ Мумаѣв геунѣкѣ тѣіс:— „Дудеѣі арзо шхва дуделеѣіші еѣша ре вакалеѣіші, до ѣоѣі тѣішені ре дѣркѣнани; овдо аѣе дуделсѣ дуді цаліорі аѣу“.

К о л о с ь я .

Мальчикъ гулялъ съ отцомъ въ полѣ. Это было лѣтомъ. Приближалось уже время жатвы. Зрѣлые колосья опустили свои головы и стояли неподвижно. Лишь одинъ колось высоко поднимал свою голову и съ гордостью смотрѣлъ на своихъ товарищей. Мальчикъ спросилъ отца: „Почему одинъ только этотъ колось держитъ голову прямо и не гнѣтся къ землѣ?“ Отецъ объяснилъ ему: „Головы всѣхъ прочихъ колосьевъ полны зёренъ, поэтому онѣ гнѣтся. У этого же колоса голова пуста“.

41. Могурацуюеңши обіреши.

Оцъвацалі ре җі боші,

Миҗі цгүро ігуруанс:

Іна уѳорс магурацалс,

Дус хес уңучонуанс,

Ачуңенсү до оцъвансү,

Дҗас вагічколідуанс;

Нанасүҗі җіна уѳорс,

Хурхис іхутолуанс.

Миҗі власіс ешмакенсі,

Іро орҗу убадос,

Іна іро чічіе ре,

Кочі веҗі муҗуні дрос;

Мара миҗі цгүрі лени,

Іна уѳорс ірі кос.

Миҗүҗі цгүро вегуруасі,

Нум ганцансү іна җолс.

Миҗі власіс швіді рені,

Еҗі боші оре чквері;

Мара іна муша җүрү,

Миҗі варе щесіері?

Уцєро до уѣобуцєс
Танѣа мозу, оші нері.
Класіші нарді, чквері боші,
Кочоѣі ібі бедінері.

Ученійческаѣя пѣсня.

Достоинъ похвалы тотъ мальчикъ, который хорошо учится; его любитъ учитель, по головѣ рукою гладитъ, даритъ и хвалитъ; никогда не забудетъ; мать тоже его любитъ, къ груди прижимаетъ. Кто въ классѣ шалитъ, всегда дѣлаетъ дурное, — тотъ всегда плохъ, никогда не станеть человекомъ; но кто хорошъ, того любятъ всѣ люди. Кто не учится хорошо, тотъ пусть закрѣдетъ глаза (отъ стыда). Кто въ классѣ смиренъ, тотъ мальчикъ умный; но что стоитъ тотъ, кто неприличенъ? Для непослушнаго и невнимательнаго предвидится множество несчастій. Въ классѣ воспитанный, умный мальчикъ, въ люди выйдетъ счастливымъ.

42. Мокоецѣі.

Луб око рде гураѣасіа, мучо рвіна ѣураѣасіа.
Міѣі ѣігебунсі ѣгіро, гураѣа ѣурадѣаша ре іро.
Еѣша ѣора гураѣас ѣора.
Хангас огуруандесіа, до чкверѣу ѣудіігурѣа.

Послѣвѣцѣ.

1. Во время ученія должно быть мягкимъ, какъ желѣзо при накаливаніи.
2. Кто внимателенъ, тотъ можетъ учиться до самой смерти.
3. Полный животъ при ученіи уступаетъ другимъ („Сытое брюхо къ ученію глухо“).
4. Безтолковаго обучали, а разсудительный выучился.

43. Сінґеле до гарзеба.

Даморчіліші тубу дґас муші цацхаші абарцас гілахеду оґхонечі цанері бадуді. Дуді аґуду тје тјурі цгура гарчіолебулі, мара піці іщодгуду тјелі, мхіарулі, тјолеці цқвіті, одно хееці азіреду холо іргуду ірі гварі сақварішо. Кіні тјақі міндорс цүмілабацудес тјелі-тјелі берцулі цгура моґалеці до моґаші сқуалеці тјіші.

Ғімертју бадудіша қалақіше ахалі мунаула боші вочку до дүчкү кітхірі, мунеро ре тјікү тјесхі гарзүні до тјаші цгүро рені.

Бадудік үцуу тјіс:— „Ғічалобаші ашо чқімда дґас вамүчішуацү ілмалу бґас норчалс. Ма діімцірүді, муцо қодоходуду сері, намүті чкү мучесу Уцалі Ғоронтју маcвандебелоні. Гёбдүртјуді логінішені, ма дґас вёбзолукүді, дґас ваобргуленді, іро бхандуленді гурі гедваліро. Ханда-сақваруа амаргенду чқімі танс, ондо хвама амаргенду чқімі шурсу. Ма іро ворді мхіарулі, тјешені намуда іро бцанду Ғоронтјі до менді міґуду Ғіші чқолоцүаша; ма бцанду Ғоронтјі до чқімі хееці, до інецс вартјі уґоребуку ма.

Здоровье и долголѣтіе.

Въ тёплый осенній день на зава́линеґ у своей избѣ сидѣлъ восьмидесятилѣтній старикъ. Голова егѡ была бѣлая, какъ снѣгъ; но лицо было здоровое, весёлое, глаза живые, а руки, казалоcь, годились ещё ко всякой работѣ. Тутъ же на дворѣ играли здоровые и румяные внуки старика.

Подошёлъ къ старику молодой человекъ, недавно пріѣхавшій изъ города, и сталъ допытывать, какъ онъ дожилъ до такихъ лѣтъ и сохранилъ столько силъ и крѣпости?

Старикъ и говоритъ ему: „Отъ самыхъ малыхъ лѣтъ меня не заставляло восходящее солнце въ постели. Я ложился

спать, какъ только наступала ночь, которую Господь Богъ даётъ намъ для отдыха. Вставши съ постели, я никогда не зѣвалъ, никогда не лѣнился, а работалъ усердно. Работа крѣпила моё тѣло, а молитва крѣпила мой духъ. Я всегда былъ веселъ, такъ какъ всегда вѣрилъ въ Божью помощь; я вѣрилъ въ Бога и въ свои руки, и онѣ меня не обманули.

44. Ушқуриши нца.

Бадуди Маѣ гѣохердѣ диди ушқуриши брос, намуѣ гедгудѣ муши дудеші цохоле. Ёиши моѣалеѣи чкѣндес до іриарѣо оцѣвандес ѣиши сіамаас.

Ёицкала бабуѣу уѣуѣу ѣинеѣс: — „Ма қогіцолентѣ, мучо ерѣу ѣе нѣаѣуні. Арѣиша, жѣрнечидовіѣи цанаши кѣнохѣ ма гіворді ѣаваѣу ѣеѣи, сіде гечанс асе ѣи нѣані, до меванартѣди ѣаліері мезобелс. Во шурі сакварелі, брагаданді ма, қумашідасі оші манаѣіні іріѣеламо дѣмобаѣу“.

Мезобелѣу міѣуѣу: — „Іши шііба муѣуні варе сі қѣгахандіненда. Аї, сіде сі гереѣи, ѣеѣи гентѣхорѣ оші манаѣиши умосі. Сі гоко хвалѣ ерѣваѣа ѣинеѣиши“.

Ма ѣицкала ворді холо гауморсебу боши до ѣимсерсѣ қігібѣкі нѣхоруа, гешабѣхорі диді робу, мара арѣи манаѣіѣи вабзірі.

Мудос мажіра дѣас ѣена қозірѣ мезобелѣи, гізіѣу до міѣуѣу: — „Ма ваміѣкѣдѣ, сі ѣеші машхва учкѣвѣқордіні!.. Мара ѣе нахандіѣи шегілебу қіргебуе. Ма қѣгачѣуѣе сі чіѣе ушқуриши нергіс; қінаргѣ ѣіна ішавѣхорілсѣ, намуѣи сі ішагінѣхорѣні ѣіс, до міаро ханіши укулі ѣіна гаѣіі сі ѣареѣи“.

Ма қѣдууѣері ѣгѣрі мезобелсѣ, қінваргѣе ішавѣхорілсѣ ушқури, до ѣіѣу гінірѣу ѣи ѣгѣрі диді нѣаѣу, намусѣ ѣѣва асе орѣкеѣуні. Ёгѣрі хілеѣѣу, муѣи ѣіѣу укулі гѣміѣуні, қомучесѣ ма оші манаѣише дидо умосі,

до асе, мучоґі орґкеґі, діо холо манґарі ле до міаро ханс шеулебу ґуґіґасі һамо хілеґі“.

Грушевое дѣрево.

Старикъ Матвѣевъ сидѣлъ подъ тѣнью большоґо грушеваго дѣрева, которое стояло передъ его дѣдомомъ. Его внуґата ѣли груши и не могли нахвалиться сладкими плодами.

Тогда дѣдъ сказаѣъ: „Я расскажу вамъ, какимъ образомъ это дѣрево здѣсь выросло. Тому лѣтъ пятьдесятъ назадъ я стоялъ однаґды на томъ самомъ мѣстѣ, гдѣ тепѣрь стоитъ это дѣрево, и жаловался богатому сосѣду на свою бѣдность. Ахъ, говорилъ я, я былъ бы совершенно доволенъ, если бы могъ приобрести хоть сто рублей.“

Сосѣдъ сказаѣъ: „Это приобрести не трудно, если только ты сумѣешь хорошо принятъся за дѣло. Вотъ на томъ мѣстѣ, гдѣ ты стоишь, сокрыто въ землѣ больше ста рублей. Тебѣ слѣдуетъ только достать ихъ“.

Я былъ тогда еще неподпытный молодой человекъ, и въ слѣдующую же ночь началъ рыть въ землѣ большую яму, но, къ сожалѣнію, не нашѣлъ ни одного рубля.

Когда на другой день сосѣдъ увидѣлъ яму, то засмѣялся и сказаѣъ: „Я не думалъ, что ты былъ такъ глупъ!... Но и этой работой ты еще можешь воспользоваться. Я подарю тебѣ молодое грушевое дѣрево; посади его въ яму, которую ты вырылъ, и черезъ нѣсколько лѣтъ будутъ у тебя деньги“.

Я послушался добраго сосѣда: посадилъ молодое деревцо въ землю; оно выросло и стало тѣмъ большимъ прекраснымъ дѣревомъ, какимъ вы его тепѣрь видите. Отличные плоды, которые оно съ тѣхъ поръ постоянно приноситъ, доставили мнѣ уже гораздо болѣе ста рублей и, какъ видите, оно еще довольно крепко и можетъ еще очень долго приносить вкусные плоды.

45. Моѣхілеба варецкунцкоба.

Арѣи ѣалаѣис журі мабалеѣс овордес ѣумѣхваресу-
ко уѣоно махоробас. Мара мучо мунеѣїѣи вардесу ѣа-
ліеріні, око гилѣѣхїсуро ѣаліереѣїцкала.

Аѣаші ѣінеѣкву ѣіміодурѣесу арѣи ѣаліері вачарс,
намушеѣи елудес мохваребас. Мара мінїлес озешані,
ѣугѣгонес, мучо ѣіна огоранду муші моѣамагірес ѣіше-
ні, намуда міндорс ѣвімаша ѣуѣмуутѣбуду серіѣу ѣо-
віні. — „ѣіна сі вагіѣѣуно“, рагаданду ѣіна, — „намуда
ѣовкі ѣорду сіламешені? Муда ѣіна ѣараша ре набідері,
намужі сі ѣїѣренѣи ешіеѣи ошібелі варе?“

— „Уї, е вачарі ѣѣу муѣас мучана“, ѣѣуу арѣи-
до-арѣи мабалеѣу: — „мудосѣїи ѣеѣгура авабуѣха баргі-
шені ѣаші ілѣнесу до ігораѣуні. Мїібшаѣу уѣгу мажї-
ра ѣудеша“. — „Ішеніѣи бзіраѣу“, уѣуу мажїра маба-
леѣу: — „мїібшаѣу до ѣуѣуаѣу, муша мобрѣїи“. Аѣеѣка-
ла вачарі, муші моѣамагіреші маѣачаларѣу, патїосано
ѣімерѣу мїліреѣїша до гемніѣуну ѣінеѣи муші оѣахѣша.

ѣешїткву, муша морѣес ѣе ѣѣурі каѣаѣи, вачарѣу
ѣімерѣу ѣінеѣсу ѣареѣи до еші гарда дѣпір холо меѣѣо-
на уѣонос мїаро ѣвіріші. ѣеѣгура гѣмоѣїнаѣу ѣе вача-
рішіѣу гавїрѣу маѣхуалеѣи, до ваѣулес, мусуѣи ѣїѣрен-
ду інеѣи ѣішені, мудос ѣугѣгонес ѣіші ѣачалі ѣїѣгура
ѣїче баргішені. — „ѣішені ре, ма шемїлебу мїѣїнеша
ѣумувехваре мїѣїні уѣонос, намда іро ворді моѣхіле-
буріні“, угааму вачарѣу, — „моѣхілеба ѣкунцкоба ва-
реніа“.

Бережливость не скѣпность.

Въ одномъ городѣ два товарища хотѣли оказати помощь
бѣдному семейству. Но такъ какъ сами они были люди небо-
гатые, то стали обращаться съ просьбой о помощи къ людямъ,

болѣе достаточнымъ и описывали имъ крайнюю нужду бѣднаго семейства.

Такимъ образомъ, они пошли къ одному богатому купцу, у котораго надѣялись получить пособіе. Но вошедши къ нему во дворъ, они услышали, какъ купецъ бранилъ своего работника за то, что работникъ забылъ положить въ сарай веревки и оставилъ ихъ на цѣлую ночь подъ дождёмъ. „Развѣ ты не знаешь“, говорилъ купецъ: „что веревки гниютъ отъ сырости? Вѣдь онѣ стоятъ денегъ, которыя заработать не такъ легко, какъ ты думаешь!“ — „О, этотъ купецъ ничего не дастъ“, сказалъ одинъ изъ товарищей: „когда онъ за такую ничтожную вещь такъ сердится и бранится. Пойдёмъ лучше въ другой домъ“. — „Можно попробовать“, отвѣчалъ другой товарищъ: „пойдёмъ къ нему и скажемъ, зачѣмъ пришли“. Между тѣмъ купецъ, побранивши своего работника, вѣжливо подошёлъ къ пришедшимъ и пригласилъ ихъ въ свою комнату.

Узнавъ, зачѣмъ пришли эти добрые люди, купецъ далъ имъ нѣсколько рублей и сверхъ того, обѣщалъ ещё прислать бѣдному семейству нѣсколько четвертей муки. Такая щедрость удивила посѣтителей, и они не могли не сказать ему о томъ дурномъ мнѣніи, которое они составили о нёмъ, слыша его брань за такую ничтожную вещь. „Оттого-то я и могу иногда помогать неимущимъ“, отвѣчалъ купецъ, „что былъ всегда бережливъ,—бережливость не скупость“.

46. М е ш а р е.

Арѣи мосаріебелі ардгілс, намуѣи, асе веепалууни, сѣудуду арѣи ґаліері ґавадісѣуа. Ғіна харѣуменду ґібанаші ґареѣс муші дохореші осѣвамебело, до ґарібеѣс до чічіеѣс міківаѣінерду. Арѣиша ґе ардгіліша ґумшāлу арѣи мешареѣу до ґхху гесераѣа. Ғавадісѣуаѣу вамнāшѣу мешаре до медууро уѣуу:— „Аѣи гостініца варе“. Ғіцкала мешареѣу уѣуу:— „Ғомучіѣ неба сумі

кіѣхва қімерчаѣі“. — „Бкіѣхі, мусхі гоконі“, уцуу ѣа-
вадісқуақу: — „ірі кіѣхіріша гігааменқу“. Мешареқу кіѣ-
ху: — „Мі сқудуду ѣе ардгілсү сқанішаху?“ — „Муа
чқімі“, угааму ѣавадісқуақу. — „Ондо мі рду ѣішаху“?
гумабуну мешареқу. — „Ішаху рду-бабу чқімі“. — „Ан-
цідо мі ібіі сқані укулі?“ — „Іменді міѣу, сқуа чқімі ібі-
іні“. — „Абадо арзо ѣе ардгілсү дреобіѣ ренанда, укулі
арѣі мажірас уталенанда гостініца рені муру му оре,
до ѣқва сумарі реѣі море му ореѣу. Нум орѣванѣу тку-
раѣу міаро ѣареѣс осқвамебело ѣѣвані дреоѣіѣу мула-
ренѣі ѣудешені, варі уѣгу ѣолаѣі умосо гачіребулеѣс
ѣгіробуа“. ѣавадісқуас ехуцу ѣеқу до мінашқу ѣіна до
ѣі жаміші укулі гінірѣу самагаліѣо гуріші мочвеѣ уѣо-
неѣі до гачіребулеѣішені.

Стр а н н и к ѣ .

Въ одномъ прекрасномъ помѣстьи, отъ котораго въ на-
стоящее время не осталось и слѣда, жилъ богатый князь. Онъ
тратилъ много денегъ на великолѣпное украшеніе своего дома
и парка, но бѣднымъ дѣлалъ мало добра. Разъ забрѣлъ въ
это помѣстье странникъ и просилъ ночлега. Князь отка-
залъ страннику въ его просьбѣ и съ гордостью сказалъ: „Здѣсь
не гостинница“. Тогда странникъ сказалъ: „Позвольте мнѣ
предложить вамъ только три вопроса“. — „Спрашивай сколько
угодно“, отвѣчалъ князь: „на всѣ вопросы я дамъ тебѣ от-
вѣтъ“. И странникъ спросилъ: „Кто жилъ до васъ въ этомъ
имѣніи?“ „Отецъ мой“, — отвѣчалъ князь. „А кто жилъ до
него?“ продолжалъ странникъ. — „А до него жилъ мой дѣдъ.“
— „А кто будетъ жить послѣ васъ?“ — „Надѣюсь, что мой
сынъ“. — И такъ продолжалъ странникъ: „если каждый живётъ
въ этомъ помѣстьи только известное время, а потомъ усту-
паетъ своё мѣсто другимъ, то кто всѣ вы, какъ не гости, а
домъ вашъ какъ, дѣйствительно, не гостинница. Не тратьте

же такъ много денегъ на украшеніе вѣшнаго жи-
лица, а лучше дѣлайте побольше добра бѣднымъ. Князю
понравилась рѣчь странника, онъ далъ ему пріютъ, и съ это-
го времени сдѣлался весьма сострадѣтельнымъ къ бѣднымъ.

47. Налалі цоѳорі.

Арті вачарку цхеніку мідарку шараша, ꙗіс ікоѳ-
хозуду муші ѳалалі бека. Вачарі мійшү міаро ѳараші
іоѳоѳуша. Гѣѳоѳу ѳареѳі, кумкїікүрү сакіку анагеріша
до діірѳу ѳудеша. Шарас сакіку мїршуму до темколү,
ондо вачарс гурі ваучаму. Бека орѳкедү, мучо кудолү
сакікі, еумонкү кїбіреѳіку, мара кѳачінү, мучо веіаѳо-
ѳедүні. Ѓїцкала бекаку кїміотү сакі, кегіоѳішү муші
мінѳес, іѳүрулү ѳохле, дүчкү цхенс еласхапуа, гажѳа-
мебуло лалуа до вауталендү цүміі. Вовучкүдү, му ор-
дүні, вачарс до аѳкорүдү, уѳачалүдү, марѳахіс мїѳіо-
гандү, мара муѳаку мѣхвар. Налалі шурдгума ꙗеші
гаацхванталүдү до гасоѳүдү, намуда меѳінү іѳікрендү
мінѳеші гїлаѳала олоніа. Кѳарѳке, мучо муѳуні вѳхва-
рүні, до вачарі іріарѳо меурсү до меурсү, дүчкү цхенс
кучкїші ѳамїні, ведүконі цүмі, ондо діірѳүко мінѳекі.
Вачарку дошѳурондү: ꙗіку іѳікүрү, намуда муші цоѳорі
ѳалардүні, до ꙗікуꙗі кумгашінү, мучомі ошѳуранѳе рдү
ѳала цоѳорїні, до іѳікүрү ѳвілуа муші ѳалалі моїналеші.
— Мара ішені мїаро хансү оцадүдү вачарі, дѣтхінү-
коні мї ѳераѳіку, мї ѳкорїніку, мї марѳахіші мегамѳу,
мара муѳаку мѣхварүні кѳачінүні, шеѳухебулі гуріку
гелѳү табача до кѳаѳоѳу ѳалалі цоѳорсү. Саѳодарі шурд-
гумаку ꙗешанѳхү ꙗекі, мара ꙗіѳе ханіші увулікүні
гемібіргулү до гуріші очвалі ркіаѳу звсхүрїші ѳеѳаѳїл-
ку мўндому ікоѳхозїні мінѳес. Вачарс заламс уѳордү
муші цоѳорі, іс вамаазірү іші іѳвалебаку, до ꙗешені
моуркуу цхенс до мїдеерулү. Мідарку ꙗені, вачарс ку-

наацінуу, муку аґолу убедурі шурдгумасіе, ваґозіруо-
сакі варені. Қимехваду ґіцкала вачарку, мушені нола-
луерду сацкалі бекані, до іс ґараші умосо дочу гурі
цоґорку. Іку хеґе дірґу рулаіаґу, мара цоґорі вегіох-
вілуу екі, суде ґітґні. Зусхуріші наулерку қазіру, мучо
күнн дірґу цоґоркі. Мучо гурку міачу патіосані ва-
чарс, мудос қозір муші һалалі цоґорі гозусхуремі ґа-
рамі сакіс мукӯґанудуні. Гаґіеро ініоцінерду цоґорі
муші мінґес до ґороґіло усірқунду ґісв хесв. Че ха-
ніші укулі іку доґуру, до вачарку гурі ілачвірку ґуде-
ша күлелу.

Вѣрная собака.

Одінъ купецъ отправился въ дорогу верхомъ, и слѣдомъ
за нимъ бѣжалъ его вѣрный пудель. Купецъ ѣхалъ за тѣмъ,
чтобы получить большую сумму денегъ. Получивши деньги и
привязавъ ихъ въ мѣшокъ въ сѣдлу, поѣхалъ онъ домой. До-
рогою мѣшокъ отвязался и упалъ, а купецъ и не замѣтилъ.
Зоркій пудель видѣлъ, какъ упалъ мѣшокъ; попробовалъ-было
поднять его зубами, но почувствовалъ, что онъ былъ ему не
подъ силу. Тогда пудель, оставивъ мѣшокъ, догналъ своего
хозяина; забѣжалъ впередъ, сталъ кидаться на лошадь и ла-
ять съ ожесточеніемъ и упорствомъ. Не зная, въ чемъ дѣло,
купецъ кричалъ на пуделя, бранилъ его, ударилъ кнутомъ—
ничего не помогало. Вѣрное животное продолжало бросаться
на лошадь съ такою яростью, какъ будто хотѣло стащить до-
лой своего хозяина. Видя, что ничего не помогаетъ и что
купецъ все ѣдетъ дальше и дальше, пудель сталъ кусать за
ноги лошадь, чтобы заставить хозяина воротиться. Купецъ
испугался: ему пришло на мысль, что пудель его взбѣсился,
и, зная, какъ опасны бѣшенныя собаки, купецъ рѣшилъ за-
стрѣлить своего вѣрнаго слугу.

Долго ещё, однакожь, старался онъ отдѣлаться отъ пуделя то ласками, то угрозами, то ударами кнута; но видя, что это не помогаетъ, вынулъ пистолетъ и съ стѣсненнымъ сердцемъ выстрѣлилъ въ вѣрную собаку. Бѣдное животное упало; но черезъ минуту опять поднялось и съ жалобнымъ визгомъ, обливаясь кровью, старалось слѣдовать за хозяиномъ. Купецъ очень любилъ своего пуделя, ему было тяжело смотрѣть, какъ онъ страдаетъ, и потому онъ, припорывъ лошадей, ускакалъ впередъ. Отъѣхавъ немного, купецъ захотѣлъ взглянуть, что стало съ бѣднымъ животнымъ, и тутъ только, оборачиваясь назадъ, замѣтилъ онъ, что мѣшка съ деньгами не было у сѣдла. Понялъ тогда купецъ, почему такъ упорно лаяла и бросалась на него вѣрная собака, и ему было больше жаль собаки, нежели денегъ. Онъ тотчасъ же поскакалъ назадъ; но не нашёлъ уже пуделя на томъ мѣстѣ, гдѣ его оставилъ. Слѣды крови по дорогѣ показывали, что собака воротилась назадъ. Какъ больно было доброму купцу, когда, отправившись по этимъ слѣдамъ, онъ нашёлъ вѣрное животное у мѣшка съ деньгами. Понятливо смотрѣла собака на своего хозяина и ласково лизала ему руку.

48. Нціло до цїніа.

Арґї қалақис озірандес қағас ноткелеңес до назірауғуело оғауғуандес вара қарағу до вара шурдғумағу ноткелеңіші очкумало. Арґї кос оқордғу қозірккө ноткелеңіні; ғіғу қігіләчоғу шарас цїніа до қумібуну оноткелеша. Іна мінәшқвес оқінұша, ондо цїніа гөчөңес до қимтұбоғес нцілос очкумало.

Цїніағу моғурікғу күделі до қуқниңурцолғу күнғу хусғу. Нцілоғу қімерғу до микұшуруу ғис.

Цїніағу піці ішө очішіс қігіңерцхелғу, гөчөңу ішө күчхөңі до діічкғу күделіғу қвағалі.

Нцілоқу мікүңікуу җис тотіҗу до гемаңарҗинуу.

Җиніақу гәсхану уқоходені кучхеҗіҗу, җешуудірҗу нцілос.

Нціло аңиердү җиніас, урҗандү дус јшо-ашо до хе вемжүрабуаҗу җиніаша, Мужансүҗи нцілос җимҗубоҗес хорҗині; іҗи гемакосоҗу до җигүтуу җиніас муші җиа.

Серіҗ, мужанс нцілоқу җүдінҗір до җүдїрулууні, җиніақу җис җиміанҗірү до дуді җимҗодву тватвеҗс.

Җиші уқулі җүрїхоло җоро сқуддес, лүрдес җоро, ідиардес җоро, до нціло іс муҗунсү варҗудү, вари мїҗи нәша ілабаҗудес җоро.

Арҗиша арҗи патҗни-кочкү җумортү җақи до җичинү муші җиніа; іҗү уңуу онокелеші мінҗес, намда җиніа җҗимі рендо, җомучіа. Мінҗес бвордү дүрҗинууко җиніа муші мінҗес; мучо дүҗкес җиніас гүҗочанаҗани, нцілоқу гөҗірҗондү до мїоҗваруу.

Аҗаші җосқуддес җинеҗи җоро җелі җанас.

Җанамоҗанаші уқулі җиніақу җүдөлах до добуру. Нцілоқу җүмїотуу җкүмуа до іриарҗо ушуруандү до улоткуандү җурелі җиніас, до урҗинуандү тватвиҗу. Мудос җешіткү, мучо җурелі рдҗни, унело гејолү гобїзгвондү, мїинҗү җуделі хасїлеҗиша, арагву ркїнаші галиас до дууҗкү ркїнас сїнҗареше гүрголі.

Җелі дҗас җина җеқи мїҗисоҗуду, мїҗикекүду до мїҗоҗуҗинүндү. Уқулі җеланҗірү җуредс до дөманҗү. Мінҗес овордү гегҗіҗуко җиніани, мара нцілоқу мїҗині вемкүнҗү.

Мінҗес учқудү, шхва җиніас җимҗухунуандүда, іна гәҗкордүдүні, до җимҗүхунуу шхва җелі җиніа; мара нцілоқу іна хеҗе холо ікосоҗу. Уқулі җїхутодуу җурелі гүрїша до җеші җоҗанҗрдү җуҗи дҗас.

Мәмшва дҗас нцілоқу добуру.

Левъ и собачка.

Въ одномъ городѣ показывали дикихъ звѣрей, и за смотрѣнне брали деньгами или собаками и кошками на кормъ звѣрямъ.

Одному человѣку захотѣлось посмотрѣть звѣрей; онъ ухватилъ на улицѣ собаченку и принёсъ её въ звѣринецъ. Его впустили смотрѣть, а собаченку взяли и бросили въ клѣтку ко льву на съѣденіе.

Собачка поджала хвостъ и прижалась въ уголь клѣтки. Левъ подошёлъ къ ней и понюхалъ её.

Собачка легла на спину, подняла лапки и стала махать хвостомъ.

Левъ тронулъ её лапой и повернулъ.

Собачка вскочила и стала передъ львомъ на заднія лапки.

Левъ смотрѣлъ на собачку, поворачивалъ голову со стороны на сторону и не трогалъ её.

Когда хозяинъ бросилъ льву мяса, левъ оторвалъ кусокъ и оставилъ собачкѣ.

Вечеромъ, когда левъ лёгъ спать, собачка легла подлѣ него и положила свою голову ему на лапу.

Съ тѣхъ поръ собачка жила въ одной клѣткѣ со львомъ.

Левъ не трогалъ её, ѣлъ кормъ, спалъ съ ней вмѣстѣ, а иногда игралъ съ ней.

Одинъ разъ баринъ пришёлъ въ звѣринецъ и узналъ свою собачку; онъ сказалъ, что собачка его собственная, и попросилъ хозяина звѣринца отдать ему. Хозяинъ хотѣлъ отдать, но какъ только стали звать собачку, чтобы взять её изъ клѣтки, левъ оцѣтенился и зарычалъ.

Такъ прожили левъ и собачка цѣлый годъ въ одной клѣткѣ. Черезъ годъ собачка заболѣла и издохла. Левъ пересталъ ѣсть, а всё нюхалъ и лизалъ собачку и трогалъ её лапой. Когда онъ поднялъ, что она умерла, онъ вдругъ вспрыг-

нуль, ошетинился, сталь хлестать себя хвостомъ по бокамъ, бросился на стѣну клѣтки и сталь грызть засовы и полъ.

Цѣлый день онъ бился, метался по клѣткѣ и ревѣлъ; потомъ легъ подлѣ мѣртовой собачки и затихъ. Хозяинъ хотѣлъ унести собачку, но левъ никогда не допускалъ къ ней.

Хозяинъ думалъ, что левъ забудетъ своё горе, если ему дать другую собачку, и пустилъ ему въ клѣтку живую собачку; но левъ тотчасъ разорвалъ её въ куски. Потомъ онъ обвивалъ своими лапами мѣртовую собачку и такъ пролежалъ пять дней.

На шестой день левъ умеръ.

49. Шарікі.

Соцеліші мошоробо цкарі пісв гіладгуду хвалахе цісқвілі. Їші цохле абарцас іцохердү морчілі боші. Їші гохолуас ака дуде веецалүду, мецісқвілеші цацхаші гарда, до варці бошіс дунду ака мабале, цачвіц мікокурілі цофорі. Шарікіші меці, намүці ілүцанүду муші оцофоре куцхус.

Горчқндес цас уча мунацецүв, говалү валқү, гогургінү дургінү, до чвімақү малартү цкаріцало. Бошіқү мідартү дудеша, до Шарікіқү қімқітқобу муші куцхус. Цецгура хурчіше чіче қалқү іріарто ізінү до ізінү, до укулі гінілү мецісқвілеші озес.

Орцкедү боші акошқаше, мучо місоцүду цкарі озесі, мучо мартуу івіортінүандү Шарікіші ціхурсі; Шарікіқү жі ішеелү їші до дүрічвіло ацінердү бошіс, мучоці охведүдко гінотѣбасі цещі. Їі минутіс гегмірулу бошіқү оцахүше, гегмѣрулу цқвацү цудо до саорткацүе цкарс қімшасхану до қімірулу Шарікіша. Ціқү, мучо гүнцкү бошіқү цачвіні, хеце гіашқу до цацхаші карс қіміончуру.

Аце дрос цкарқү умосо мїзінү до бошіс күчхі гег-

ѣуѣ. Бошѣу, мучо качѣнѣ ванѣрзѣне цѣкарѣшанѣ, мѣокѣ-
жѣнѣ. Ђогѣгонѣ кѣжѣнѣнѣ, Шарѣкѣуѣ зѣнѣасѣхаѣу цѣкарѣ,
уѣнѣло зѣмѣонѣчѣуѣ бошѣнѣа, зѣмѣкѣдѣуѣ кѣбѣрѣ мѣуѣкоѣуѣналѣ
до зѣмѣдѣунѣуѣ цѣаѣцѣашѣнѣ абарѣцаѣша.

Ш а р и к ѣ.

Вѣ сторонѣ отѣ деревѣнѣ, на берѣгѣу рѣчки, стояла оди-
нокая мельница. Пѣредѣ нею вѣдѣлѣ крылѣчка сидѣлѣ мѣль-
чикѣ. По бѣлизѣсти нѣ было ни одного жилища, крѣмѣ избѣуш-
ки мельника, и у мѣльчика нѣ было ни одного товарища,
крѣмѣ цѣпной собаки, Шарѣка, которая лежала вѣдѣлѣ своей
конурѣ. Показались на небѣ тѣмныя тѣчи, блеснула молнѣя,
загремѣлѣ громѣ, и дождѣ поилѣ ливнемѣ. Мѣльчикѣ пошѣлѣ
домѣй, а Шарѣкѣ скрѣлся вѣ своей конурѣ. Отѣ сильнаго
дождѣ маленькая рѣчка поднималась все вѣше и вѣше и на-
конецѣ стала заливать дворѣ мельника.

Видѣлѣ мѣльчикѣ изѣ окна, какѣ бушевала вода на дво-
рѣ, какѣ волнѣ разбивали бѣдку бѣднаго Шарѣка, которѣй
сидѣлѣ на еѣ крышѣ и печѣльно смотрѣлѣ на мѣльчика, какѣ
бы моля егѣ о спасѣнѣи. Мѣгомѣ вѣбѣжалѣ мѣльчикѣ изѣ
комнаты, сбѣжалѣ по лѣстницѣ внизѣ и, по поясѣ вѣ водѣ,
поспѣшилѣ кѣ Шарѣку. Лишѣ только онѣ успѣлѣ снять цѣпѣ
съ собаки, она бросилась вѣ водѣ и бѣстро доплыла кѣ две-
рямѣ избы.

Вѣ это время вода поднималась ещѣ вѣше, и сильныя вол-
ны сбѣли мѣльчика съ ногѣ. Мѣльчикѣ, видѣя, что онѣ не мо-
жетѣ болѣе борѣться съ волнами, вскрѣкнулѣ. Услѣхавѣ крикѣ,
Шарѣкѣ оборѣтился, бѣстро подплылѣ кѣ мѣльчику, схватилѣ
егѣ за одѣжду и вѣтащилѣ на крылѣцо избы.

66. Гѣнѣотѣба машѣкѣвѣдаѣуѣшѣ.

Иѣкогѣдѣу мѣчѣхомѣнѣ цѣаѣцѣа мѣре пѣс. Карѣ-гѣмолѣу
цѣаѣцѣашѣс хѣдѣс Ванѣа, вѣѣжѣуѣрѣ—цѣанѣлѣ, до Машѣа, вѣ-

җәрҗицанели, сқуалеҗи мечхомеші. Ѓинеҗи уҗиердес му-
неҗиші мумас, җамуҗи іро ірҗӯду очхомӯше гвиано іко-
серілсі. Іганду нцаре җарі. Мере ілүндү, мучо зҗвани
җеші. Унело мудгарені кҗжінҗу мірҗқілӯ мереше.

— „Ғірҗқілеҗо, Маша? мідга рені кҗжінҗусу; не
кiні!“

— „Ғо, нандуло, кҗжінҗусу. Мікаҗині, е іварі муд-
гарені уча дүшәзире цкарс. Мәмичҗу кочи ре“, угәму
Машаҗу.

— „Вәшқвидӯдас мiҗиҗи? Мiибшаҗ, Маша, нүшiҗу;
егебу қимувехвараҗи җис“.

Ванiа до Машаҗу қиноҗису нүшiс, гемконцкес җина
до мидартес җеуре, соуре ізиредү учані. Мучоҗи мечхо-
меші сқуалеҗині, інеҗс моркуло учқудес нүшi. Убеду-
роба боріадү, мара ішені қиміончурес машқвидаҗуша до
гешәсаргаләс нүшiша. Машаҗу гәҗоҗу хопі, ондо Ванiа
җинҗудү нүшiс зҗашо до гиніобуду зҗаше ділнаҗума
цкарсу. Зҗаша кҗнiлесі, мунеҗиші гинатәби вiҗоухҗиҗа-
нері бошi, қумiдунес мунеҗиші җацхаша. Ѓена доҗе
җеҗіані холошi соҗелiшi җазахiшi сқуа. Іна меновердү
цоркаҗ мерес, борiа вардҗнi җеші, укулі қумочiшаҗу
борiа, до цорка гемнүрҗинуаҗу. Іс унчуру, унчуру до
дошуладе, до җенеҗи вемечiшаҗудукода қверсемiша гҗ-
җлендү җи цанс. Қуморҗу мечхомеқҗҗи. Ғәҗiс мумас,
мучо җинеҗҗу гинатәс машқвидаҗуні до дудо мунеҗи
інгардес хiолiҗу. Укулі іро гҗҗишинандес җис до Ғоронс
мардобас шiҗеҗирендес җина гiҗааҗебаҗҗуні җишені.

Спасеніе утопаящаго.

Стояла рыбаҗья избұшка у сәмого озера. На порогҗ из-
бұшки сидҗли, — Ванiа, лҗть двҗнадцатi, и Маша, лҗть одiннад-
цати, — дҗти рыбака. Онi ждали своего отца, который обыкно-
венно поздно вечеромъ возвращался съ рыбной ловли. Дуль

сильный вѣтеръ. Волны шумѣли. Вдругъ послышался какой-то жалобный крикъ на озерѣ.

— „Слышишь, Маша? кто-то кричитъ; вонъ опять!“

— „Да, точно, кричитъ. Смотри, вонъ что-то чернѣетъ на водѣ. Кажется, человекъ“, отвѣчала Маша.

— „Не тонетъ ли кто? Поѣдемъ, Маша, въ лодкѣ; можетъ быть, мы поможемъ ему“.

Ваня и Маша бросились къ лодкѣ, отвязали её и скорѣе поплыли къ тому мѣсту, гдѣ чернѣло. Какъ дѣти рыбака, они отлично умѣли справляться съ лодкою. Несмотря на сильный вѣтеръ и большія волны, они подѣхали къ самому утопающему и помогли ему влѣзть въ лодку. Маша взялась за весла, а Ваня правилъ къ берегу и откачивалъ воду, котѳрая набралась въ лодку отъ всплеска волнъ. Доѣхавъ счастливо до берега, они привели въ избѣшку спасеннаго ими мальчика, лѣтъ пятнадцати. Это былъ сынъ крестьянина изъ сосѣдней деревни. Онъ поѣхалъ въ челнокѣ, когда было тихо на озерѣ. Вѣтромъ опрокинуло челнокъ, и пловець, выбившись изъ силъ, пошелъ бы ко дну, если бы Ваня и Маша не спасли его. Приѣхалъ и рыбакъ. Дѣти рассказали отцу, какъ они спасли утопающаго, и сами плакали отъ радости. Всю жизнь они вспоминали объ этомъ и благодарили Бога, что Онъ помогъ имъ спасти человека.

67. Шквiдeлiшi обiрeшi.

Во, донцквiлi обiшхас

Вадiбшквiдiо ма цкарe!

Кумуртумуд чкiмi дѣас,

Кѳѳi куашi зѣвас!

Цкарi шквiда ѳѳе, мара

Чкiм цалi ваѳоламу шхвас.

Чаѳулаѳ мiѳалатѳ, вара

Икiблендi холо згас.

Ураж кварти фегумашку
Җемшмоѳоѳ ма шҗадіхас.
Оргіаѳ цгуро вегумашку
До җобскүді попорі цҗкарс.

Чілі дочоѳілі пунсу...
Чара чвілі чҗімі дусу,—
Гегілмолү җікі хусу,
Чҗімі гурсү җіна чунсу.

Муҗ маҗолүні, җучҗүдас,
Мучоҗі вабзірүнсі дҗас,—
Гамісоѳанс чела җвас
До гурчвіло домінгарс.

Чҗімі дінаѳілі шурсу
Жіні боріа моміганс;
Іш җвалі до чіламурсу
Ошурёҗіша моміганс.

Җена рено марҗебулі?..
Ахаваі, чҗімі дҗас!..
Чҗімі җоҗі до левүрі
Емері җігілабу шхвас.

Ахаваі, муҗ маҗолү!
Ма амарі җімҗмабор!
Чҗімі маҗхөзіна догор
Емері шхвасү гіаѳіор.

Шхва міҗіні анҗі нҗараҗ...
Вара муше ма мінгарс?..
Җороҗілеҗіші гамоѳ
Чанді міҗоленсү зарс.

Зелі чхомҗү очкүмудо,
Звалі күнохүбу зҗас.
Чҗімі җіа дочвімудо;
Җаѳобхваді чҗімі дҗас.

Пѣсня утопленника.

Ахъ, въ проклятую пятницу я утонулъ въ водѣ! Насталъ роковой для меня день и я сталъ добычею моря. Тонули, бывало, люди, но ни съ кѣмъ не случалось ничего подобнаго. Чувяки мнѣ измѣнили, а то я бы вышелъ на берегъ. Необъѣзженная лошадь лягнула меня, и отбросила меня въ пучину. Я не могъ хорошенько управлять руками (справиться съ волной) и я застрѣлъ въ омутѣ. Я имѣю просвѣтанную за меня невѣсту..... Для моей головы сгорѣвшая судьба (для меня мой судьба пропала), (такъ какъ) она (т. е. невѣста) упала съ (моихъ) плечъ, моё сердце жжётъ то, что я лишился своей суженой; еслибы она знала, что случилось со мною, (если бы она знала), что никогда не увидитъ меня, то она истерзала бы свою бѣлую щеку, и горько оплакивала бы меня. На мою погибшую душу подуетъ холодный вѣтерокъ, и ей рыданія и слёзы онъ донесётъ до рая. Развѣ этому суждено было случиться? О горе моей судьбѣ! Моё ружьё и шапка висятъ уже на другомъ. Ахъ, что случилось! Меня вотъ сюда занесло вѣтромъ! Мой преслѣдователь отыскалъ другого (т. е. пріятеля) и вонъ тамъ кружится по вѣтру. Теперь кто нибудь чуждой (для меня) будетъ меня оплакивать.... Но почему онъ будетъ меня оплакивать?.. Въмѣсто моихъ родныхъ, возлюбленныхъ (т. е. близкихъ, родственниковъ) муха пропоётъ мнѣ погребальную пѣснь. Рыба уже съѣла моё мясо, а кости на морскомъ берегу свалены въ кучу, на мою долю пошёлъ дождь, я встрѣтился со своимъ жребіемъ.

68. Варе қіѣана цгүрі каѣаші умушегү.

Рдү чгүні қіѣанас ъазахі Ыондо. Махороба міаро ъунду гіс, мара ішені арзо қарібаас вардү гешені, намуда ұсашвелогү хандулендү. Ыодоходү ацунқу, қомортү хонуаші дроқү. Арзо ъазахецү гегмінцкііс огацеецкі; гегмінцкү Ыондоқүті, ордошо мідарқас ъванашані,

каваліа тімсері кіміохірес хоцеці. Ђваруу Ђондоқу: му-
мохвар анціа, қодосқуду чкімі ъвана ухонуова. Окорду
тіс мітіні қіжірууко махоналі, мара арзос мушуші сақ-
варі убудес. Қозіру, мучо ухоцеџ муџа галені, міоту
муші ъуде до гегналу хоцеціші огорүша.

Аржі тіші мезобелі, сахело Цідоқу, қозіру іріщелі,
му Ђондосүні, мусубі міаро сақварі убуду, мара міоту
до дохонудо доџасу мушіші оцмаху Ђондоші ъванеці,
кос ваучқудүні џеші.

Жүрі-сумі мараші укулі, мудос Ђондоқу ткура
шуладаші укулі діірџ ъудешані, орцке муші ъванецс
шкішкілацгура қобалі қомоурсі, кіџху ецохвадүні ті
мезобелс:— „Міқу ре хону до џасүні чкімі ъванеціні?“
— „Цідос уџас“, уцуу мезобелқу. Ђондоқу цукурро му-
ші ъудеша вемүрџумуні џеші қолі чіламурамо кімірулу
Цідоша до уцуу:— „Дџас вагмочкорду ма сқані нацгі-
ріі“. До қоці Ђондос вагочколаду муші дапіреба.

Ті зархулсу Цідо до муші чілқу қудёлахесу. Му-
чо қутегону џена Ђондоқі, хеџе қумірулу до вачарцхе-
бу тінецс соша лехі рдесі, тіс тілүбуду цкарі, дішқа,
орінціс тіна одіоруанду до іріщелі, ондо осурі муші
осе-саділс акеџенду до говунду чқучқувецс, мучо му-
шісі џеші.

Свѣтъ не безъ добрыхъ людей.

Жилъ въ нашемъ селѣ крестьянинъ Тихонъ. Хотя семья
у него была и велика, но жилъ онъ безбѣдно, потому что
рабдталъ изо всѣхъ силъ.—Пришла весна, настала пора па-
хать. Всѣ крестьяне наладили сохи; приготовился и Тихонъ
на утро выѣхать въ поле, да какъ разъ въ эту ночь украли
лошадь у него. Взвылъ Тихонъ голосомъ: „Что мнѣ теперь
дѣлать? останеся моя земля непашанною!“ Хотѣлъ онъ на-
нять когд-нибудь изъ сосѣдей на пахоту, да всѣ были заняты

своей работой. Видя, что без лошади всё дѣло стѣло, Тихонъ покинулъ деревню и пошелъ разыскивать свою лошадь.

Одинъ изъ крестьянъ того же села, по имени Пахомъ, несмотря на то, что у самого работы было много, пожалѣлъ Тихона и его семью, отложилъ на время свою работу, и не говоря никому ни слова, вспахалъ и засеялъ Тихоново поле овсомъ.

Недѣли черезъ двѣ, когда Тихонъ, послѣ неудачныхъ поисковъ за своею лошадью, возвращался опечаленный домой, онъ увидѣлъ, что на его пашнѣ всходитъ овесъ, и спросилъ у встрѣтившагося сосѣда: „Кто это вспахалъ и засеялъ мой полюсъ?—Пахомъ, отвѣчалъ сосѣдъ. Тихонъ прямо съ дороги приближалъ къ Пахому со слезами на глазахъ и сказалъ: „Вовѣкъ не забуду я твоей доброты!“ И, въ самомъ дѣлѣ, Тихонъ не забылъ своего общанія.

Въ то же лѣто Пахомъ и жена его заболѣли. Какъ только Тихонъ узналъ объ этомъ, тотчасъ же приближалъ къ Пахому и во все время, пока Пахомъ былъ боленъ, Тихонъ носилъ ему воду, кормилъ скотъ, рубилъ дрова. Въ то же самое время, жена Тихона топила у Пахома печь, кормила и ухаживала за его ребѣтами.

69. Шауріанѣу мимодоѣу.

Арѣи мухурсу сѣудуду боши Егіа. Мума ѣиші, Проконі, гілеешу ѣураша ѣалаѣис до Егіас гілеесудуманду ѣеѣи. Ёалаѣис арѣи вачарс ехуѣу Егіаѣу до уѣуу мумас:—„Ёодомітѣ ма ѣе чіче боши; ма іс бча, мебча, муквоѣуна, до муводва, до холо вогуруа ѣаші намда, мудос борѣи іѣиіні, дуді вачарі іѣуаѣу“. Прокоѣиѣу іѣиѣру, іѣиѣру муші уѣоноба до уѣудоба—до дууѣеру. Ёиші укулі Егіа орду ѣалаѣис демі дохорес до ірі дѣас модвалірі, мукоѣунелі до рѣѣелі гілеешу. Мусуѣи ѣаѣуруанду ѣіс вачаріні, іріѣелс морікуло аѣенду. Ірі са-

қонелеңі до міңінеша қареңгігі Егіас пілұбуду, мара вачарс дғас іша муғі чорі вемұчаму.

Арғиша қумұғес вачарс арғі савіші еңша чече жужүрі-шаўріанеңі до қіңо шаўріанеңі. Егіас қесхії қареңгі дғас ваузірү. Ына уңінердү до охиолдү, мучо қінеңс вачарі уржіалуандү до іркендүні. Вачарқу деіарк қареңгі, қінәрғу кіні сакісү; сакі қеләкілуу зандукіс до мідартү шхвадо.

Егіақу мідіңүні—столс қігіләхвілуу арғі шаўріані, еңері қігірі ахалі. Окордү ікәзахуко—шаурқу қігіләчкордүні, мара мудгардүні, гачендү; гачендүні дөңірқу. Ондо мучо акондүні, гурқу уцуу:—„Ғолі вачарс қелі саві еңша аңу шаўріанеңі! Му аңу іс қіс те ака хвалә? Варғі гурс учанс іна іс, ондо сі шаўрі қумғодүртү“. Арчқілү те рагадіс Егіақу до қібеша қеләдү шаўріані. Вачарс уғуо іші дүнаңа варғі уғуаңу, до Егіақу і қараша қіібідү пріанікеңі. Мучо очқуму қіңү қінані, холо мәгоруу. Едоріа қүзирүні іңү мажіралша шаўрі вәрі рғвалі манағүғі міхүр, мара манағіңүғі міаро ханс вәбағу.

Ғіші укулі қелұолү Егіас қараші нқарқу. Іро қіс қірқулендү, мучо іхірүко қарані. Цмах қіс меубуду манағобіңү, укулі іро умосі до умосі. Муқу гүшартү қеңе?—Ай муқу гүшартүні.

Міаро қанаші укулі, қі соңелс, содеңі сқуддү цүмахү Егіані, микмеғундес тқвөңі қачвіғү. Қаға гілардес меле-моле шарас до уңінердес тқвөңс до арзендес сацодаренс мі қаңейкеңс, до мі нотехі қобалс. Унело арғі боші-кочі тқвөңү, гіцадү міарғі-қанс до қуғәғужо-лү арғі қақі гімаренці цхване бадүдіс до хонарі мағало қіміонгарү до қууу:—„Ахавай, баба, баба! Шаўріанқу мимоботү! Шаўріаніше гіібчкі—до ай соша қумобрғіні!“. Ағена рдү қі чқүні Егіа.

Пятачѣкъ погубилъ.

Въ одной деревнѣ жилъ мальчикъ Игнаша. Отецъ его, Прокѣпій, ходилъ въ городъ на заработки, да и Игнашу нерѣдко бралъ съ собою туда же. Въ городѣ Игнаша приглянулся купцу. „Оставь у меня малаго-то“, говоритъ онъ Прокѣпю: „я его буду одѣвать, обувать, кормить, да еще и выучу его,—такъ что онъ, пожалуй, когда придетъ поря—время, и самъ купцомъ будетъ“. Прокѣпій подумалъ, подумалъ про свою бѣдность да бездомство—и согласился. Съ тѣхъ поръ Игнаша жилъ въ городѣ, въ большомъ домѣ, и каждый день былъ обутъ, одѣтъ и накормленъ. Что ему купецъ ни поручалъ, Игнаша все честно исполнялъ. Всякіе товары, а иногда и деньги Игнаша носилъ, и никогда купецъ ни въ чемъ дурномъ не замѣчалъ.

Разъ принесли купцу цѣлый мѣшокъ серебряныхъ гривенниковъ и пятакѣвъ. Срѣду Игнаша не видывалъ столько денегъ. Онъ долго любовался, смотря, какъ купецъ звенѣлъ по столу гривенниками и разставлялъ ихъ кучками для облегченія счѣта. Вотъ купецъ счелъ деньги, всыпалъ ихъ снова въ мѣшокъ; мѣшокъ же замкнулъ въ сундукъ и вышелъ вонъ со двора.

Игнаша глядь: на столѣ остался одинъ пятакѣкъ, да такой хорошенькій, новенькій. Хотѣлъ онъ было закричать купцу, что тотъ забылъ пятакѣкъ, да остановился; а остановившись, позадумался. А какъ позадумался, то на душѣ у него какъ будто кто заговорилъ: „Вѣдь у купца цѣлый мѣшокъ пятакѣвъ-то! что ему въ этомъ одномъ? да и не замѣтитъ онъ его, а тебѣ пятакъ пригодится“. Прислушался Игнаша къ этой лукавой рѣчи и положилъ пятакѣкъ въ карманъ.

Купецъ и подлинно потери не замѣтилъ, а Игнаша купилъ на пятакѣкъ пряникъ. Какъ съѣлъ онъ тотъ пряникъ, ему еще захотѣлось. Улучивъ время, онъ у купца уже не

пятакъ, а цѣлый рубль укралъ, но и рубля хватило не надолго. Съ тѣхъ поръ напала на Игнашу тоска по деньгамъ: только и думалъ о томъ, какъ бы денегъ стянуть. Сперва онъ бралъ по рублямъ, а потомъ всё больше и больше. Что же вышло?—А вотъ что. Спустя нѣсколько лѣтъ черезъ ту деревню, гдѣ жилъ когда-то Игнаша, вели арестантовъ въ цѣпяхъ.

Народъ стоялъ по сторонамъ дороги и смотрѣлъ на арестантовъ, подавая несчастнымъ грѣши, копѣйки, куски хлѣба. Вдругъ одинъ изъ арестантовъ, совсѣмъ ещё молодой парень, остановился на минуту и, бросившись на шею стоявшему тутъ сѣдому старику, громко зарыдалъ и говоритъ: „Ахъ отецъ, отецъ! пятакъ меня погубилъ! съ пятакъ я началъ—да вотъ до чего дошелъ!“ Это и былъ нашъ Игнаша.

70. М о к о.

Чквері чітік жіріхоло кучхіѣ міабу зуасіа.

П о с л о в н и ц а.

Умная птица обѣими лапами попала въ силѣкъ (наказанная самонадѣянность).

71. Хонарі сіндісіші.

Арѣі кабеті соѣелс сѣудуду ѡазахі Іване, намусу-
ѣі чіліші ѡураші укулі гіосѣуду арва чѣчѣѣѣі. Іване
орду цѣгрі муша до муші хандаѣ осѣлідуанду сѣуасу-
ѣі до дусуѣі. Арѣіша сасаѣварос Іванеѣу нѣарѣс ѡуде-
лах горгілаѣаше. Лахараші дрос ѣіѣу дѣхарѣу арзо
муші ѣареѣі шуру ѣапалуудуда до гесѣудуні мушѣба
холо вешіалебеерду, до око іѣхѣво чѣолоѣуані. Шіші
до онѣѣоресу ѣуруду іна, мудосѣѣі міѣіодѣрѣуду нам-
ѣіні ѡудеші чішкарсі.— „Муші манѣара ле хеші цѣмо-
чірінаѣа самоѣкалоша“, рагадану ѣіна гурсу.— Аї ар-

җиша дїрҗу җиҗу Һудешанї, җїгүнү мудгаренҗу кучхїшї җудо дїрҗиалуунї. җиҗу дїкүнүнї, җозїру җеса җарамї. Хїолебуло гѣчоҗу Иванеҗу җеса до мїдарҗу Һудеша.—

„Анҗї ма вамашҗурїне шҗуренїша, җомїҗу муҗу ипїдее җобалї чҗїмо до чҗїмї бошїшо; ма вамаҗї анҗї оҗхуали“, рагаданс Иване. Мара аҗе дро җишї дїнохле мїорагадуу сїндїсіҗу:—„җареҗї сҗанї варе, сї воҗишїбу җїнеҗї уҗуҗу; сї око дўрҗїнуе инеҗї мїшїҗї ренанї җїс“.

Иванеҗу дўҗерү хонарї сїндїсішїс до маҗїра дҗас адреҗу гамаҗхадү мушї наҗїреҗї. җарашї мїнҗеҗу малас мукїлү; җена Һоҗердү огаҗуреҗїшї гїнмагаҗалї махлобелї соҗелїше. җїс меноҗвердү хазнаша нашакара җареҗї до шарас медүнаҗуду. Огаҗуреҗїшї гїнмагаҗалҗу гѣкеҗу, дүнаҗїлї җареҗї җозїрүнї, до җишенї муҗу вемшадүнүнї. җиҗу җуморҗу Иванеша җолї чїламурамо до җугәлуу җїс. җїс окордү мусхї җїа иҗїрдүнї дүутҗко Иванес, мара Иванеҗу ваҗҗүҗу:—„Ма җомїҗу“, уҗуу җеҗу,—„мучо җе җареҗї сҗанї варенї, до мучо сїҗї вареҗу җалїерї кочїнї; ма җїна дүмобаҗу, намуда җерї уҗоно му вавордї, мара ишенї җумаҗїмїнү җгүрї саҗмеҗї“.

Голосъ совѣсти.

Въ одномъ большомъ селѣ жилъ бѣдный крестьянинъ Иванъ, у котораго послѣ смѣрти жены остался одинъ ребенокъ. Иванъ былъ хорошій работникъ и своими трудами кормилъ и себя и ребенка. Однажды на работѣ Иванъ сильно простудился и заболѣлъ. Во время болѣзни онъ истратилъ послѣднія свой деньги и такъ какъ силы не позволили ему работать, то онъ вынужденъ былъ просить милостыни. Но страшно и стыдно становилось ему, когда онъ подходилъ къ воротамъ каждаго нибудь дома. „Какъ тяжело протягивать руку за подавнїемъ!“ говорилъ онъ самъ себѣ. И вотъ онъ однажды хотѣлъ было уже воротиться домой, какъ вдругъ почув-

становалъ, что подъ ногами у него что то зазвенѣло. Онъ наклонился и увидѣлъ кошелекъ съ деньгами. Съ радостью поднималъ Иванъ кошелекъ и поспѣшилъ домой. „Теперь“, говорилъ онъ самъ себѣ: „я не буду бояться голода—есть на что купить хлѣба и мнѣ, и ребѣнку; мнѣ не нужно будетъ просить милостыни“. Но въ это самое время внутри его заговорила совѣсть: „Вѣдь деньги не твой, ты не нажилъ ихъ трудомъ; ты долженъ возвратитъ ихъ тому, кому онѣ принадлежатъ“.

Иванъ послушался голоса совѣсти. Рано утромъ онъ объявилъ о своей находкѣ. Хозяинъ деньгамъ скоро нашелся: это былъ сборщикъ податей изъ сосѣдняго села. Онъ вѣзъ общественныя деньги въ казначейство и по дорогѣ потерялъ ихъ. Сборщикъ былъ радъ, что потерянные имъ деньги нашлись и что за нихъ не придется ему отвѣчать. Онъ отправился къ Ивану и со слезами на глазахъ благодарилъ его. Онъ даже хотѣлъ отдать ему часть денегъ, но Иванъ великодушнo отказался отъ нихъ: „Я знаю“, сказалъ онъ, „что эти деньги не твой и что ты самъ не богатый человекъ; я награжденъ уже тѣмъ, что, несмотря на мою бѣдность, мнѣ удалось сдѣлать доброе дѣло“.

72. М о к о.

Омболіші квері гвіано гутічүніа.

П о с л о в и ц а.

Хлѣбъ сироты хотя и поздно, но испечется (т. е. сироту въ концѣ концовъ Богъ не оставитъ).

73. Бедінероба до ґала.

Арґиша каґа ідебудес бедінеробаші геша: міс му беді уґуніе? Саґмеґу ухарбебуо ваґетѣбуу. Умосі уґоноецс охарбудес ґаліереґиші,—ґінеґі раґадандес; наму-

да бедінероба оре ґалашава. Арґі бадүдіґү мірчқілү угаґе дѣба до укулі ґзуу аґецґура іанґее.

Ібчиненді ма ґаліерс; сґүдүдү іна моқвінґілі са-раіас, мукаґунду звірґасі мукоґуналеґі, һамас шунду до чкүнду; ірі дґас ґіші 8удес орду рхіні, діара. Арґіша ґе ґаліері кос ґүмакаґ муші цвеші намоцґірү кочґү; інеґс міаро ханіґ арґіані ваґудес назіреґі, ондо ґеші ґеша мәнзелґү хіоліґ ґакеґ діара до ґодаґее-цү сумареґі. Стояс ґіладґүдес орґо до варчхіліші блүдеґі, ондо блүдеґс ґезүдү звірґасі ілачґумаґуеґі; звірґасі чкүдеґс інодґүдү зґваші мелені ґвінеґі.

Міаро ханс хердес сумареґі: швес, чкүмес, іґеґес; хвале мәнзелі муґас чкүнду до шунду, мхіаруло ґүраґадүдү сумареґс, мара ікоґеґас мүлірі сумарґү уцуу дохвамілаґу мәнзелс: — „Соґіні вамізір ма ґесхіі цґүрідо сґвами дідеба, муsxii сі ґіґуні; ма цібрґе, варе ґібанас кочі сґані цґура бедінері“.

ґаліерґү міоґешуу, ґеґоґу орґоші блүдіше ушґурі до ґімеґү моцґірес. Ушґурі рдү меґінеґо ахілі до чіґа, мара муґанс ґоґваґесі, мулахале ґүмлāхвілеес мунтурі. Арґо сумареґґү ґасордес. Мдідарґү ґзуу: — „Аї аґе ушґурі до ма арґі вореґү; меґінеґо ма бедінері вореґү, до міґінс ваучґү, ма муґо мунтурі маленсі“. ґе раґадіс ґінцґү муші звірґасі мукоґуналі, до арзос ґазір күдүрс усахвело, усґүладү чүа, намусуґі цохо чкүмуріні. — „Аї чґімі бедінероба!“ ґзуу ґаліерґү: — „му маґу ма звірґасі очкүмалоба? вамоһаму інеґі ма; мушо меко ма орґоші блүдеґі? інеґі вамішвелуанс чүас; му маґу ма цареґі? інеґіша сінґеле ваґадідіре“. — ґіші укулі мїотес ґаліеріші менартеба.

Счастье и богатство.

Однажды люди толковали о счастье: кому какое счастье

суждено? Дѣло не обшлось безъ зависти, — особенно бѣднше завидовали богатымъ: они утверждали, что только и есть счастье, что въ богатствѣ. Одинъ старикъ, выслушавъ всѣ эти неразумные толки, разсказалъ слѣдующую притчу.

Знавалъ я одного богача; жилъ онъ въ раззолоченныхъ палатахъ, носилъ дорогомѣ платье, сладко ѣлъ и пилъ: каждый день у него въ домѣ былъ словно пиръ какой! Однажды къ этому богачу пріѣхалъ въ гости старый другъ его; долго они не видѣлись, а потому на радости богачъ сдѣлалъ пиршество и созвалъ гостей. На столѣ были поставлены золотыя и серебряныя блюда, а на блюдахъ были дорогія кушанья; въ дорогой же посудѣ пѣвились заморскія вина.

Долго сидѣли друзья за столомъ: ѣли, пили, веселились; только хозяинъ почти ничего не ѣлъ и не пилъ, хоти весело разговаривалъ съ гостями. Подъ конецъ обѣда пріѣзжій гость сказалъ богачу: „Нигдѣ я не видалъ такого богатства и такой роскоши, какъ у тебя; я думаю, что въ цѣломъ свѣтѣ нѣтъ человѣка счастливѣе тебя“.

Богачъ вздохнулъ, взялъ съ золотого блюда яблоко и подалъ его другу; яблоко было румяно и свѣжо на видъ, но когда его разломилъ, то увидѣли внутри его червяка. Всѣ гости съ удивленіемъ посмотрѣли на богача, а богачъ промолвилъ: „Это яблоко и я — одно и то же, съ виду я счастливъ, а никому незамѣтно, что меня червякъ точитъ“. При этихъ словахъ богачъ растегнулъ свое богатое платье, и всѣ увидѣли у него на груди страшную, неизлѣчимую язву, которая называется ракомъ. „Вотъ мое и счастье!“ сказалъ богачъ: „что мнѣ въ дорогихъ кушаньяхъ? не сладки они для меня; — что мнѣ въ золотыхъ блюдахъ? ими раны не залѣчишь; что мнѣ въ деньгахъ? на нихъ здоровья не купишь“. — И съ тѣхъ поръ перестали завидовать богачу.

НАВЕЦІ.

1. Жвабу до хоці.

Ѕурме жвабус міндоріша,	Жвепурі лечэвіс кеглатебу,
Хоці цоцмухвілауацэу,	„Хоцо гiнiбрэўэіа“ —
Дахарбебу гiш сiдiда,	Ленчiс гaшi уцiцэребу,—
Дахе цолi гацмолацэу.	Зiндуа до гомбаруац
— „Хочэу мучо морцiгiнасу“?	Дудi ткурело шеўцухебу.
Дiдi кемеуцкiацэу,	Мабалеси уцэуалэ:
Гозiндере, гомбареле,	— „Гiна iдiц, муцi рекi;
Дудi келузимуацэу.	Вемедiна, вагохорца:
Гезимелас мабалеша	Набетанi горчiнецi.
Шеуцэуу: — „Комiцiа,	Дiцэулі iшо, цода,
Мучо морцонк? Мiкмоцiнi,	Кемцохеда цоцкiс кэкi,
Кiцiрцо ма кiсхiа?“	Веецiцэра, муцунуцэу
Мабалесу угамебу:	Кiданацу таквiренкi!“
— „Скани цiрi, че мерцхiа;	Мабалешi елачама
Сi до хоцi—му шкэс рецэу?	Шуро гурша вемуцэуалэ,
Мус гохвару ацi цкiа?“	Холо ўмосi мундомебу,—
Мабалешi гурi цколiрс	Ухiрхiнэу, шурi унцэуалэ.
Цолэ зэсхурi морiебу,	Мара сахос вементацэу,
Асе гвалэ горчiнеле,	Кучхi гурцiну, шурi гу-
	цалэ.

БАСНЦ.

Лягўшка и Быкь.

Лягўшек на лугу быкэ пришлэсь увiдэть. Позавидовала она величинё егэ, чуть не лишилась глазэ отэ зависти. „Какэ этэ быкэ превзошёлэ меня?“—грэмко заквичала она, вiтянулась, надэлась, стала рядомэ, цтобы помёриться рэстомэ. Мёрившаяся спросила подругу:—„Скажи: какэ я тебё нравлюсь? Посмотри, бэду ли я сё негэ?“—Подруга отвёчала:—„Пожа-

луйста, оставь меня; ты и быкъ — какде сравненіе? чѣмъ можеть здѣсь твой пискъ?” — Уязвленнои въ сердце подрѹгою лягѹшкѣ кровь пришлѹ (прилилѹсь) къ глазѹмъ, тепѣрь она совсѣмъ вытѹнулась, на губѹхъ у ней показѹлась пѣна, — „въ быкѹ превращѹсь“, глѹпая такъ подѹмала. Но вытѹгиваніемъ и напряженіемъ она напрѹсно себя утруждала. Подрѹга сказала: — „ты бѹдешь тѣмъ, чѣмъ ты тепѣрь; не пропади, не лѹпни: ты черезчѹрь вытѹнулась. Спрѹчься вонъ тудѹ, бѣднѹжка, сиди тамъ въ ѹмочкѣ, не дѹмай, что ты чѣмъ нибѹдь удивишь свѣтъ!“ Лягѹшка совѣта подрѹги совсѣмъ не приняла къ сердцу, захотѣла ещѣ бѹльшаго; пыхтѣла, надувалѹсь, но совсѣмъ не достигла величинѹ быкѹ, нѹги протянѹла, духъ испустила.

Лягѹшка, на лугѹ увидѣвши Волѹ,
Затѣяла въ дорѹдствѣ съ нимъ сравняться.

(Она завистлива была).

И ну топѹрщиться, пыхтѣть и надуваться:

„Смотри-ка, Квакушка, что? бѹду я съ него?“

Подрѹгѣ говоритѣ. — „Нѣтъ, кѹмушка, далѣко!“

— „Гляди же, какъ тепѣрь раздѹюсь я широко...

Ну, каковѹ?

Попѹлнилась ли я? — „Почтѹ что ничегѹ“.

— „Ну, какъ тепѣрь?“ — „Все тожь“. Пыхтѣла да пыхтѣла,

И вѹнчила мой затѣйница на томъ,

Что, не сравнявшись съ Волѹмъ,

Съ натѹги лѹпнула и — околѣла.

Крыловъ.

2. Муѣи ѹорцкинѹнсі, іріѹелі орѹо варе.

Арѣи ѹудесѹ кѹдаласѹ	Жѹрѹхоло ібирдесѹ
Муѹобуду жѹрѹ галиѹ:	Моцкінебаш гѹмаѹ;
Арѣис кѹнча мѣѹохе рѹѹ,	Мара кѹнчас муѹ абіре
Мажірасѹ — маѹшаліѹ.	Маѹшаліѹаш маѹмаѹѹ?

Мужансуҗи маҗшаліа	Һа читеҗи, галиеҗи:
Ібірду до Һурчуланду,	Зірі, ми ре дардімарду".—
Чіче боши муши мумас	Бошиқ читеҗс дееквіру,
Хвещебасу дуучканду,	Гаарчқилу, гааҗину;
Усашвелеҗ осхунуду—	Сисҗамақу дааҗору:
Җомозірі җи чітіа,	Җгүрйша гурқу ваачину,
Намре җаши Һурчуланси;	Квинчас хе меузімү
Бабаш чірі, миҗиҗіа.	До уцуу муши мумасу:
— „Ма ваҗиҗинқ, шурикіа,	— „Баба, ате сҗамі чіті ре,
Сі җвиҗану җимехваді;	Мусуҗи җгүро Һурчулансу“:

Не всё то золото, что блеститъ.

Въ одномъ домѣ на стѣнѣ висѣли двѣ клѣтки: въ одной чижъ сидѣлъ, въ другой—соловѣй. Оба пѣли, вмѣсто того чтобъ горевать. Но гдѣ чижъ пропѣтъ такъ сладко, какъ поетъ соловѣй? Когда, бывало, соловѣй запоетъ и нѣжно затѣнетъ, маленькій мальчикъ начинаетъ просить своего отца, неотступно хватается за него: покажи, дескать, ту птицу, которая такъ сладко поетъ; пожалуйста, скажи. — „Я не скажу, душенька, ты самъ угадай; вотъ птицы, клѣтки: посмотри, которая изъ нихъ привлекательна“. — Мальчикъ сосредоточилъ своё вниманіе на птицахъ, прислушался, присмотрѣлся; красивая внѣшность его обманула: онъ не догадался о лучшей изъ нихъ, указалъ рукой на чижъ и сказалъ своему отцу: „Папа, эта красивая птичка есть та, что хорошо поетъ.

Соловей и Чижъ.

Былъ домъ,

Гдѣ подь окномъ

И Чижъ и Соловей висѣли.

И пѣли.

Лишь только Соловей бывало запоетъ,

Сынъ маленькій отцу проходу не даётъ,

Всё птйчку показати къ нему онъ приступаетъ,

Что этакъ хорошò поётъ.

Отецъ, обдихъ снявъ, мальчишкаѣ подаётъ.

„Ну“, говоритъ „мой свѣтъ,

Которая тебя такъ много забавляетъ?“

Тотчасъ на Чижика мальчишка указалъ.

„Вотъ, батюшка, она!“ сказалъ.

И мальчикъ отъ Чижика въ великомъ восхищенъи.

„Какія перышки! куда какъ онъ пригожь!

Затѣмъ вѣдь у него и голосъ такъ хорошъ!“

Хемтицерь.

3. Базахі до гвері.

Ђурме, ађунс базахіша
Ђимісарсалъ гверѣя.

— „Ціма, асе шхва вореќи,
Ђесу мучо ворцкеќия?

Анци цоро добђурѣату;

Ну гошђуруниа чќимда:

Цвеші кані дїибђуре,

Шури-гурі мађу цмінда“.

— „Вар, вар, вебђорінеќ,
Сі гокоп до цїќренќї еші!

Кані доѓиђуру, мара
Ђиђу гурі кѣні цвеші.

Сі мус гумађурееди?

Гвері леќи, гвері, гвері!..

Моцѓиралаша місхуну

Сі мађуде іро нтері“,—

Ђуцу ѣна базахіќ до

Ђїхвамїлу хеќе біга,

Ђжаші сінѣс маашору,

Уцамо до гурі нїрга.

Крестъянинъ и змѣя.

Весною къ крестьянину вползла змѣя. Братъ, я теперь
инья!—какъ ты этого не видишь? Отнынѣ вмѣстѣ будемъ
жить; не бойся меня: старую кожу я перемѣнила, сердце—
душю имѣю чистыми.—„Нѣтъ, нѣтъ, не обманешь, какъ ты
желаешь и думаешь! Кожу ты перемѣнила, но имѣешь сердце
по прѣжнему старое. Что тебя могло перемѣнить? Ты
змѣя, змѣя, змѣя!... Твою вражду я предпочитаю твоей друж-
бѣ“,—сказалъ это крестьянинъ и схватилъ тотчасъ палку,

отъ сѣлечнаго свѣта удалилъ ея, измѣнницу и сѣрдцемъ предательницу.

Къ крестьянину вползла змѣя

И говоритъ: „Сосѣдь! начнемъ жить дружно!

Теперь меня тебѣ стеречься ужъ не нѣжно:

Ты видишь, что совсѣмъ другая стала я,

И кожу нынѣшней весной перемѣнила“.

Однакожь мужика змѣя не убѣдила.

Мужикъ схватилъ обухъ

И говоритъ: „Хоть ты и въ нѣвой кожѣ,

Да сѣрдце у тебя все то же“.

И выплылъ изъ сосѣдки духъ.

Крыловъ

4. Мумулѣ до маргалитиші какалі.

Согдені нагвіс қоғомеңі	— „Ена му ре ҕе охері?
Ғоцумудес чхиркандесу;	Му оворду ақи ҕесу?
Муғунс қозирүдесуда,	Ғина 8уру вабоҕено,
Арҕанс мидеуҕандесу.	Ғес миҕи звирас аҕасенсу?
Шқиренулі махоробас	Чвеші какалі місхунуду
Овағуду мазоцали,	Аҕе марцкінаіаша;
Кучхеңі мухамузамі до	Іна цғуро думорзбансу,
Диді хонариҕ мағурчалі.	Еші дуді цандабаша“.—
Чи, какаліші гамағу	Журу до ленчиші амбееңі
Мумулқ қозир маргалиті,—	Умос цғуро муғ ічаре?
Гурғ қумурғу, шіцдуху,	Мусуҕи веечиненсуни,
Узирүдко око пінті.	Ішоғ ірцелі муғуні вара,

Пѣтѣхъ и жемчужное зерно.

Гдѣ-то кѣры, навѣзь окрѣжйвъ, стали разрывать; если что нибудь находили, то другъ у друга отнимали. Въѣствъ съ голодною семьєю находилъ ея повелитель, — нѣги со шпѣрами и ерикунъ съ громкимъ голосомъ. Въѣсто червя, зерна, пѣтѣхъ

увидѣлъ жемчужину,—разсердился, отчаялся, точно онъ нашѣлъ трѣпку.—„Это что за дрянь? чего ей здѣсь нѣжно? Тотъ развѣ не глупъ, кто дорого это цѣнить? Я предпочѣлъ бы ячменное зерно этому блестящему: то хорошо насытитъ, а это пусть пропадетъ!“ Дѣла глупца и безумца какъ лучше изобразить? Чего не знаетъ глупецъ, всё то для него ничтожно.

Навозну вѣчу разрывая,
 Пѣтухъ нашѣлъ жемчужное зерно,
 И говоритъ: „Куда онъ?
 Какая вещь пустая!
 Не глупо ль, что его выско такъ цѣнятъ?
 А я бы, право, былъ гораздо бѣлѣ радъ
 Зерну ячменному: онъ не столь хоть видно,
 Да сытно“.

Невѣжды сѣдятъ точно такъ:

Въ чемъ толку не поймутъ, то всё у нихъ пустякъ.

Крыловъ.

5. Кваріа до мела.

Соде рдѣ до соде варі;	Мудос вваріа сарзенс рѣсѣ;
Жі гвала, до рудо барі,	Мела орцке шорше чесѣ;
Кочі рдѣ, до муѣуні шхвані,—	Моткобунсѣ, умард брелсѣ;
Кваріас меч ноквеѣ ѡвалі.	Ваурѣенсѣ кучхі дѡ хесѣ.
Кваріакъ гечѡѣ ѡіоніѣ,	Мела кваріас марс огансѣ,
Нѣпаша ішелѣ ріоніѣ;	Цѣумалаѣѣ гурс урѣѣансѣ,
Квара чвѣрі аѣѣ шкѣреніѣ,	Ішї ѡороѣѣ, цѣумаласѣ
Чѣумѣѣ око хіоліѣѣ.	Аѣенеро рагадансѣ.
Еѣѣѣѣ око чхондасѣні,—	— „Кісері дудамѡ хантурелі,
ѡвалі уѣѣ ндо чѣомасѣні.	Суа гвало чарчумері...
Че ре, чѣумѣѣас орцке подаѣ.	Му гіѣѣѣѣ ма бѣрелі?
Нѣнзгѣѣ маргебѣ міѡчѣѣ	Сі ѣелі, до шхва ѣурелі.
модаѣ.	Хонарї—ангелѡзіцалі;

Мічку міжа гіцгу шхвані. Піці ганц до дізах— „ріра!“ —
Зіре міаро цгүрі дѣані, Гуту ѡвалсү піці до ніна,
Морчкілѣ біра сѣані!“ — Мелас оводүні зїна:

Кварїас мудос учүд біра? ѡвалїші ечоцүа нтіна.

Ворона и лисица.

Гдѣ-то, на горѣ ли, въ долинѣ ли, человекъ или кто либо другой,—воронѣ далъ кусокъ сыру. Ворона схватила съ крикомъ, на дерево взлетѣла съ шумомъ; брюшко у ней подтянулось отъ голоду, хочетъ поѣсть съ наслаждѣніемъ. Тамъ хочетъ насладиться,—съѣсть имѣющійся у ней сыръ. Но сыръ бѣлъ, сразу съѣсть его грѣхъ, прїятно сначала поддержать его во рту. Пока ворона это думаетъ, лисица видитъ издали бѣлый сыръ: подкрадывается, довольная судьбою она не шевельнется. Лисица кланяется воронѣ, похвалами восхищается ея сѣрдце; свою любовь къ ней, похвалы такъ расписываетъ:— „Шея и голова твои разукрашены, крыло совсемъ узорчатое.... что мнѣ говорить много? на свѣтѣ только ты одна—другіе пусть хоть умрутъ! Гдось у тебя ангельскій; знаю, что нѣтъ никого лучше тебя. Чтобъ тебѣ видѣть много красныхъ дней, дай мнѣ послушать твоѣ пѣніе?“ Когда ворона умѣла пѣть?! Она отвергла ротъ и каркнула, распустила ротъ и языкъ, чего и желала лиса: схватила сыръ и убѣжала.

Воронѣ гдѣ-то Богъ послалъ кусочекъ сыру.

На ель Ворона взгромоздѣсь,

Позавтракать было совсемъ ужъ собралась,

Да призадумалась, а сыръ во рту держала.

На ту бѣду Лиса близехонько бѣжала;

Вдругъ сырный духъ Лисѣ остановиль:

Лисица видитъ сыръ,—Лисицу сыръ плѣвилъ.

Плутовка къ дереву на цѣпочкахъ подходитъ,

Вертитъ хвостомъ, съ Вороны глазъ не сводитъ

И говоритъ такъ сладко, чуть дыша:
„Голубушка, какъ хороша!
Ну что за шейка, что за глазки!
Разсказывать, такъ, право, сказки!
Какія перышки, какой носокъ!
И, вѣрно, ангельскій быть долженъ голосокъ!
Спой, свѣтикъ, не стыдись! Что, ежели, сестрица,
При красотѣ такой, и пѣть ты мастерица,
Вѣдь ты бѣ у насъ была Царь-птица!
Вѣщуньяна съ похвалъ вскружилась голова,
Отъ радости въ зобу дыханье сперло, —
И на привѣтливой лисицыны слова
Ворона каркнула во всё воронье горло:
Сыръ выпаль — съ нимъ была плутовка такова.

Крыловъ.

6. Гурґні до маѣшаліа.

Маѣшаліа ре мабіреѣ,	Мучо цгґрі марчґінеѣ,
Жіні гілахуніло.	Ғеші ібірґ ірі цгґура,
Гурґні меуре марчґілеѣ,	До міс учґу, ібір муда!.
Ғуці ілацуріло.	Ірі сґґледу ірчґіледу,
Дуді меуѣу маґінеѣ	Ғудоні до жіні:
До маґшін ндуріло:	Чітеѣґуґґі гааманґес
— „Морікуло ре біра сґґані	Чвітаґі до ршвіні,
Ібрчґінеѣ ґеші ре ндо варі	Ірі орінсґ ґударулу
Іріартґо гоцґванані,	Іші біраші ґороґаѣ,
Сі реґу до міґіні шхвані,	Маѣхілеґуґґі ґудаґуну,—
Рѣхоре морчґілуе біра	Арґі азіре чхоро цаѣ.
Іс осґуні мізу ґіна;	Маѣхілеґ ґододу ларґемеґі,
Оґінало — ґолі гвіра,	Муші ірдґаші мабіре;
Орчґіларо — ґуці цґра“.	Шарас гіларе мешареґі:
Цґумалірі мабіреѣ	Рена ґіші марчґілеѣ—
Ғодіічґу мушебура;	Маѣшаліаґу гасуру біра.

Гурнѣ доушкѣ дуді цѣра,	Гураѣца жураша ре іро:
Ічкѣ дуді жузіло цѣна,	Ірчкілѣ қіші цгіро,
Шіну оскудуні цѣна:	Чколоѣуаѣ міжі жіно,
— „Ена — һаһадѣ қоре,	До гобаѣу іна чіно“. —
Ма сі ціно қогіцолѣ;	Ена мучо гѣгону,
Мара гурнѣс гіацоне,	Маѣшалаѣ гѣбору,
Іші генацонс — ена море?	Суа гіле қіглеѣору,
Іші рчкілас ма сі рѣхоре,	Оші гвалас гегінолу.
Вара варе охіолѣ.	

Осѣль и соловей.

Соловей собирается пѣть, сѣдя наверху. Осѣль подходит, пригнувъ ўши, намѣреваясь послушать. Онъ считаетъ себя знаткомъ и съ важностью говоритъ: „вѣсится слухъ, что твоѣ пѣніе слѣдуетъ примѣромъ; чтобы я узналъ такъ это или нѣтъ, прошу дать возможность послушать твоѣ пѣніе. Все, для этого нѣжное, я имѣю: чтобы наблюдать пѣніе — крупныя глаза, чтобы слѣшать — широкія ўши. Похваленный пѣвецъ началъ по свѣдѣму: какъ хорошій знатокъ, онъ запѣлъ на всѣ лады, и кто знаетъ, чего онъ ни пѣлъ!... Всякое живое существо, на землѣ и въ воздухѣ слѣшало: и птицы перестали щебетать и свистѣть, всѣ животныя млѣли отъ нѣжности его пѣнія, и пастухъ послѣдовалъ тому же, — вмѣсто одного ему чудилось девять (т. е. настолько потерялся отъ восторга, что пересталъ различать предметы). Пастухъ отложилъ въ сторону свирѣль, своѣ ежедневную пѣвицу; на дорогѣ стоятъ путники: это слѣшатели соловья. — Соловей окончилъ пѣніе. Осѣль опустилъ широкія ўши, началъ глядѣть исподлѣбья, сказалъ, какъ ему и подобало: — „Это такъ себѣ, я тебѣ правду скажу; но если ты сравнишь съ ослѣмъ, то по сравненію съ нимъ — это что? Я прошу тебя послушать его пѣніе, — твоѣ ничего особенно пріятнаго въ себѣ не заключаетъ. Учиться должно не переставая до самой смѣрти: вслѣшивайся въ пѣніе осла

хорошенько, принимай это как свыше, и этой награды съ тебя довольно. Лишь только услыхалъ это соловей, одурѣлъ, сто горь перелетѣлъ.

Осѣль увидѣлъ Соловья
И говорить ему: „Послушай-ка,
дружнице!
Ты, сказываютъ, пѣть великій
мастерище:
Хотѣлъ бы очень я
Самъ посудить, твоё услышавъ
пѣнье,
Велико ль подлинно въ тебѣ
умѣнье?“

Туть Соловей являть своё ис-
кусство сталь:
Защёлкаль, засвисталь
На тысячу ладовъ, тянулъ,
переливался;
То нѣжно онъ ослабѣвалъ
И тёмной вдаль свирѣлью
отдавался,
То мелкой дробью вдругъ по
рощѣ разсыпался.

Внимало всё тогда
Любимцу и пѣвцу Авроры:
Затихли вѣтерки, замолкли
птичекъ хоры,

И прилегли стада.
Чуть-чуть дыша пастухъ имъ
любовался,
И только иногда,
Внимая Соловью, пастушкѣ
улыбался.
Скончалъ пѣвецъ. Осѣль, уста-
вась въ землю лбомъ,
„Изрядно“, говоритъ: „сказать
не ложно,

Тебя безъ скуки слѣшать
можно;
А жаль, что знакомъ
Ты съ нашимъ пѣтухомъ:
Ещё бъ ты болѣ навост-
рился,
Когда бы у него немножко по-
учился“.

Услыша судъ такой, мой бѣд-
ный Соловей
Вспорхнулъ и полетѣлъ за три-
десять полей.
Избави, Богъ и насъ отъ эта-
кихъ судей!

И. Крылов.

Е м њ р е - е м њ р е .

1. Че њвана до уча њасі, мінѡе гіорагадансі.
2. Піці вачанс, ніна вачанс, мара ваулеріѡ рагаданс.
3. Меурс цуміі, іціне куніі.
4. Мішущіа, мішущіа! Мішущіас—міркенчіа; міркенчіас—мішвітіа; мішвітіас—міѡаѡіа; міѡаѡіас—міндоріа; міндоріас—пароні матрбайа.
5. Арѡі пішѡосалі восѡурѡе, восѡурѡе, до дѡас вама-сѡурруу.
6. Цохле очіші до укохле ѡвала.
7. Жіріша ібадебу, арѡіша ѡуру.
8. Дінахале орѡо, гале варчхілі.
9. Арѡі шараша міібшіні, атаріші сахе бзірі; еб-ѡоѡіні ѡуа рдѡ, до ѡедобдвіні, ідіа рдѡ; варѡі цхені рдѡ, варѡі чхѡ рдѡ: гасаквірі мучо вардѡ?
10. Цаша меурсі, — кочі варе; ѡа гечансі, — хоѡі варе.
11. Гале антласі, дінохле антасі.
12. Цаші шѡвілі, цѡаріші сагані цікіс ваѡѡі ѡуа-ѡѡ ѡоѡурінѡ.
13. Хоѡі рѡінаші, ѡуделі бамбеші.
14. Бадуді кочі втері маѡу, ѡобѡуна ндо ѡобхалѡна, гурі холо ѡелі маѡу; чѡмі чѡуа ганаченіѡ ѡана гѡморзѡелі маѡу.
15. Ушумурі, учѡумурі кебурс мушагванаѡілі.
16. Дуніас ѡаанѡ, лагванс вамунаанѡ.

З а г а д к и .

1. Бѡлое пѡле, чѡрныя сѡменѡ, хозіинѡ наговѡриваетѡ.
(Письмо).

2. Рта не имѣеть, языка не имѣеть, но слѣдами разговариваетъ. (Перо). (СУА)

3. Идѣть впередъ, смѣотрѣть назадъ. (Строка). (ХАЗИ)

4. Пыхтѣлка, пыхтѣлка! Въ пыхтѣлкѣ — хрустѣлка; надъ хрустѣлкою — сопѣлка; надъ сопѣлкою — мигѣлка; надъ мигѣлкою лугъ; надъ лугомъ непроходимый лѣсъ. (Лицо). (саже)

5. Одно полотѣнце сушилъ, но никакъ не высушилъ. (Языкъ). (иша)

-ше -6. Спереди спина, а сзади живѣтъ. (Голень). (Биргули) (Кочет)

7. Дважды рождается, однажды умираетъ. (Курица). (Котоми)

-вид -8. Внутри золото — снаружи серебрѣ. (Яйцо). (Моридан) (Кверихи)

9. Я шѣлъ дорогою, встрѣтилъ подобіе деревянной миски; когда я взялъ въ руки, то показалося камнемъ; а когда бросилъ на зѣмлю, то начало пастись; это не было — ни лошадь, ни корѣва; какъ же не удивиться? (Черепаша). (ку)

-бо 10. Лѣзетъ на дѣрево, но не человекъ; рога имѣеть, но не быкъ. (Улитка). (Черво)

11. Снаружи атласъ, внутри тысяча. (Гранатовый плодъ). (Бердули)

12. Лукъ деревянный, стрѣла водяная, пустилъ въ брусъ, полетѣлъ камень. (Мельница). (Сисквили)

13. Быкъ — желѣзный, хвостъ хлопчатобумажный. (Иголка съ ниткой). (Ишчи го Зави)

14. Старикъ со мной враждуетъ, жжѣтъ и печѣтъ, но сердце моѣ всё же въ цѣлости; моймъ умомъ весь мѣръ насыщенъ. (Корзина для кукурузы, дѣлаемая обыкновенно старикомъ). (Карахта)

15. Безъ питья, безъ ѣды у очага жирѣеть. (Веретено). (Стигитруму) (Витимтаму)

16. Весь свѣтъ покрываетъ, но кувшина не закрѣдетъ. (Деньги). (Почу)

Русежіші цвеші дроші
амбееці.

Цвешо, аґасі цанаші квнох,
Русежі шуро варду зецгура ді-
ді, шелебуані, цунелі до ганат-
лебулі, мучоці асек.

Уча зваше Озіне океаніша
до Ураліші гвалеціше Карпа-
тіші гвалеці до Балтіаші зва-
шах, арѣо зутіаѣ рду моцѣри-
лі вара урцкумі угшѣлу царо-
неціѣ до чврееціѣ, до вара
ѣолі—унчаѣу шумелі до мін-
дореціѣ. Варду шареціѣ зе ца-
ронецсу до шумелецсу, ондо
каѣа гіланчурундес нүшеціѣ
цкарецс, до содеці цкарі ме-
цүрдүдүні, зеці зі нүшецс гі-
наасаргалуандес цүрдүѣ мажі-
ра цкаріша.

Нарке рду цалаѣеціѣзі. Гү-
морцүнелі рдесу цвеші дроеці-
ше: Новгороді, Кіеві до холо-
жір-сумі цалаѣеці, ма́ра інеці
вагүдесу асеіані цалаѣецс —
сѣвами ґудіамі до маґалі охва-

Разказы про старое
время на Руси.

Въ старину, болѣе 1000
лѣтъ тому назадъ, Россія бы-
ла совсѣмъ не такою великою,
могуществомъ, цвѣтущею и
образованною, какъ въ насто-
ящее время.

Отъ Чёрнаго моря до Ледови-
таго океана и отъ Уральскихъ
горъ до Карпатскихъ и Балтій-
скаго моря всё сплошь было по-
крыто ѣли дремѣчими и непро-
ходимыми лѣсами и болѣтами,
ѣли необозрѣмыми степями и
лугами. Не было дорогъ по
ѣтимъ лѣсамъ и степямъ, а лю-
ди плѣли по рѣкамъ въ лѣдкахъ,
а гдѣ рѣка прекрацалась, тамъ
перетаскивали ѣти лѣдки по
суху до слѣдующей рѣки.

Мало было и городовъ. Из-
вѣстны были съ давнихъ вре-
мёнъ: Новгородъ, Кіевъ и ещё
два—три города, но онѣ не
походили на города, какіе те-

меціанецьсү. Ена орду соңеле-
ці горткілі нарткіз, содеці іңу-
луудесі қаға нтеріше лашкуа-
ші дросі.

Ғе ардгілсү охорандесү рү-
сеңіші цвеші—славїанеці. Ғі-
неңс аңуду мааңхїлаңарі нот-
келеңіша, муңуці тебі еңша
рдүні, до қаға-нтереңіша. Ғу-
долені пушелеңсү Рүсеңішіс
сқудүдесү ткарі гїлмал халхі,
намүці шхіраасү гїанңхүдесү
славїанецьсү, чундесү до соңун-
десү ғїнеңіші ғудеңсү до ме-
ғундесү қаға тквезү. Ғешені
славїанеці акеңендес мунеціші
мударенс кос веміарғедүні цері
дїхас: шға чүре, тебі до зга-
леңі цкарішіс.

Урумї тебі ре. Веміохе азї
шареңі до сарогеңі; кочіші
вучхі вемкончаңу ес. Варе азї
сісонді до шур-бума. Угшүлү
бардо ікорткена шежереңі кам-
парі, чвачвабі до ғархвантїа-
ші. Діді гїла убу ғе царонс
їрі ноткелс. Міша гегшалү ғун-
ці міша гемьїруле бонзорамі
мелә, місахү анҗхебуло гем-
косхапунс церо ғурдгелі. Ваш-

перь—сз красївыми домами и
высокими церквїями. Это бїли
селенья, окруженныя стѣною,
куда прїтались люди во время
войны отъ враговъ.

Часть этой земли населяли
предки нынѣшнихъ русскихъ
—славяне. Не легко имъ жи-
лось. Они должны бїли беречь-
ся отъ хищныхъ звѣрей, на-
полнявшихъ лѣса, и людей—
враговъ. Въ южныхъ степяхъ
Россїи жили дїкіе кочевые
народы, которые часто напа-
дали на славянъ, жгли и раз-
рушали ихъ дома и уводили
людей въ плѣнъ. Потому-то
славяне строили свой жилища
въ неприступныхъ мѣстахъ:
посредї болотъ, лѣсовъ и по
берегамъ рѣкъ.

Дремучій лѣсъ. Не видно
въ немъ дорогъ и тропинокъ,
кажется, человѣческая нога
не ступала тамъ. Глухо и ти-
хо кругомъ. Непроходимою
чащею срослись кусты калины
малины и бузины. Великое при-
волье въ этой зелени всякому
звѣрю. То покажется медвѣдь,
то пробѣжитъ пушистая ли-
сица, то пугливо проскачетъ

журуна інеџс мізініша. Мук-мукі варе сісонді, хвале нцалеці іхумінвна цвандеціџ, до читеці гумачвіџана.

Унело шоріше гёрчџінду шхвліні до квџінџу. Ткаше гоџеша гегшёрулу нгерџу. Їџу шџурінаџіло гїцінџ муџ-мукі до џеџаадінџ мџване ондіарес. Ёіші наквалс хеџе бардіше геїџосхапес віџаанџхі цанелі бошїџу до ёіші мумаџу; ёінеџс мукџкундес вунта канџарі, џарџо зїџвеці до аргунеці орткаџусу, шџвіндеці хес. Бошіџу горчїпу ларі, до боні џасанџу рџвіалїџу гемџїшхумїнџ наерс до џомахвадџ мантебу нгерс. Мума до скуаџу џегїанџхес донџхаџлі ноткелс до дуучкес ткабаруа. Ёїнеџџу арџо гїнааџунес ёї саџварсі, џешї унело ёїнеџс џус џугшџлес хумінџу. Мума до скуаџу хеџе мїотес мунеџїші саџварі до діічкес шїшебуло горчџїлаџа. Інеџс анџхебуло џолеџџу арџїанїша џасџудес.

— „Ёїрџїлеџо?“ — кіџху мумаџу до гемџосхапу.

До барді ткаше умосо до умосо ірџїледџ шхвліні. Аџа каракано гїсуму кочїші хонарџу.

сџрый зџйка. Не бойтсџ онї никогдџ. Тїхо кругомџ, лїпшдеревья шумїтџ своїми вершїнами, да птїчки перекликаютсџ. — Но вдругџ вдалї раздалсџ шумџ и крикџ. Изџ лџсу на поляну вїбџжалџ волкџ. Онџ испуганно осмотрџлсџ кругомџ и помџалсџ по зелёной травџ. Вслџдџ за нимџ изџџащї вїскочїли мџльчїкџ лџтџчєтџрнадцџти и егдџ отєцџ; на нїхџ короткіє кафтаны, шїрркіє шаровџры и топорї у пџяса, лўки вџ рукахџ. Мџльчїкџ натянўлџ тетївў, и мџтџкая стрџлџ со свїстомџ полєтџла по вџздуху и попџла вџ удалџвшогосџ волкџ. Отєцџ и сынџ брџсїлїсџ кџ упџвшєму звџрю и стџли снїмџтџ сџ негдџшкўру. Онї совершеннџ углубїлїсџ вџ єтџ занїтїє, какџ вдругџ до нїхџ довџссџ глухдї шумџ. Отєцџ и сынџ срџзу бџстџवलї своџ рџбџту и стџли тревџжно прїслўшївалџсџ. Глазџ ихџ встрџтїлїсџ сџ вырџжєніємџ безпџкџдїства.

— Слїшїшї? — спрџсїлџ отєцџ и вскочїлџ на нџгї.

А вџ џџщџ лџса всџ грџмчє и яснџє раздалсџ шумџ.

— „За, ена зинеці рена“,
нчуацїло ізрагадї славїанцї.
— „Енеці харосанецї рена.
Їїні зинеці ре моулані чївні
соцелїші оцарашїша. Мірцїлі,
ірулі малас зудеша. Уці арзос
намда дус ушвелані. Дочві зо-
балі, ткебеці до мідєзуні діда
до чїцанецї тебіша, зогїчївно,
зї саротїзї, намзї ма до сі
мїбцонїзі цумаху. Їенїткобїзї
робус зверцїс до мелудаз аму-
сері. Ма ведадебубї мідєбтку-
руе зїнеці ганїше до егеб гїн-
мотуе чївні соцелї“.

Ізї мїзїрзї до валїші мама-
лас дїцулу тка-бардїс, до бо-
шїзї мідєруду зудеша. Іс арч-
зїлед укохолеше умосо до умо-
со чкврчїні до вїжїні. Іїчі-
небєду, мучоці мїшєс мїаро ва-
зїані. Мара боші цїгїро агїду
чїце ткаші саротєцїзї, мєцо-
небулі муші мумашїзї, до арзї
сїзїс ауцєбулі до анзгеребул-
зї, гемшєрулу соцелїша. Чїче
зудецї вагшарчїудєс долос до
хїаруло гїоцїнедєс цашцєрї
цкарє, мєрїс пшмїлї оларчє-
монїшїс. Мїаро чквчїзї гї-
лєєлазїцудєс згїс. Осурецї ор-
зїудєс сїзварє абарцїс до ел-
дєс дорзї мунєцїші зомолєцї

Воть отчетливо долетѣль че-
ловѣческій вѣзгласъ.

— Да, это онъ, — торопли-
во заговорилъ славянинъ.

— „Это хозары. Опять онъ
идутъ раззорять нашу деревню“.

Слѣшай, бѣги скорѣй до
мѣй. Скажи всѣмъ, чтобы спа-
сались. Спрячь хлѣбъ, мѣхъ
и уведи мать и дѣтей въ лѣсъ,
звѣешь, по той тропинкѣ, ко-
торую мы съ тобой намѣтили
прошлый разъ. Спрячьтесь въ
оврагѣ въ кустахъ и ждите меня
ночью. Я постараюсь ихъ от-
влечь въ другую сторону и, быть
можетъ, спасу нашу деревню“.

Онъ повернулся и черезъ
минуту скрылся въ чащѣ лѣса,
а мальчикъ побѣжалъ домой.
Онъ слышалъ за собой все
яснѣе шумъ и крики. Можно
было различить, что идетъ мно-
го людей. Но мальчику хоро-
шо были знакомы узкія лѣс-
ныя тропинки, намѣченныя егѣ
отцомъ, и черезъ часъ весь
въ поту и задыхаясь, онъ при-
бѣжалъ въ деревню. Малень-
кіе домики тонули въ зелени и
весело смотрѣлись въ голубыя
воды рѣкки, лѣниво ватившейся
въ высокихъ камышахъ. Нѣ-

піс оціавше. Іріцелі дакане
булі рду, мудосці голмганта
ребулі вужіні бошішув: — „Харосанеці, харосанеці моула!“

Зе вужіну голмцкарпі
цеу, до ірі цацхеціше цох
ціс шурнацілі кажау.

— „Дус мехваріу, дус мем
хваріу!“ — вваравду боші: —
„Харосанеці жолос рена!“ До
гвердісѣ арзо цацхецу гі-
чолу. Жаціумес мусхі шіале-
бедесі цобалі до доцхорес ді-
хас умосі звірцасі хоратеціні,
кажау інтес ткаша. До орду
борці. Зіуу учішес ткобіні, зе-
ші нцарі харосанецішіву цох-
ціс соцеліша. Цінецу дічкес
партахуа цацхеціші до укулі
ціночвес арзо. Данчхурву уне-
ло земіаду рѣвілецу, цішені
намуді цінеці арзо рдес чѣши,
до гівілу холоші нцалоніша.
Еїбарбанчу ткажу, хуа цінеці-
шіву ховармацалі чвіац мідері-
сіолес наеріша. Ноткелецу, ці-
гунес шішіні, цохці міше ткаша!

Ондо зе боші зе дрос міру
леду діамо до цімалецамо. Ула
нчуаціло вешілебеду, — чу-
чвеуе с вегіачішес кабетеціша;
до холо цінеуе меубудес занза
цобаламі.

сволько ребятишек играло на
берегу. Женщины работали у
дверей, ожидаля возвращенія
своихъ мужей съ охоты. Всё
было мирно и тихо вокругъ, ког-
да раздался отчаянный крикъ
мальчика: „Хозары, хозары
идуть!“

Этотъ крикъ разнесся по
рѣкѣ и изъ всѣхъ избышекъ
показались испуганные люди.

— Спасайтесь, спасайтесь,
— кричалъ мальчикъ — хозары
близко! И черезъ полчаса всѣ
избушки отустѣли. Забрѣвъ
скдлько было возможно хлѣба
и зарѣвъ болѣе цѣнное иму-
щество въ землю, люди убѣ-
жали въ лѣсъ. И была поря.
Едва успѣли они скрыться,
какъ толпа хозарь ворвалась
въ деревню. Они начали тра-
бить избышки, потѣмъ подо-
жгли ихъ. Огонь быстро охва-
тилъ строенія, такъ какъ они
всѣ были изъ соломы, и пере-
шелъ на ближайія деревья. За-
шумѣлъ лѣсъ, стаи птицъ съ
громкимъ крикомъ закружи-
лись по воздуху. Звѣри, по-
чуввъ опасность, бросились въ
глубину лѣса!

Между тѣмъ мальчикъ бѣ-

Ѕінеці меула, до урцхі ко-
нареці арцзілена ҙінецс уру-
мі ткас. Боші міруле арзоші
цожоле до аціне нцалецс, на-
муці мумацв мікїцон аргуніці.
Ваучвудво ҙе мецонебулі нца-
леціні муцуні ҙесацв вегушар-
ґедв. Інеці меула сәґіс, мажі-
рас. Чіче чвчвцеці міша ме-
зуна хеґ, міша мунецці дудо
мірулена. Дабалос, аһа і робу
— ҙверсемі, шу, руме. Мара
славянеці каґа мерцвванелі
рена ҙіша: інецс вәшцвруна
тебі лацвміша. Хірзанецці іцв-
дүна барді ҙверчхіпіс, ҙвер-
семі робус, до елуна мумас.
Акїрум, до саркілі цацв геле-
цїзар шоріші данчхүріші алїґ;
геланчуру ҙуцацв, горцкінес
муруцхенц, ондо мума холо
варе. Дїда до чїцвнеццв мїц-
кінес, нцаре нцарі до шїшїґ
анүдес ҙінецс. Ґінецс ҙвчвудв,
мучоці тка-ткас гїлесоцвудес
харосанецці до ноткелеці, — мі-
аро цвно убедробаша? Болос
шоріше мїсум ршвївцв; ҙена
рдв мецонебулі нїшанї, до ҙї
цанс цоморцв мумацв.

Мудос арзоцв децкнаресі,
мумацв ҙечу, мучо гїнасцвуднї.

— „Ма цобзүресв до гә-

ґаль сь матерью и братьями.
Итї очень скоро нельзә бы-
ло, — дїти не могли поспїввть
за взрслыми; да крөмь того
онї неслї ещє мшодкь сь
хлвбомь.

Онї идуть, а дїкіе крїкї
несутся за нїми по дремүчему
лвсу. Мәльчикь бжїтть вперє-
дї всвхь и осмәтриваегь ство-
лї деревевь, котөрые отець
намвтилъ топорөмь. Не знәя
өтихь знәковь, ни за что не
ввбраться бы изъ лвса. Онї
идуть чась, два. Мәленькихь
двтөй то беруть на руки, то
онї сәми бжгуть. Наконөць,
воть и оврәгь — глүбөкїй, сы-
рөй, төмный. Но славяне лү-
ди приввчнные; имь не страш-
ны лвса сь ихь трущөбами.
Бжглеці првчутся вь чәщв
кустөвь, на днв оврәга, и
ждуть отцә. Ужє стемвлө, и
ясное небо осввтилось зарө-
вомь далөкаго пожәра; ввплы-
ла лунә, засверкәли зввздочки,
а отцә всө нвтть. Мәть и дв-
ти опечәлились, тяжөлая тоскә
и страхь охватїли сөрдце мә-
тери и ея двтөй. Онї знәли,
что по лвсу ршцуть хозәры
и дїкіе звврї, дөлго ли до

Мумас а́внѣуаѣду герівело.
Унело ъус ѣгвша́лв чкврчкн-
ѣв. Ъіѣв гѣлв, ѡлеѣѣв ѣаснѣ-
дв укумела ткаше. Му ре ѣе-
ѣі? Му око рдасі? Ъена рдѣ
монка до чуаѣлі кучхіші дгѣ-
ма. А́на—умосо до умосо ірч-
ѣіле ѣіна мідгапі рені взгерас
ірчкіле ѣісѣѣі, му́чо кучхіс
іѣіотврхѣ ѣецхеѣі. Беѣіѡ ѣе-
на поткелі ре. Мікіленсо ѣі-
навадо, ініленс робуша? А́на
укумелаші мерчѣванелі ѡлеѣѣ-
ѣв ѣа́кідес руме ушвелеберс,
намуѣѣѣі ма́хорѣѣв нѣалеѣсі.
Ъіна мѣланд цуѣуро. Асе ая-
караѣ ізіре: ѣена ре ѣунѣі.
Гурі мумашіѣв дѣчкѣ цанцалі
шішіѣ, іѣ унело гешасхаѣу ро-
буше до ікѣрткѣ шара ѣверсе-
мі ѣунѣіс. Цѣмах поткелѣѣв
ѣнѣхѣ, унело кочі ѣозірѣні,
укулі арѣѡ ѣеміберѣѣелѣ до ѣа-
арагу ѣес. Мара ѣі цанс мар-
ѣѣе ѣасагані бошішіѣѣв ѣумо-
хвадѣ ноѡорі ѣунѣішіс. Гарѣ-
вінѣбулі поткелѣѣв доѣцанцалѣ
дус до берѣѣеліѣв дѣрѣѣѣ ѣіс.
Іна ікочкѣлітѣвдѣѣіче ѣомолсѣ
мумас аргѣвіші арѣі морѣіаѣѣ
ваѣѣѣѣѣврдѣѣѣвкѣні дуді ѣунѣіша.
Сумі дѣа гінічкѣід славіані-
ші ма́хоробаѣѣв робусу, сѣѣѣѣѣѣ

звѣрѣй. Хорошо́ было́ бы раз-
вести́ костѣрь, да опа́сно, что́-
бы его́ не примѣтили враги́.

Луна́ скрѣлась за́ дере́вья-
ми, и въ лѣсѣ́ сдѣлалась тѣма
непроглядная. Каза́лось, да́же
самъ лѣсъ уснѣлъ, та́къ ста-
ло́ тихо́ кругѡмъ. Ста́ршій
ма́льчикъ, о́сидя, крѣпко за-
снѣлъ. Оте́ць дрема́лъ, сто́я.
Но вдругъ до его́ чу́ткаго ўха
донѣсса шумъ. Онъ встрепе-
нѣлся, и глаза́ его́ впилісь
во тѣму лѣса. Что тамъ? Кого́
жда́ть? Это́ были́ тяжѣлые и
вмѣстѣ́ торопливы́е ша́ги. Вотъ
блїже, блїже, онъ слы́шитъ
чѣ́-то дыха́нье, слы́шитъ, какъ
подъ тяжѣлыми ша́гами тре-
ща́тъ сѣ́чьа. Ясно́, это́ звѣрь.
Пройде́тъ онъ мимо́ или спу-
стится́ въ овра́гъ? Вотъ, при-
вы́кшіе къ темнотѣ́ глаза́ раз-
личи́ли те́мную ма́ссу, кото-
рая отдѣ́лилась отъ дере́вьевъ.
Она́ двїжется́ прѣ́мо. Тепѣрь
я́сно вїдо́: это́ медвѣ́дь. Сѣрд-
це́ отѣа́ сжа́лось отъ ўжаса́,
онъ бѣ́стро вы́скочилъ изъ овра́-
га́, загора́живая доро́гу чу-
дѡвищу. Сначала́ звѣрь испу-
га́лся неожїданна́го появле́нїа
человѣ́ка, пото́мъ стра́шно за-

хілі, зобалі до зунціші хор-
ціз. Укулі мумазун гінчквід
ішєлвко робушені, цуммакунвко
мозхілебуро тказун до шітжуко,
мідарзєс до варі харосанецзун.
Онцуашо зїзун дїрзун до гамїц-
хадун, мучозї нтерецзун мідар-
зєс, мучо зїнецзун мідашака-
рєс іріцєлі, мідаразєс орінци
до гегночвєс соцєлі. Вāхіолу-
дєс славїанецс дорзѣ мунецзїші
мочвїлі соцєліша. Іуморзєс
зїнецзун до орцкєна—музуні
вєгєсїладе зїнецзїші цѣцхєцзї-
ші, хвалє амарї-ємерї цумора-
гуна гочвїлі нцѣлєцї. Осурєцї
інгардєс, зомолєцзун гінчкві-
дєс мажїра дзѣс дошакарєсв-
конї вєчє, вара сходї, до гінч-
квідєсвко, мучо дасѣсєсвконї
харосанеццї мунецзїші зѣармпї-
шенї.

ревѣль и брѣсился на него.
Но въ ту же минуту мѣткая
стрѣла мальчика попала въ
пасть медвѣдю. Разъяренный
звѣрь замоталъ головою и съ
дикимъ вѣдемъ повернулъ въ
нємѹ. Онъ смѣялъ бы молодого
храбреца, если бы отецъ од-
нимъ взмахомъ топора не раз-
сѣкъ черепа медвѣдю.

Три дня провела семья сла-
вянъ въ оврагѣ, питаєся пло-
дами, хлѣбомъ и мясомъ уби-
таго медвѣдя. Наконєцъ, отецъ
рѣшилъ вѣйти изъ оврага,
пройти осторожно лѣсомъ и
узнѣть, вѣ ушли ли хозѣры.
Къ вѣчеру онъ вернулъся и
объявилъ, что враги ушли, что
онѣ забрали все имѹщество,
угнали скотъ и сожгли дерев-
ню. Невѣсело было возвра-
щѣться славянамъ на свое ста-
рое пєчєліщє. Пришли онѣ и
видѣть—ничего не осталось
отъ ихъ хїжїнъ, только кое-
гдѣ торчѣть обгорѣлыя деревья.
Жєнцїнны плакали, а мужчї-
нны рѣшили на другой же день
собрѣть вѣчє и обсудїть, какъ
бы наказѣть хозѣрѣ за ихъ
набѣги.

Пірвелі князеці. 862

цана.

Мажіра джас мабали гасу
цкаріші жіле дікаџ вечеву.
Озврзвнайа рду зїна. Арзо бан-
чаландес, ідебудес. Болос міо-
рагадū аржі арзоші урчвнуа-
шіџу:

— „Чџу ібшакаріџ зїшені,
намуді гінобчквідазі, мучо даб-
сацазі харосанецї. Мара ма
џџва џогіџоленџ, намда харо-
санецї гіманџхūdані іші чџу,
сондаро чџу вебшакарūџі арџо
до вегуноурџванзі зїнеџс. Асе,
модосџзі џџва іро іцакіндебу-
џі, муџуні вџзіміне. Гоџа ха-
росанецџу гіганџхес џџва, одо
жір-мараші кџнох аржі соџел-
џу џегіанџху мажірас до, му-
чоџі харосанецџуні, дочу џу-
дееџі до дочабахū засілі џва-
неџі. Шіші вегугорена џџва,
вагошџуруна џџва Перуніша*
). Мара мїцадіџ, іна іггачкорū-
на џџва!“

Бадудіџу гāџу до џудоходу.
Мук-мукі арзо гасоревулі рдес
до готџрхес, мучо зїџу џоџџу
марџаліні.

*) Ёена уџоходес аџамі славїанецс мунеџіші дуді џу
ронџіша.

Пџрвие князья. 862

гбдъ.

На другой день на высо-
комъ холмѣ надъ рѣкою со-
бралось вѣче. Шумно было оно.
Всѣ кричали, спорили. Нако-
нецъ заговорилъ одинъ изъ
всѣхъ старѣйшій:

— Мы собрались затѣмъ,
чтобы рѣшить, какъ наказать
хозяръ. Но я вамъ скажу, что
хозяры будутъ на насъ напа-
дать до тѣхъ поръ, покуда
мы не соберѣмся всѣ вмѣстѣ
и не прогонимъ ихъ. Теперь
же, когда вы постоянно ссо-
ритесь другъ съ другомъ, ни-
чего нельзя сдѣлать. Вчера
хозяры напали на васъ, а двѣ
недѣли тому назадъ одна де-
ревня набрѣсилась на другую
и, какъ хозяры, сожгла дома
и потоптала засѣянные поля.
Нѣтъ страха въ васъ, не бой-
тесь вы Перуна. Но подожди-
те, онъ накажетъ васъ!

Старикъ кончилъ и сѣлъ.
Кругомъ всѣ молчали, созна-
вая, что онъ сказалъ правду.

Вдругъ вдали на рѣкѣ по-

Унело шоріше тцкарс горч-
тїндв нвшітв; тїс інохедес жв-
рі кочі. Арзотв гемтодврѣс
охвенціше до дѣчкес ціна му-
малу нвшіс.

— „Міс марзена тв Пе-
рунъ? Гв, тє мешареці, шорі-
ші сумареці рена“, —рагадан-
дес каза муь-мукі.

Нвшітв тїмтодтв згас, до
тїше іпелв моўлірі томолтв
олвмурі мосантцоѣ. Хес убуду
тїс лахварі, хасілас кардемі *),
дус коѣтї **) до очішіс са-
тцарі, бохча тасаганамо до таш-
твілі. Арзотв тїмеціс тїша до
дѣчкес міночанаѣа сумаро.
Мара ітв тєкаѣзун бадтдіс му-
ші тцачхаша.

Тїна міттодтвдв тцсзелі нц-
лоніші орос; тїна рдв сатцка-
лі каре, кеѣбулі тчнвше, го-
табілі тїѣа діхаѣ. Орѣвалі рдв
тцупші до утрубе. Гонцамілі тцач-
хаші каріше тцурѣі мохортцв-
дв, івоцкарілі тцуалеѣс герзтвдв
данчхврі, до мѣнзелі-осурі ітц-
цуруду до ахазтрендв садіс.

Сумартв мѣнзеламо мінілес
до тєгедоходес сѣамс, століші
холос, намусуті осурі бадтді-

казалась лодка; въ ней сидѣли
два человекѣа. Всѣ поднялись
съ мѣста и стали смотрѣть
на приближающуюся ладью.

— Кого намъ даѣтъ Пе-
рунъ? Видно пѣтники, гѣсти
далѣкіе, говорили люди кру-
гѣмъ.

Лодка причалила къ берегу,
и изъ нея вышелъ стѣтный
мужчина въ вѣинскихъ доспѣ-
хахъ. Въ рукѣ у него было
копье, съ бѣку мечъ, на го-
ловѣ шлемъ, а за спиною щитъ,
копчанъ со стрѣлами и лукъ.
Всѣ брѣсились къ нему и ста-
ли зазывать его къ себѣ въ
гѣсти. Но онъ пошелъ за ста-
ривѣмъ въ его избѣ.

Она стояла въ тѣнн густыхъ
деревьевъ; это была жалкая
лачуга, сдѣланная изъ хвор-
ста, обмазаннаго глиной. Кры-
ша была соломенная и безъ
трубы. Изъ открытой двери
избѣшки дымъ валилъ стол-
бѣмъ, на сложенныхъ камняхъ
горѣлъ костеръ и хозяйка сует-
илась, приготовляя обѣдъ.

Гость съ хозяиномъ вошли
и усѣлись на лавку, вѣвлѣ

*) Цвешебурі лекурі. **) Ркінаші туді.

шіў діді мардіші гаѣаў згігладгв гасасурѣ. Шхвецў ама-рі-емері зїмкодурѣс. Арзо мотц-ваділебуро елвдес, мус збуанду мешарені.

— „Соле мўрв сї, мешаре? Му ахалі до гасаквірі ле сѣані зуре?“ — кізху мѣвзелв, патіс арзеву до зеші.

— „Ма шоріші вореў“, уцуу малумурв.— „Жївана чзїмі зїнчі до ргілі ре, ікозв Балтіаші зѣвацїсв. Ма варїагі вореў, Русїші гампачкані. Молобрзї ма зѣуре зваді чзїмі Рїурікіцкала, мудосвзї повгородалецв мїчанѣс тїна оўнча-шуша мунецзїшані. Рчв, ва-зоѣ рїганоба зїнецзїцкала, рахан моларѣс зїнецв зѣва-ше чзввда до мїцїс: „Жївана чзвві зверсемі до обоцурі ле, мара цесїереба зѣкі варе. Жо-морзї зчвві опатвнўша“. Кнїазі Рїурікїв цїмалецамо зодавунес до дучкес мочанаца шхвасвзї, вїконо мїзїнс ідасї зїнецзїцкала Новгородїші зїва-наша. Гурв-мазў ма зѣванї зїванашї. Зїрацаша, зудїбтѣ чзїмі цїнцї до зубавунї зї-нецс“.

— „До мунѣро сї, варїагі,

стола, на воторїй жена ста-рика съ глўбокїми покло-нами поставїла угощєніе. Ос-тальнїе размѣстїлись стдїа. Всѣ съ любопїтствомъ ждали, что бїдетъ разсказывать пїт-никъ.

— Откуда ты странникъ? что новаго и чїднаго въ твоєй сторонѣ?—спросїль хозяїнъ, угощая егд.

— Я издалѣка, — отвѣчалъ вїивъ. — Сторона мой сурдвая, холодная, лежїтъ вдзлѣ моря Балтїйскагд. Я варїгъ изъ плѣмени Русь. Пришѣлъ я от-туда съ квїземъ моїмъ Рїу-рикомъ, когда новгородцы по-звали егд княжить къ нимъ. Видно ма̀ло бїло мїра у нихъ, что пошлї онї за море къ намъ и сказали: „Землї на̀ша велика и обїльна, а порядка въ ней нѣтъ. Приходїте кня-жить къ намъ“. Князь Рїу-рикъ съ братьями согласїлись и стали звать другїхъ, не хо-чєтъ ли кто итти съ нїми въ новгородскую зѣмлю. Захо-тѣлъ я посмотрѣтъ вашу сто-рону, оставїлъ свою рдїину и отправился съ нїми.

— А какъ ты, варїгъ, по-

апалі чзуніцзума шоріші Новгородіше?”

— „Бзванда ма мобрзі ма-
жїра кнїазамо, Рїурікіші на-
зесāмо. Рїурікізз дозуру, до
сзуа зїші, Игорі, чїчє ре, до
зешгеша зїші гāмазз іунчаш
Олегі. Ма вореф малімурі зїші
дружїнаше; зїзз мумочззу ма
тамогїцхадазі ззва, муда ззвані
кнїазо ізуацзу Олегі, до зїс
око угазі асе ззва бегара“.

— „Мара чзв залазі Кіе-
віс зопуна кнїазецї, кїні ва-
рїагецї, моўлірі Рїурікіші дру-
жїнаше“, — голу хонарефззу ша-
қареліше. — „Зїнецс уганф чзв
бегарас“.

— „Гїчзудан арзос!“ міоза-
ху варїагїзз до гєсхапу муші
охвенцїше. — „Гїчзудан, наму-
да залазі ззвані Кїеві ечоцї-
лі ре, кнїазецї звілірі лена,
до арзо ззвані зїзана екузне-
бу кнїазі Олегіс. Ваї уцєрос,
до беді зїс, мїзз дєцєрсунї!
Кнїазі гопїрвна рзхїлуані ззва
ззвані нтерефїше, іпатїасї ззвані
чїлі до сзуа до зуде, до хо-
ло гопїрвна зїна ззва дїді са-
шїбелс, ззва земїазїнузз зїші
дружїнасуда до мїдїрзз зїц-
кала берзенефїші олмушада,

паль кз намз изз далєкаго
Новгорода?”

— Кз вамз я прїшєлз сз
другїмз кнїазємз, рѳдственни-
комз Рїѳрика. Рїѳрикз ўмерз,
а сынз єгѳ, Игорь, малз и
потомў-то вмѳсто негѳ бўдетз
прāvїть Олєгз. Я войнз изз
єгѳ дружїны, онз послалз ме-
нѳ обзъявїть вамз, что кнїазємз
вāшимз бўдетз Олєгз и что
ємў должнї вы тепєрь пла-
тїть дань.

— Но у насз вз гѳродѳ
Кїєвѳ єсть кнїазь, тѳже ва-
рїагї, прїшєдшїє изз дружї-
ны Рїѳрика, — послышалїсз го-
лоса пзз толпї. — Имз пла-
тїмз мы дань.

— Знāйте же всѳ! — вос-
кликнулз варїагз и вскочїлз
сз своєгѳ мѳста. — Знāйте, что
гѳродѳ вашз Кїєвз взятз,
кнїазь убитз, и что вся зем-
лѳ вāша прїнадлєжїть кнїазю
Олєгу, Гѳре непокѳрнїмз и
и счāстїє тѳмз, кто покѳрїт-
ся! Кнїазь обзщāетз защїцātь
васз отз врагѳвз вāшихз, обе-
регātь вāші сємьї и домā и
єщє обзщāетз онз вамз бо-
гātую добычу, єсли вы прї-
соедїнитєсь кз єгѳ дружїнѳ

ґіс око ечоџасі ґінеџіші ґа-
лаґі Цареграді *) до ґуба дудо
ґогічџуна, мучомі мдідарі ле
ґінані. Ма ґібџре, ґуба ака-
ша хвале вагілґна ґеґі нотке-
ліші ткебіші до ґоџуріші ґу-
мачамша“.

Арзоґ ізврзінєс. Голґ гур-
мулірі хонареџџу. Міґінє ха-
зврідґ ґіґіанџхґуко варіаґіс до
дозвілґуко ґінані, одо міаре
іараґамі хеґу ґомнādврџу дус.
Мара кандіорі варіаґіџу ва-
дошџурондґ. ґомолі ґолі ґінґ-
лґу арзос до уџґу:

— „Піліџ ма, до ґіцкала
кнїазі Олегі ґіноґіґана ґамас.
Іс міаре нґарі ґунсу“...

Бадґдіџу ґецґудірџу ґіс до
міокуґіні:

— „Ена мошаре ле, ена
сумарі ле чґімі ґіс. Ваґґґоч-
корданґ сумаріші патіцемаџу!“

До арзоґ хе дґшџвес. Ка-
џаџу шурбумуо ікоціс, одо ва-
рїаґіџу кандіоро ґумілу, ґено-
доходґ нґшіс до мідарџ.

Кієвіші ечоџуа до кнїазе-
џіші ґвілуаші амбєџу хеґє ґі-
лґу. Кіні дїкаџ вечеџу.

Діонџу, до нґрсіџу ґіакґн
џкарс, одо озврзґнаїа шака-

*) Асе ґурџеґі узахґна Стамболс.

и пойдєте сь нимь воевѧть
сь грєками. Онь хдчеть взятъ
ихь ґородь Царь-градь, а вы
сѧми знаете, какь онь богѧть.
Я дґмаю, не одїнть разь џз-
дили тудѧ продаватъ мѧхѧ звѧ-
рїныє и медь.

Всѧ запумѧли. Раздѧлись
ґнѧвныє крїкы. Инїє ґотѧвы
бѧли брѧсьтєся на варяґа и
убїть еґѧ, и нѧсколькѧ воору-
жєнныхь рукь поднялѧсь надь
еґѧ головѧй. Но ґордый варяґь
не испугѧлся. Смѧлымь взѧ-
ромь окїнулъ онь окрґжаю-
щїхь и сказѧлъ:

— Убейте меня, и тогда
князь Олегь отомститъ за меня.
Сь нимь большѧе войско.....

Старїкь заслонїлъ собѧй
вѧина и воскльнґнулъ:

— Онь странникь, онь гость
вь моємь дѧмѧ. Пѧмните долґь
гостепрїймства!

И всѧ рґки опустїлись. Лґю-
ди, мѧлча, отступїли, а варяґь,
сь ґордо пѧднатої головѧй,
мѧдленно вїшелъ, сѧлъ вь лѧд-
ку и уѧхаль.

Вѧсть о взятїи Кїєва и убїй-
ствѧ князей бїстро разнеслѧсь.
Снѧва собрѧлось вѧче.

руаџу холо ваџџач. Даболос, бадудеџіше урчінуашіџу, намуџі хеду іріарџо даџіџребулвні, гедурџу до міорагадџу:

— „џџва ткураџ ізурзінџџ, ткурайаџ гокона іџінамдегаџі. Вагарџгінїнена џџва кнїазіші нцаріша. Ецадіџ џџвани чілі до сџуаші гурішені... Дџваџунаџ, сџуалеџі, до мідабрџаџ арзоџ Перуніші зваракуаша. Вехветаџ џіс, џомучані чџу умосо бедінереба до сіџунче ахалі кнїазіші хес.

Арзоџ тџкваро мідарџес ткаша. џеџі діді еміндоріас гедгуду ошіџанері чконі. џіші џудо гакарџес діді данчхурі, до, мужансџу данчхурџу гаџірзүні, бадудіџу џігеду џіс шхуріші хорџі до џобалі. Славїанеџі тџкваро гурдес до гурс учандес, мучо мїџенду џінеџіші зваракіс. џурџі манго мідеш іше, до діхас вегіарчџудуда, Перуні мїџенду џісүні џіна іџуаџуду.

Мара наері рду џунчі, калканеша морчілі боріа цаші тџвандеџс уџанџуандџу до мечкордудџу... Аџешені данчхуріші џуркі мїшџу цаша. Зваракі рду меџалірі. Арзоџ гізүрзінес.

Уџе вечерџло, и туманџ сталџ спускаџся надџ рџвкдї, а шумное собраніе всџ не расходїлось. Наконєцџ, старџїшій изџ стариковџ, сидџвшїй всџ время вџ глүбквой задүмчивости, всталџ и заговорїль:

— Напрасно вы шумїте, напрасно хотїте протївиться. Не одолџть вамџ друџїны кнїазя. Подүмайте о жєнахџ и одџтяхџ вашїхџ... Покорїмся, дџти, и пойдџмъ всџ принестї жџртџу Перүну. Бүдемџ молїть егд, чтдбы онџ далџ намџ побдльше счастїя и покдїя при ндвомџ кнїазџ.

Всџ тїхо направились вџ лџсь. Тамџ на обшїрной полянџ стояль столџтнїй дубџ. Подџ нимџ разложїли большдїй костџрь и, когда онџ разгорџлся, старїкџ положїль на негд мџсо барана и хлџбџ. Славїане тїхо стояли кругдмџ и наблюдали, какџ бүдетџ прїнята ихџ жџртџва. Если дымџ прїямџмџ столбдмџ подїметџся квџрху, а не бүдетџ слџтъся по землџ, то знџчитџ Перүнџ прїнялџ еџ.

Но вдздухџ былџ тихџ, лїшь їзрџдка лџгкїй вџтердкџ про-

нѣс. Дічкес біра, схапуа ху-
ціші.

Дісеру. Цагу муріцхеціз
гічквачку. Данчхуріші алі іро
умосо ірчіомебуду, чіза віна-
дачхуріз розунду цаші нове-
лецьс до сунзегарду славіане-
ціші сзвамі пісу.

Тінеціші біра ірчіледу
шорс-шорс 8урумі ткаше, до
ошцурінуанду чіче мазвінзацу
чітецьс до ноткелецьс...

Владімірі Цмінда,

„Толісіназе“

(980 цанаше 1015—шаху).

Оші цаназу мукілу тіші

укулі, мужансуді гічку Рүсі-

ші зіваназі. Ті дрос еці кня-

зендес Ріуріві, Олегі, Игорі, чі-

лі Игоріші Олга до сзуа тіне-

ціші Свіатославі. Інеці гізіан-

зхүдесу Саберземосу, алүндесу

гохолуаші халхецьсу, іморчілен-

бѣгаль по веріцїнамъ деревь-
евъ и замираль....

И дымъ костра высоко под-
нялся къ небу. Жертва бы-
ла принята. Всѣ зашевелились
кругомъ. Начались пѣсни, пляс-
ки, хороводы.

Наступила ночь. На небѣ
замерцали звѣзды. Пламя ко-
стра разгоралось все ярче и
ярче, красными сверкающими
языками перебѣгало по сучь-
ямъ деревьевъ и освѣщало
красивыя лица славянъ.

И раздавались ихъ пѣсни
далекò далекò по дремучему
лѣсу и пугали оні малень-
кихъ дремавшихъ птичекъ и
звѣрьковъ....

Владимиръ Святѣй

„Красное солнышко“.

(„Свѣтъ очей“).

(980—1015 г.).

Сто дѣтъ прошло съ тѣхъ

поръ, какъ началась Рүсская

земля. Въ это время въ ней кня-

жили Ріурикъ, Олѣгъ, Игорь,

жена его Ольга и сынъ ихъ
Святославъ. Оні ходили не
разъ на Грецію, бились съ
сосѣдними народами, покоряли

десу славянеціші халхеџсу до
гіџіодвандес огаџуреџс. Рус-
ші џіџана ірдџду чѣ-чѣџ. Хал-
хіџу џіџіодву Олегіс „гурџахві-
лері“, Олгас— „брџені“. Олга-
ші дрос горџџінду Русеџіс џрі-
сџіанобаџу: Олгаџу міаро каџа-
мо мџџу тџ. наџуа. Мара халхі
холо ваарџхџду аџамобас; іварі
сџуа Олгаші, Свіатославіс, ваџ-
џорду мџнаџуџоні. Іс іро шџдџ-
ні-хвале лџма до зџсхуріші џварі,
џевџхаџа до сахелі русші хал-
хіші, со чодџду ахалі рџуліша
џомолі малџмурсв.—Свіатосла-
віџу шџрдџмасџ мушіс гуурџу
Русіші џіџана муші сџуалеџсв:
унчаші, Іарополкі, џодаахџуџу
Кіевіс; маџіра, Олегі, древліа-
неџіші џіџанас, ондо укулаші,
Владімірі, новгородалеџіші џху-
алаџу мџдаачџуџу Новгородіша.
972 џанас Свіатославіџу до-
џуру, до малас џіші жірі ун-
чаші сџуалеџџу џеекідес арџі-
анс до гіџіанџхуудес џараџо
арџіанс. Олегіџу інтџ лџмаше
до мџіруледџні пегінаанџхџ хін-
џіше до џџаанџкаџџу генанџ-
хеџі џхенеџс. џешіітџу џена-
ві, Владімірі, Новгородіші кџіа-
зіџу, џомііџуџу варіагеџі, гі-
нууџџко Іарополкіс Олегіші

славянскія племена и налага-
ли на нихъ дани. Русская зем-
ля росла мало по малу. На-
родъ прозвалъ Олега вџщимъ,
т. е. вџдџесникомъ, чародџемъ;
Ольгу—мџдрою. При Ольгџ
появилась на Русі Христова
вџбра: Ольга со мнџгими людџ-
ми приняла св. крещџвіе. Но
народъ не отстаџалъ отъ язџ-
чества; даџе сынъ Ольги, Свя-
тославъ, не хотџлъ крестітџь-
ся. У него только и бџло на
умџ, что кровавыя сџџи, бо-
гатџрскія набџџи да воінская
слава імени русскаго, не до
новџй вџры бџло сурџвому
воіну.

Святославъ еџџе при жізни
своџй разџџлил Русскую зем-
лю мџџду своими сыновџями:
стџршаго, Іаропџлка, посадџлъ
въ Кіевџ; вторџго, Олега, въ
Древлянскоі землџ; а мџд-
шаго Владиміра, по прџсџбџ
новгородцевъ, послалъ въ Нов-
городъ. Въ 972 годџ Свято-
славъ умеръ, и свџро два стџр-
шіе еџо сына перессџрились
мџџду собџю и пошлі другъ
на другџ рџтџю. Олегъ бџжалъ
сџ бџя, упалъ сџ моста въ
ровъ и былъ заџавленъ наџа-

Звілуані. Іхазурбуду цімаші
гювѣхаѣушані, Владимірѣв мі-
індому чіліші тхуала до зі-
мѣчу Полоцкіні князі Рогво-
лодіс маребелі ошанѣ зіші ці-
расѣуа Рогнедѣшіша. Ондѣ Рог-
неда шанілі рѣв Іарополкіше.
Рогволодіѣв кіѣх сѣуас, ѣвго-
коніавѣ мідѣѣуневе Владимірсіа?
Рогнедаѣв угааму: — „Вамоко
мувѣнтѣке сѣуа муархешіс, мо-
ко ваѣуне Іарополкіс“. Нач-
ѣумелі маребелеѣѣв діірѣс до
ѣуутціс Владимірс Рогнедаші
нарагадѣуѣці. Владимірѣв ге-
ежѣаму до зігіанѣхѣв полоцѣ-
леѣс, гѣчоѣу Полоцкі, доѣвілѣ
Рогволоді до зіші жірі сѣуа-
леѣці, до Рогнеда нзало мідѣ-
ѣѣуу до ѣекііхунуу.

Гѣчоѣу Полоцкіні, Влади-
мірѣв зігіанѣхѣв Іарополкіс до
малас гаѣѣуу саѣме улѣмурѣ.
Владимірѣв діічкѣ хвалѣ ѣелі
Русѣшіші князѣба. ѣіѣв зігі-
ічкѣ муші галѣваніші мѣк-мѣкі
ѣакѣніѣціші годѣума до зіне-
ѣціші звараѣо каѣаші шѣціруа.

Сѣудѣв дііцкала Кіевіс арѣі
варіагі—ѣрістіане. Арѣіша ве-
зіреѣѣв до баѣвдеѣѣв кѣнчі
ѣуурѣѣс, мі око уѣвілесѣко зва-
раѣо ѣорѣвѣѣцішѣві, кѣнчіѣв

лівшимися на негѣ конѣми.
Узнѣвши про ѣто, Владимірѣ,
князь Новгородскій, привѣлѣ
варіаѣѣв, чѣтобы ѣомстїть Яро-
пѣлку за смѣрть Олѣга. Собї-
рѣясь итїти на брѣта, Влади-
мірѣв взѣумалѣ женїться, и по-
слѣлѣ къ пѣлоцѣкому князю
Рогвѣльду свѣтатѣ дочѣ егѣ
Рогнѣду. А Рогнѣда былѣ ужѣ
просвѣтана за Яропѣлка. Рог-
вѣлодѣв спросїлѣ у дѣчѣри, хѣ-
четѣ ли онѣ итїти за Влади-
міра? Рогнѣда ѣтѣѣчала: „не
хѣчѣу разувѣть сїна рабїни,
хѣчѣу итїти за Яропѣлка“. По-
слѣаннѣе свѣты вернѣлись и
пересказѣли Владиміру словѣ
Рогнѣдѣ. Владимірѣв сїльно
разгнѣвалѣся, пошѣлѣ на поло-
цѣанѣв ѣвоїноѣу, взѣлѣ Пѣлоцкѣ,
убїлѣ Рогвѣльда и двѣхъ егѣ
сїноѣвѣй, а Рогнѣду взѣлѣ сѣ-
бѣѣ вѣ жѣны насїльно.

Овладѣвѣв Пѣлоцѣкомѣ, Вла-
димірѣв пошѣлѣ на Яропѣлка
и свѣро ѣкѣнчїлѣ дѣло бѣзѣ
бїтѣвѣ. Владимірѣв сталѣ ѣдїнѣ
кнѣжитѣ на всѣй Русї. Онѣ
прїнялѣся стѣвїть ѣокрѣгѣ сво-
егѣ тѣрема кѣміры и прїно-
сїть имѣ людѣй вѣ жѣртѣву.

Жїлѣ тогдѣ вѣ Кіевѣ ѣдїнѣ

ѳумохваду аѳе варіагіші сѳуас. Ъомуучѳвес варіагіс каѳа; ѳінеѳѳу ѳоморѳес до уѳііс ѳіс:— „Сѳані сѳуас ѳумохваду кенѳіѳу; ѳоронѳеѳѳу інебес сѳані сѳуа, ѳешешіраѳу ѳіна“. Варіагіѳу угааму:— „Інеѳі ѳоронѳеѳі ва рена,—нца рена: амудѳа ѳелі ре, ѳумані доборду. Ъоронѳі арѳі ре, намусуѳі марсу огана берзенеѳіні; Ъіѳу акеѳу ца до ѳіѳана, муріѳхеѳі, ѳуѳа, бжа до кочі; ондо ѳѳвані ѳоронѳеѳѳу му акетес? Дудо мунеѳі наѳолемі рена; вемебча ма сѳуас ешмаѳеѳс“.

Ъѳумаліреѳѳу ѳеечіс халхіс нарагад варіагіші. Нцарѳу геѳѳу до ѳігіоѳу варіагіші ѳудес.— „Ъомучіѳу сѳуа ѳоронѳеѳіші шіоѳіребело“, ѳваранду халхі. Варіагіѳу угааму:— „Ъінеѳі ѳоронѳеѳі ѳоренанда, ѳомаачѳвану ака намуѳіні мунеѳіше,— ондо ѳѳва муѳу егорѳвес“? Халхіѳу діізурѳінуу до ѳіміаѳуну лаѳареѳіші міѳотахуас. ѳудеѳу івоѳіу до ѳеѳіічкачкву варіагі до муші сѳуаѳі. Ъінеѳі рдес пірвелі ѳрісѳіане нанѳвалелі Рвсеѳіс; ѳм. охваме дѳахуенс ѳінеѳіші госашінеѳу сахело Ъедоре до Іванешіѳ.

варіагѳ—хрісѳіаніиѳ, у него былѳ сынѳ, на ѳтого сѳна и палѳ жребіі. Послали кѳ ва ріагу людеі; оні пришли и сказади емѳ: „На твоеѳ сѳна палѳ жребіі; бѳги изволили еѳо себѳ, принесемѳ еѳо въ жѳртву“. Варіагѳ отвѳчалѳ: „То не бѳги, а дѳрево: сегѳдня ѳѳло, а заѳтра сгніетѳ. Богѳ одіиѳ, котѳрому поклоняютѳя грѳеки; Онѳ сотворілѳ небо и зѳмлю, звѳзды, лунѳ, сѳлнце и челѳвѳка; а ваши бѳги что сдѳлали? Сѳми они дѳланне; не дамѳ я моего сѳна бѳсамѳ“.

Пѳсланне пересказали на рѳду отвѳтѳ варіага. Толпа вооружиласѳ и повалила кѳ еѳо дѳму. „Подавай сѳна въ жѳртву богамѳ“, кричалѳ на рѳдѳ. Варіагѳ отвѳчалѳ: „ѳсли ѳто бѳги, то пусть пришлѳтѳ коѳо нібѳдѳ изѳ свойхѳ: а вы чегѳ расходілись?“ Нарѳдѳ возопілѳ и брѳсилсѳ рубитѳ сѳни; сѳни обвалились и заѳвили варіага сѳ сѳномѳ. ѳто бѳли пѳрвые хрісѳіанскіе мѳченики на Русі; св. Цѳрковѳ прѳзднуетѳ ихѳ пѳмѳять подѳ іменемѳ Федора и Івана.

Владімірі цаконецьс алінан-
ду, мара лума іро бшуду; гі-
ціанѣхууду мук-мукіанді қазас
до орууду до іціцоцунду ці-
нецьс; міцінеецьс мідеуѣанду қа-
лаѣецьс, міцінеецьс гіціодванду
огацурсв.

Ғаші мідарту; міаро борці-
ғу. Арціша ғуморѣсв Владі-
міріша болгарецьғу, памусвці
магомет҃ші сартцмуноеба укв,
небудесі, до уцііс: — „Сі кнїазі
брзени реғу, до вагічғу рцулі:
дак҃ні рцулі чғу҃ні до уцери
Ғоронці чғу҃нсв“. — „Мучомі
ре ғзвані рцулі“? кі҃ху внїа-
зіғу. Болгарецьғу ғууцііс ғіс,
мучомі рду Магомет҃ші рцу-
ліні до уцііс вѣчкуме ғеца,
вѣшве ғзвініа. Болгарець҃ші укв-
лі ғуморѣсв немецьғу; інеці
маачғу Роміші папағу, дуді чко-
їндарі латінець҃ші сартцмуу҃нѣ-
башіғу. Владімірғу мірчцілуу
ғінеці до ғзуу: — „Меурғу ғу-
деша, чғу҃ні цвешеці ғзвані
рцулсв ва҃гебудендес“. Уквлі
ғуморѣсв Владіміріша уріецьғу
до дуучкес цзваца мунець҃ші
рцулсв. — „Соре ғзвані ғза-
на?“ кі҃ху Владімірғу. — „Іе-
русалемс“, уцііс уріецьғу, —
„мара Ғоронғу гаачкору чғу-

Служа ідоламъ, Владимірѣ
не забывалъ однако дѣлъ рат-
ныхъ; войною ходилъ онъ на
окрестные народы и побѣ-
ждалъ ихъ всѣхъ: у кого отби-
ралъ города, на кого накла-
дывалъ дань.

Такъ прошло не мало вре-
мени. Однажды пришлі къ
Владимиру болгары, вѣрою ма-
гометане, и сказали ему: „Ты
князь мудрый, а не знаешь
закѣна: вѣруй въ законъ нашъ
и цоклонись бѣгу нашему“. —
„А какой вашъ законъ?“ спро-
силъ князь. Болгары расска-
зали ему, какѣвъ законъ ма-
гометѣвъ, сказали, что нельзя
ѣсть свинины, нельзя пить вина.
Послѣ болгаръ пришлі нѣмцы,
а прислалъ ихъ римскій папа,
главный архіерей латинской вѣ-
ры. Владимірѣ выслушалъ ихъ
и отвѣчалъ: „идите домой, отцы
наши вашей вѣры не прини-
мали“. Потѣмъ явились къ
Владимиру евреи и стали вы-
хвалять ему свою вѣру. „А
гдѣ земля ваша?“ спросилъ
ихъ князь. — „Въ Іерусалимѣ“,
отвѣдали евреи, „но Богъ раз-
гнѣвался на отцовъ нашихъ
и расточилъ ихъ по всѣмъ

ні цвешіс до гекарѣву ірі зї-
Занецїша цодапі геша“. Владі-
дімірѣву уцуу зїнецс зеші га-
ма: — „Боронс зїЗордізїуко зїва
до зївані рцуліні, аші вакор-
цачундес зїва іна; зїва гоко-
нано, чзвзї зеші маґолані?“
Даболос берзенецзв зумуучзвес
мунецїші філософосі (брзєні).
Ізв міаро ечуу Владімірс зїрі-
сзеші рцуліші геша до зїзїр
зїс нахантв сатавцєліші: мар-
залецї рдесв марзгваніше до
міішес ошурєзїша, до зулецї
рдесв кварчханіше до міішес
цоцохєзїша. Владімірѣву міока-
шв до зїуу: — „Ніте зїнецс
мізї морзгвіше герєнані, до ваї
зїнецїші цода, мізї кварчхіше
ренані“. — „Богоко рде мар-
залада, міінаазї“, уцуу філо-
софосізв. Владімірс окордв мі-
іцїрѣуко, міісхунуко до азє-
шені гуутуу філософосі, мара
мідаачїнв гїібцїнерѣву холо ча-
хансіа.

Мажїра цанас дошакаруу
Владімірѣву муші вєзїрецї до
залазїші бадудєцї, зєєчү зї-
нецс, му зїзїіс болгарєцзв,
урїєцзв, немецєцзв до берзе-
нецзї, до кїзхв зїнецс ілача-
ма. Вєзїрецзв до бадудєцзв

странамъ за грѣхї“. Владі-
мирѣ сказаль имъ на это:
„если бы Богъ любиль васъ и
законъ вашъ, не были бы вы
разсѣяны по всей землѣ; вы
хотите, чтобы и намъ тоже
было?“ Наконєць грєки при-
слали къ князю своего філо-
софа. Онъ много говорилъ
Владіміру о христїанской вѣ-
рѣ и показаль ему изображе-
ніе страшнаго судя: правед-
ники были по правую сторону
и шли въ рай, а грѣшники
находились по лѣвую руку и
шли въ мѹку вѣчную. Владі-
мирѣ вздохнѹль и сказаль: „до-
брѹ этимъ одєснѹю и гѹре тѣмъ
ошѹю“. — „Если хочєшь быть
съ праведниками“, сказаль фи-
лѹсофъ, — „то крєстїсь“. Вла-
дімирѣ хотѣль пораздѹмать и
поразсудїть, а потому отпус-
тїль філѹсофа, сказавши ему:
„подождѹ ещє немного“.

На другой годъ собралъ
Владімирѣ свойхъ боярѣ и го-
родскїихъ старцєвъ, разсказаль
имъ, что говорили болгары,
евреї, нѣмцы и грєки, и спра-
шиваль совѣта. Бояре и стар-
цы отвѣчали: „самъ, князь,
знаеть, что своего никто не

уцііс: — „Дудо, кнѣзѣ, ѿгичѣу, мушіс міѣні вѣгорансі, до ѿгого ѿшіткве цѣуроа, гекаачѣві каѣа шіотквебуша, мі мучо алінансѣ Ъоронсі“. Ъе рагадіѣу ехуѣу Владимірс, до мідачѣу віѣі гаѣіері каѣа, діо болгареѣіша, укулі немецѣіша до берзенеѣіша. Мудос ге наѣіна болгареѣі до немецѣішісѣ, ѿморѣс Цареградішані, патріархіѣу зоѣу геіонѣкіісѣ ціруа, мучоѣі дѣахусі до ѣігіорінеесѣу русѣіші муначѣумелі каѣа цѣурі ардгілісі, солѣѣі гегонесѣу до зіресѣу цѣіроні. Русѣѣу гесоресѣ, оцѣѣвесѣ берзенеѣіші рѣулі, до діді патііѣу до сачузаріѣу діірѣс ѿудеша.

Владимірѣу віні дошакаруу везіреѣі до бадѣдеѣі. Начѣумелеѣѣу ічііс: — „Вордіѣу чѣу болгареѣіцкала, ворѣкедіѣу, мучо інеѣі охвѣѣдес Ъоронс мечетісі уорткаѣуеѣі; марсѣіганс, ѣешадоходу до гѣѣіціне ханга цало; інеѣіцкала хіарулоба варе, варі цухареба ре; інеѣіші рѣулі варе цѣурі. Вордіѣу чѣу немецѣіцкала до ворѣкедіѣу міаро шхва до шхва віналеѣс, ондо сісѣваме

хѣліть; колі хочеш іспытѣть горѣздо, пошлі разузнѣть, какѣ кто слѣжитѣ Ъогу“. Рѣчь ѣта полюбіласѣ Владиміру, и онѣ послѣлѣ десять смышлѣнныхѣ мужей, снаѣала кѣ болгарамѣ, потѣмѣ кѣ нѣмцамѣ и кѣ грѣкамѣ. Когда посланнѣе, побывѣвши у болгарѣ и нѣмцевѣ, пришлі вѣ Царѣградѣ, патріархѣ велѣлѣ устрѣіть слѣжбу церѣвную по прѣздничному и постѣвилѣ русскіхѣ на простѣрномѣ мѣстѣ, чѣобы всѣ вѣдѣлі и слѣшали. Русскіе ізумілісѣ, хвалілі слѣжбу грѣческую и бѣлі отпѣщены домѣй сѣ чѣстью и богѣтѣмы подарѣками.

Владиміръ снаѣа собралѣ старѣцевѣ и боярѣ. Послѣ стѣли разѣказывѣть: „Ходілі мы кѣ болгарамѣ, вѣдѣлі, какѣ оні молятѣся вѣ мечѣти стѣя, безѣ пояса; поклѣнитѣся, сѣдетѣ и глядѣть по сторѣнамѣ, какѣ безѣмнѣый; у нѣхѣ не весѣлье, а печѣль и смрадѣ; не хорѣшѣ законѣ ихѣ. Бѣлі мы у нѣмцевѣ и вѣдѣлі вѣ храмахѣ ихѣ мнѣгія слѣжбы, а красѣты не вѣдѣлі никакѣй. Наконѣѣцѣ пришлі мы кѣ грѣкамѣ, и повелі

зімечанзіа дас, міназуунадаварара ацамс фрісфіенебу мідаябунасі вешуулебуна. Фіцкала Владиміръ меучіну, хазурі во реу оназалова. Зіузу фідііу-неес Анна, моларуко Русефішані. „Чзімі ефіані ула до ткеоба—арфі реніа“, рагадану іна: „чзімо уцгуніа фазіані журава“. Укулі музірдуні деефанаху, до мудос фуморфу Корсунішані, Владиміръ хеже холо діназу до назуас фігіодвес сахелі Васілі, до назуаші укулі мідарфу Аннамо гвіргвініші гідгумуша.

Рагадана, намуда Владиміръ фі борфіс ачуува фолецу, до діназуве хеже ешвелуа, адіуа Боронзіа до жуа: — „Асе ма фешіоткві беціфі Боронзі!“ Фозірес фенані, міаро фіші дружінецуфі мінафес.

Дііруу Кіевішані, Владиміръ фу зоцу арзо цаконіці ікоквафесуко до данчхурсу дочвесуко, ондо Перуні фумуусвесуко цхеніші куделсу до гвалаше генаасаргалесуко Днепрішані. Халхізу інгару, мара вніазіша міс оцарінеду. Укулі Владиміръ геваарулуу каза, діішакаруко фелі фалафіу цка-

щеніе, а за язѣчника хрестіанка пойти не мѡжетъ. Тогда Владиміръ отвѣчалъ, что тотѡвъ креститъся. Съ трудомъ уговорили Анну ѣхать въ Русь. „Мнѣ итти туда все равно, что въ плѣнъ“, твердила она: „лучше бы мнѣ здѣсь умерѣть“. Наконѣцъ, она согласилась, и когда пріѣхала въ Корсунь, Владиміръ тотчасъ крестился, былъ названъ во св. крещеніи Василіемъ и послѣ крестинъ пошѣлъ съ Анною къ вѣнцу.

Разсказываютъ, что у Владиміра передъ тѣмъ разболѣлись глаза, и что послѣ крещенія онъ тотчасъ же выздоровѣлъ, прославилъ Бога и сказаль: „теперь я узналъ истиннаго Бога!“ Увидѣвши это, многіе изъ дружины его тоже крестились.

Вернувшись въ Кіевъ, Владиміръ приказаль рубить и жечь все куміры, а Перунавѣль привязать къ хвосту коня и стащить съ горы въ Днепръ. Народъ плакалъ, но внізю не перечилъ. Потѡмъ Владиміръ разослаль по городу гонцовъ созывать весь на-

рі пісі. Мажіра джа очумарес ілеелу кнїазі Владімірку Днепріша берзенеціші папалецашо. Халхіву дішакарв лухзунці; мізінє мішарду цкарс кісеріша, мізінє вудуріша; чіцавенеці гілеешесу соде умарчхаші рдуні згасі до вара іцуухедес дідалецс до мумалецсв; папєці кїзхулендес хвамецс. Владімірс охіолуду, мучо музу до муші халхіву кїцінес Ђоронціні до іхваму ацаші: — „Ђоронці, горчкїнуу ца ко кїзанаші, кїміюціні же ахалі халхі сжанс, до цаацалі кїнецс, Уцалі, Сі цогічанані, чїшімарті Ђоронціні, мучотї очїнебацє кїзана крісїанецїшісі; даумаргі кїнецс рцуліці, сімаркеці до маці куммехварі, Уцалі, монїрзе втерїцкала, до, ішендебулс Сжанде до Сжані гїнорїнаше, морцінацє кїша“.

Доназу кїевліанецїні, Владімірку дічкву охвамеціші шеноба кї ардїлецсв, содеці гедгудес цумах цаконїєціні; ца лакецс до соцєлецс кацас узоцунду мїназєсїжонї до ірі оканецїша цокїочванду папєцс. Ірїдіхас халхі арчїледу, іші зоцуаші іцоренці мізїні варду;

рѡдѣ на рѣкѣ. На другѡй день, ѹтромѣ, вѣшелѣ вѣязѣ Владѣмирѣ на Двѣпрѣ съ царѣцѣными и корсунскїми священнїками. Нарѡду собралосѣ вѣдїмо-невѣдїмо; однѣ стоялї вѣ водѣ по шѣю, другїе по грудь; дѣтї ходїлї, гдѣ помельче у бѣрега или сїдѣлї у матерѣй и отцовѣ на рукахѣ; священнїкї читалї молїтвы. Владѣмирѣ, радѣясѣ, что самѣ онѣ и егѡ лѡдї позвалї Бѡга, произнесѣ такѡю молїтву: „Бѡже, сотворївшї небѡ и зѣмлю, прїзрї на вѡвѣя лѡдї сїя, и даждѣ имѣ, Гѡспѡдї, увѣдѣтї Тебѣ, їстиннагѡ Бѡга, яко же увѣдѣша странѣ хрїстїанскїя; утвердї и вѣру вѣ нїхѣ праву и не совратнѣ, и мнѣ помозї, Гѡспѡдї, на супротївнагѡ врагѡ, да надѣясѣ на Тя и на Твоѡ державу, побѣждѣ кѡзни егѡ“.

Крестївѣ кїевлїнѣ, Владѣмирѣ началѣ стрѡїтѣ цѣрквї вѣ тѣхѣ мѣстахѣ, гдѣ стоялї прѣжде кумїры; по городѡмѣ и сѣламѣ заставлялѣ людеї крестїтѣся и всѡду разсылалѣ священнїковѣ. Почтї вездѣ нарѡдѣ слѣшалсѣ и прѡтївѣ княжєскагѡ прїказа не шѣлѣ;

амарі-емері цвеші ацамеціші меті. Новгородіу ізуу шхваше умосі цїніанѣу, до зїна даткварес діді хандаші зудо до лумаші. Владіміріші дрос, му сакурелі ре, зєлі Русезі ваназєле; зєцгура діді саѣмешо окорду міаро дро до ханда Мара музі унзалаші рдуні, газєебулі рду, мара зєс міаро хе унцкуу зїѣу намуда сахзотерілі гїноѣаргмілі рду славїанурішані, зєшені намуда халхїс шеулебуду Боронс охвезцко охвмес муші нїназі. Цїнгеці гїноѣаргмес цм. Кїрілле до Меѣодїѣу, оші цанаші кунох Владімірішаху. Владімірѣу зоцѣ гегночаресуко зї цїнгєціні до, раханѣ іцкѣма мїзїнсу ваучзудѣ чаруа до кїзхїрі, зоцѣ гѣцуузунесуко діді каѣас сѣуалеці до огууресуко ѣаѣардуні.

Гвало шхваше кочо гїнїрѣу зрістіанобаші меѣалаці укулі. Зїїлѣндѣ, мара хвале зїшені, дуді іпатууконі. Зє дрос наѣбетано мїшхїрѣ Русезїс абрагобаѣу. Чкоїндареѣѣу уцѣес Владімірсї, муше васаценціа абрагеѣсїа „Цодаша мошѣурунїа“, угамѣ Владімірѣу, до,

лишь кое-гдѣ усѣрдїше язїчники стїали за свойхъ идоловъ. Новгородъ былъ упорнѣе всѣхъ, и новгородцевъ усмирїли съ великимъ трудомъ, послѣ большой сѣчи. При Владимирѣ крестїлась, разумѣется, не вся Русь, на такде большоє дѣло надобно было много времени и хлопотъ. Но самое трудное уже было сдѣлано, и этому много помогло то, что священныя кнїги были уже переведены на славянскїй язїкъ, значить народъ могъ молїться въ цѣркви на своемъ язїкѣ. Кнїги перевели святые Кїрилль и Меѣодїй, больше ста лѣтъ до Владимира. Владимиръ велѣлъ переписывать эти кнїги и такъ какъ грамотныхъ не было тогда на Руси почти вовсе, то приказалъ отбирать сыновей у лучшихъ людей и отдавать ихъ въ кнїжное ученье. — Совсѣмъ другимъ человекѣмъ сталъ Владимиръ съ тѣхъ поръ, какъ прїнялъ Христову вѣру. Войны хоть и приводилось ему вести, но только для того, чтобы оборонять землю. Въ это время сильно развелись на

ґінеці до бадудеціші ґхуала-
шені, гіічкѣ ґінеціші саце-
ба. Ѕуучѣдѣдѣ, мучо Ѕрісте-
ші рцулі зоцѣнѣсѣ ґумоціні ко-
чішісі, іна учануандѣ муші
дохореша чічіеґс до ґарібеґс,
до зоцѣндѣ мечесѣко ошумалі,
очкумалі до ґарані. Мара
мучо арзо лехеґс до ушуле-
береґс ашо вамаарґедѣні ґу-
учѣдѣдѣні, зоцѣ ґінецішо вішо
ґілееґесѣко ґалаґеґіша ґобалі,
хорці чхомі, шхва до шхва
ортвінулоба. Ірі жашха до дѣ-
ху дѣалеґс Владімірі орґѣдѣ
діарас до апеґендѣ каґас, —
діді каґас до ґарібеґс; одо
ґарібеґсѣв насаділеґс ґарас хо-
ло арґендѣ. Охіолѣдѣ Владі-
мірс, мудос каґа діішакарѣу-
ду муші дохоресі кампаніаша
до ґрістіанулі дѣахус уґвендес
до аґамурсѣ ічколідѣуандесі.
ґешені ірі ґанас діарас ор-
ґѣдѣ.

ґеші укулі, му раґаді око,
гошіна Владімірішіґѣ мѣда оші
ґанеґіше на—соша морґуні,
до халхіґѣ ґігіодѣ. Русеґіші
„ґолісінаґе.“ Асеґі ібіра ґі-
ші геша міаро обірешеґс. ґе-
на ґішені ре, намѣда ґіґѣ ґе-
ші ґінуудодохѣдѣ ґуріша халхіс,

Русі разбѣи. Архіерѣн сказа-
ли Владіміру: „зачѣмѣ не
казніть разбѣйниковѣ?“ — „Бо-
юсь грѣха“, отвѣчалѣ Владі-
мирѣ, и тѣлько по прѣсѣбѣ
архіерѣевѣ и старѣевѣ сталѣ
казніть разбѣйниковѣ. Знѣя,
что Христѣва вѣра веліть
подавѣть мѣлостыню, Владі-
мирѣ звалѣ на свой кнѣжій
дворѣ всѣхѣ нѣщихѣ и убо-
гихѣ и велѣль імѣ раздавѣть
пѣщѣ, пѣтьѣ и дѣнѣги. Но
таѣ-каѣ нѣмоцные и боль-
ные не могли дойти до дво-
ра, то Владімирѣ велѣль імѣ
развозіть по ґорѣду хлѣбѣ,
мѣсо, рѣбу и разную ѣвоґѣ.
По воскресѣнѣямѣ и прѣздни-
камѣ, Владімирѣ задавалѣ на
своѣмѣ дворѣ пѣрѣ, созывалѣ
нарѣдѣ и раздавалѣ бѣднымѣ
дѣнѣги. И радѣваласѣ душа
Владіміра, что лѣдѣи сходілись
кѣ немѣ пѣровѣть вѣ прѣзд-
ники христіанскіе и забѣвали
свои язѣческіе. Затѣмѣ-то и за-
давалѣ онѣ пѣрѣ во всѣ ґѣды.

Пѣслѣ ѣтого не мудренѣ,
что пѣмѣять о кнѣзѣ Владіми-
рѣ чѣрезѣ мнѣгія сѣтні лѣтъ
дожила до напѣихѣ днѣи, и что
нарѣдѣ назвалѣ еґѣ Краснымѣ

до міжині цвеші Русежині ка-
за іс веедаребу. Їна рду нан-
дулі князі, цвеші русіші кня-
зі: лумаші міндорсу рісхвіа-
ні, мхіарулі діарас швіді, на-
лалі, барібецішо хе гоґачілі.
Ївк гаанаґу Русіші ґівана;
ґіші укулі гідву іс цміндаґу,
марґумадідебелґу, до охваме
Русішіґу ґіміочару ґіна цмін-
данецс до удохона моцівулі-
ші магурі.

солнышкомъ земли русской.
До сей поры пойдѣя про него
мвдгія пѣсни. Это оттого, что
крѣпко засѣлъ онъ въ пѣмя-
ти народной, и никто другой
изъ старинныхъ русскихъ лю-
дей ему по плечу не при-
ходился. Онъ былъ настоя-
щей князь, старинный русский
князь: на полѣ рѣтномъ гроз-
ный, на веселомъ пирѣ при-
вѣтливый, мѣлостивый, до нѣ-
щей брѣтїи щедры. Имъ про-
свѣтілась земля русская; съ
него вѣчала она прозыватьсѣ
святюю и православною, и Цер-
ковъ русская причислила его
къ лику своихъ святыхъ, на-
звавши Равноапостольнымъ.

5/10

11-1

11-2

11-3

11-4

11-5

11-6

11-7

11-8

11-9

11-10